

Paul Auster

U zemlji posljednjih stvari

Paul Auster

U zemlji posljednjih stvari

s engleskoga preveo: Petar Vujačić

naslov izvornika:

Paul Auster

IN THE COUNTRY OF LAST THINGS

Za Siri Hustvedt

*Nedavno sam, prošavši dveri snova, posjetio onaj predio zemlje u
kojem leži čuveni Grad Uništenja.*

Nathaniel Hawthorne

OVO SU POSLJEDNJE stvari, napisala je. Jedna po jedna nestaju i ne vraćaju se više. Mogu ti govoriti onima koje sam vidjela, o onima koje više ne postoje no sumnjam da ću imati vremena. Sad se sve događa prebrzo ne mogu držati korak.

Ne očekujem da ćeš razumjeti. Ne vidjevši ništa od toga, čak i ako pokušaš, nećeš to moći zamisliti. To su te posljednje stvari. Danas negdje stoji kuća, sutra je više nema. Ulica kojom si jučer kročio, danas više ne postoji. Čak je i vrijeme u neprekidnoj mijeni. Sunčani dan slijedi dan obavijen maglom, prvo je toplo zatim hladno, vjetar pa bonaca, onda razdoblje oštre hladnoće da bi danas, usred zime, došlo popodne mirisnog svjetla, toliko toplo da je bilo dovoljno izaći u vesti. Kad živiš u gradu, naučiš ništa ne uzimati zdravo za gotovo. Zatvoriš oči na trenutak, okreneš se da bi pogledao nešto drugo, a stvar koja je negdje stajala već je nestala. Vidiš, ništa ne traje, čak ni misli u vlastitoj glavi. I ne smiješ tratiti vrijeme tragajući za njima. Kad nešto jednom nestane, to je kraj.

Tako živim, nastavljalno se njezino pismo. Ne jedem mnogo. Tek toliko da se održim na nogama, ništa više. Ponekad osjećam toliku slabost da mislim kako neću moći načiniti sljedeći korak. Ali uspijevam. Usprkos neuspjesima, držim se na nogama. Da ti je samo vidjeti kako se dobro snalazim.

Ulice grada protežu se posvuda i nijedna ulica nije nalik drugoj. Stavim jednu nogu pred drugu, zatim drugu pred prvu i onda se nadam da ću to moći ponoviti. I ništa više od toga. Moraš razumjeti kako mi je sad. Krećem se. Dišem zrak koji mi je dan. Jedem najmanje što mogu. Bez obzira što itko rekao, ono jedino važno je ostati na nogama.

Sjećaš li se svojih riječi prije nego što sam otišla: William je nestao i bez obzira koliko se trudila nikad ga nećeš naći. To su bile tvoje riječi. Onda sam ti rekla da me nije briga za tvoje riječi i da idem pronaći svog brata. Tada sam se ukrcala na onaj strašni brod i napustila te. Kako je to davno bilo? Više se ne sjećam. Mislim da su već prošle godine i godine. No to je samo nagađanje i više se ne gnjavim time. Izgubila sam trag i više ga nitko ne može pronaći.

Toliko je sigurno. Kad ne bih osjećala glad, ne bih bila u stanju nastaviti. Moraš se naviknuti raditi što manje moguće. Želeći manje

zadovoljavaš se manjim, što ti manje treba to ti je bolje. Tako grad utječe na čovjeka. Izvrće ti misli naopako. Tjera te da želiš živjeti, istovremeno ti pokušavajući oduzeti život. I od toga nema bijega. Ili uspiješ ili ne uspiješ. Ako uspiješ, ne možeš biti siguran da ćeš uspjeti i sljedeći put. Ako ne uspiješ, nećeš uspjeti nikad više.

Nisam sigurna zašto ti sad pišem. Istini za volju, otkad sam stigla ovamo jedva sam i pomislila na tebe. No odjednom, nakon svog tog vremena, osjećam da trebam nešto izreći i, ako to dovoljno brzo ne zapišem, eksplodirat će mi glava. Nije važno hoćeš li to pročitati. Čak nije važno hoću li to poslati — pretpostavljajući, naravno, da je to moguće. Pišem ti zato jer ne znaš ništa. Zato što si daleko od mene i ne znaš ništa.

Ima ljudi tako mršavih, pisala je, da ih vjetar ponekad otpuše. Vjetrovi u gradu su strašni, uvijek pušu s rijeke i pjevaju u ušima, vječno te bacaju tamo-amo, vječito bacaju papire i otpad pred noge. Nije neobično vidjeti one najmršavije kako se kreću u parovima ili u trojkama, a ponekad i cijele obitelji, vezane konopcima i lancima, podržavaju jedni druge braneći se od zapuha. Drugi zauvijek odustaju od izlazaka, čuče skutreni po vežama i udubinama, sve dok im se i najvedrije nebo ne učini prijatnijom. Bolje je mirno čekati u kutu, misle, nego da ih vjetar baci na stijene. Također je moguće postati toliko dobar u nejedanju da naposljetku čovjek može ne jesti ništa.

Onima koji se bore protiv gladi još je gore. Toliko razmišljanje o hrani vodi samo u nevolju. Ima ih potpuno opsjednutih, koji se odbijaju pokoriti činjenicama. Oni neprekidno krstare ulicama, tragaju za ostacima, stavljajući glavu u torbu i za najmanju mrvicu. Nije važno koliko su hrane sposobni naći jer im to nikad neće biti dovoljno. Jedu a ne nasite se, grabe hranu životinjskom hitnjom, koščati im prsti trgaju, drhtave čeljusti nikad im nisu zatvorene. Najveći dio hrane iscuri im niz brade, a ono što uspiju progutati obično povrate za par minuta. To je spora smrt, kao da je hrana vatra ili ludilo koje ih spaljuje iz nutrine. Vjeruju da jedu kako bi preživjeli, no na kraju su oni upravo ti pojedeni.

Kao što se vidi, hrana je jako složeno pitanje, i ako ne naučiš prihvaćati ono što ti se da, nikad se nećeš pomiriti sa sobom.

Nedostaje je često, a hrane, koja ti je još neki dan predstavljala užitak, drugi dan vjerojatno neće biti. Gradske su tržnice vjerojatno najsigurnije i najpouzdanije mjesto za kupovinu, ali su cijene visoke a izbor nikakav. Jedan dan nude se samo rotkvice, drugi dan samo stara čokoladna torta. Tako česte i drastične promjene jelovnika mogu jako teško pasti na želudac. Ali gradske tržnice imaju prednost što ih nadzire policija, tako da si bar siguran kako će ono što si kupio završiti u tvom, a ne u nečijem tuđem želucu. Krađa hrane je na ulicama toliko učestala da se više i ne smatra zločinom. Povrh svega, gradske su tržnice jedini zakonski odobreni oblik prodaje hrane. Oko grada ima bezbroj privatnih trgovaca hranom, no robu im mogu oduzeti u bilo kojem trenutku. Čak i one što uspijevaju podmititi policiju kako bi ostali u poslu, vječno vreba neprekidna prijetnja pljačke i napada. Lopovi također napadaju i mušterije na privatnim tržnicama, te je statistički dokazano kako jedna od dvije kupovine završava pljačkom. Mislim da stvarno nije vrijedno toliko riskirati zbog kratkotrajnog uživanja u jednoj naranči ili okusu kuhane šunke. No ljudi su nezasićeni — glad je svakodnevno prokletstvo, a želudac ponor bez dna, rupa velika kao čitav svijet. Stoga privatne tržnice, unatoč svim teškoćama, dobro posluju, premještajući se s jednog mjesta na drugo, pojavljujući se sat-dva negdje da bi nakon toga doslovno iščeznule. Ipak, jedno upozorenje — ako hranu moraš kupovati na privatnim tržnicama, onda svakako izbjegavaj "crne" prodavače jer prijekare doslovno cvatu i bezbroj je ljudi spremno prodati bilo što samo da bi ostvarili zaradu: jaja i naranče pune se piljevinom, boce pune mokraće prodaju se pod pivo. Ne, ljudi će učiniti doslovno sve i što prije to naučiš bit će ti bolje.

Kad hodaš ulicama, nastavila je, ne smiješ zaboraviti hodati samo korak po korak. U protivnom nećeš izbjeći pad. Oči ti moraju biti neprekidno otvorene, valja gledati gore, gledati dolje, gledati naprijed, gledati iza, uvijek paziti na druga tijela, uvijek na biti oprezu zbog onog nepredvidljivog. Sudar s nekim može završiti fatalno. Dvoje se sudari i zatim se počne udarati šakama. Ili padnu na tlo i ne pokušavaju ustati. Prije ili kasnije dođe trenutak kad više ne pokušavaš ustati. Znaš, tijela bole, i za to nema lijeka. Ovdje je to još gore nego drugdje.

Otpad je poseban problem. Moraš naučiti što činiti kad previdiš pukotinu, neočekivanu hrpu stijena, plitke kanale — kako ne posrnuti ili se ozlijediti. Zatim, tu su i putarine, i one su najgore — čovjek mora biti jako prepreden kako bi ih izbjegao. Gdje god se sruši neka zgrada ili se nakupi otpad, nasred ulice uzdižu se visoki humci koji brane svaki prolaz. Ljudi podižu barikade gdje god pronađu materijal, a zatim se penju na njih, s palicama, puškama ili ciglama i u zasjedi vrebaju prolaznike. Oni vladaju ulicom. Ako želiš proći, stražarima moraš dati sve što zatraže. Ponekad novac, ponekad hranu, ponekad seks. Premlaćivanja su uobičajena, a svako malo čuje se i za ubojstvo.

Nove se zapreke podižu, stare zapreke nestaju. Nikad ne znaš kojom bi ulicom pošao, koju bi zaobišao. Malo po malo grad ti otima sigurnost. Ne postoji stalna staza i preživjeti možeš samo ako ti ništa nije neophodno. Bez upozorenja moraš biti spreman promijeniti se, ostaviti to što radiš, preokrenuti se. Naposljetku nema ničega što nije važno. Posljedično tome, moraš naučiti čitati znakove. Kad izdaju oči, ponekad posluži i nos. Njuh mi je postao neprirodno oštar. Unatoč nuspojavama — neočekivanoj mučnini, vrtoglavicama, strahu koji me obuzima kad mi ustajali zrak napadne tijelo — štiti me prije skretanja iza ugla, što je ponekad najopasnije. Zato što zapreke odišu prepoznatljivim zadahom koji naučiš prepoznavati, čak i s velike udaljenosti. Iako su načinjeni od stijena, betona i drva, u humcima se također nađe smeće i razmravljeni gips, a sunce pali smeće i stvara vonj jači nego drugdje. Kiša vlazi žbuku, napuhuje je i otapa, tako da i ona pušta svoj miris — kad se jedno spoji s drugim u neprekidnim izmjenama suhog i vlažnog vremena, smrad zapreka počinje cvasti. Osnovno je nikad se ne naviknuti. Navike su smrtonosne. Čak i ako je stoti put, sa svime se moraš suočiti kao da to nikad prije nisi vidio. Nije važno koji je to put, uvijek mora biti prvi. Shvaćam da to pravilo zvuči gotovo nemoguće, no to je ono osnovno pravilo.

Čovjek bi pomislio kako će sve to, prije ili kasnije, jednom skončati. Stvari se raspadaju i nestaju, a ne stvara se ništa novo. Ljudi umiru, a djeca se odbijaju rađati. Svih tih godina koliko sam ovdje, ne pamtim da sam vidjela ijedno novorođeno dijete. Ipak, uvijek dolaze

novi ljudi koji zamjenjuju one nestale. Naviru iz zemlje i rubnih gradova, vuku kolica do vrha natovarena stvarima, dovoze se pokvarenim automobilima, svi redom gladni, svi redom beskućnici. Dok ne nauče zakone grada, novopridošli su lake žrtve. Mnogo ih ostane bez novca i prije prve večeri. Neki uplaćuju nepostojeće stanove, druge namamljuju da plate predujam za posao koji nikad neće dobiti, dok ostali izvlače ušteđevinu i kupuju hranu koja je ustvari samo obojana ljepenka. A to su oni najobičniji trikovi. Poznajem čovjeka koji zarađuje stojeći pred starom gradskom vijećnicom i traži novac od svakog došljaka koji pogleda sat na tornju. Ako dođe do svađe, njegov pomoćnik koji izigrava naivca, hini da gleda na sat i plaća mu kako bi došljak pomislio da je to uobičajena praksa. Ne zapanjuje to što postoje ljudi koji bude takvo povjerenje, nego što im je tako lako izvući novac od drugih.

Nad onima koji imaju svoj stan vječito lebdi prijetnja da će ostati bez njega. Većinu zgrada ne posjeduje nitko, tako da kao stanar nemaš nikakva prava — nema najamnine, nema zakonskog uporišta koje bi te podržalo ako se nešto okrene protiv tebe. Nije neobično da ljude nasilu izbace iz stana na ulicu. U stan uleti hrpa naoružana puškama i batinama i kaže ti da se seliš — ako nisi uvjeren da ih možeš nadjačati, što ti preostaje? Ta je praksa poznata kao ?upad?i malo je ljudi u gradu koji bar jednom na taj način nisu ostali bez domova. A ako si dovoljno sretan i izbjegneš taj osobit oblik izbacivanja, nikad ne znaš hoćeš li završiti kao plijen nekog fantomskog kućevlasnika. To su iznuđivači koji teroriziraju gotovo cijeli grad, tjerajući ljude da plaćaju zaštitu samo da bi mogli ostati u svojim stanovima. Oni sami sebe proglašavaju vlasnicima zgrade, varaju stanare, i gotovo im se nikad nitko ne protivi.

Onima bez doma stanje je posvema beznadno. Slobodni stanovi ne postoje. Unatoč tome, agencije za iznajmljivanje bave se nekakvim poslom. Svakodnevno oglašavaju u novinama, reklamiraju nepostojeće stanove kako bi privukli ljude u svoje urede i izvukli novac. Svi znaju da je to prijevara, no mnogi su voljni dati i posljednji novčić za ta prazna obećanja. U rano jutro stižu pred urede i strpljivo čekaju u redu, ponekad i satima, samo kako bi mogli desetak minuta prosjediti s agentom i razgledavati fotografije zgrada u ulicama s drvodredima, slike udobnih soba ili stanova namještenih sagovima i

mekim kožnim naslonjačima — spokojne prizore koji prizivaju miris kave koja ih čeka u kuhinji, paru koja se diže iz vruće kupelji, vedre boje samozadovoljnih lončanica na prozorima. Nikome nije važno što su te fotografije snimljene prije više od deset godina.

Mnogi od nas ponovno su postali slični djeci. Shvati, ne trudimo se postati takvi i zapravo nitko nije svjestan toga. Ali kad nestane nada, kad otkriješ da se više ne nadaš ni mogućnosti da postoji nada, tada te praznine popunjavaš snovima, malenim djetinjim mislima i pričama kako ne bi posustao. Čak se i oni posve okorjeli susprežu s mnogo napora. Bez napora, bez uvoda, samo prestanu raditi ono što su radili, sjedaju i govore o željama koje bujaju u njima. Hrana je, naravno, jedna od omiljenih tema. Često čuješ skupinu kako opisuje jelo do najsitnijih detalja, počinjući s juhom i polagano napredujući sve do deserta, zastajući na svakom okusu i začinu, na svakovrsnim aromama i mirisima, usredotočujući se jednom na način pripreme, drugi put na sam efekt hrane — od prvog okusa na jeziku, sve do postupno rastućeg osjeta spokoja dok hrana putuje niz jednjak i stiže do želuca. Ti razgovori ponekad traju satima i imaju izrazito strog protokol. Nema ispada, nema neplaniranih uzdaha. Sve to vodi u suze, a ništa kao suze ne može pokvariti razgovor o hrani. Za najbolji učinak, moraš dopustiti vlastitom umu da skoči u riječi koje teku iz tuđih usta. Ako te riječi uspiju obuzeti, moći ćeš zaboraviti trenutnu glad i ući u ono što ljudi zovu ?arenom potpornog nimbusa?. Ima i onih koji tvrde da takvi razgovori posjeduju i prehrambenu vrijednost — uzevši u obzir dovoljnu koncentraciju i jednaku želju da se vjeruje u riječi koje izgovaraju sudionici.

Sve to pripada jeziku duhova. U tom jeziku ima još bezbroj mogućih vrsta razgovora. Većina ih počinje tako da jedna osoba kaže drugoj: ja želim. Ono što žele može biti bilo što, sve dok je to nešto što se ne može dogoditi. Želim da sunce nikad ne zađe. Želim da mi novac niče u džepovima. Želim da grad bude kakav je bio u zlatnim vremenima. Otprilike tako. Apsurdne i djetinjaste stvari, besmislene i nestvarne. Sve u svemu, ljudi vjeruju da je jučer bilo bolje nego što je danas, bez obzira koliko jučer loše bilo. A prekjučer je bilo bolje nego što je bilo jučer. Što dalje zalaziš u prošlost, svijet postaje sve ljepši i poželjniji. Svakog se jutra izvlačiš iz sna kako bi se suočio s nečim što je uvijek gore od onoga što je jučer postojalo prije nego

što si zaspao, ali govoreći o svijetu koji je postojao prije odlaska na spavanje, možeš se uljuljkati u razmišljanje kako je današnji dan samo privid, ni manje ni više stvaran od sjećanja na sve ostale dane koje nosiš u svojoj nutrini.

Razumijem zašto ljudi igraju tu igru, no ja za nju nemam živaca. Odbijam govoriti jezikom duhova i, kadgod čujem da ga govore drugi, odlazim ili rukama pokrivam uši. Da, svijet se promijenio za mene. Sjećaš li se kakva sam zaigrana djevojčica bila? Nikad se nisam zasitila vlastitih priča o svjetovima koje sam stvarala kako bih se igrala u njima. Dvorac bez povratka, Zemlja tuge, Šuma zaboravljenih riječi. Pamtiš li ih? Kako sam ti voljela lagati, navlačiti te da povjeruješ u moje priče, i zatim gledati kako ti lice postaje ozbiljno dok te vodim iz jednog nevjerojatnog prizora u drugi. Nakon toga bila bih ti rekla kako je sve to izmišljeno, a tebi bi potekle suze. Mislim da sam voljela tvoje suze jednako kao i tvoj smijeh. Da, bilo je to pomalo zločesto, čak i tada, dok sam nosila odijelca u koja me oblačila majka, bila oderanih i krastavih koljena, s malom, dječjom, bezdlakom pičicom. Ali, volio si me, nisi li? Volio si me sve dok nisi poludio od toga.

Sad sam se pretvorila sva u zdrav razum i hladnu proračunatost. Ne želim biti poput ostalih. Vidim kako na njih djeluju njihovi izmišljaji, i neću dopustiti da se to dogodi i meni. Ljudi-sablasi uvijek umiru u snu. Mjesec-dva hodaju uokolo s neobičnim smiješkom na usnama, okruženi čudnim sjajem različitosti, kao da su već počeli nestajati. Znakovi se ne mogu previdjeti, čak ni prva upozorenja — blago rumenilo na obrazima, oči malo veće nego obično, otupjelo kretanje, smrad koji dopire iz donjeg dijela tijela. Ipak, to je vjerojatno sretna smrt. Voljna sam poželjeti im je. Ponekad sam im gotovo zavidjela. Ipak, ne mogu si dopustiti da odem. Neću si to dopustiti. Izdržat ću najviše što mogu, čak i ako me to ubije.

Druge su smrti daleko dramatičnije. Na primjer, postoje Trkači, sekta ljudi koji trče ulicama najbrže što mogu, divljački mašući rukama, udarajući po zraku i vrišteći iz petnih žila. Većinom su u skupinama: šest, deset, čak i dvadeset njih zajedno juri ulicama, ne zaustavljajući se ni zbog čega što im se nade na putu. Trče i trče, sve dok ne popadaju od iscrpljenosti. Bit je umrijeti najbrže što je

moguće, napregnuti se toliko da srce to ne može podnijeti. Trkači kažu da nitko nema hrabrosti to učiniti sam. No u zajedničkom trku, skupina vuče svakog pojedinog trkača, ohrabruje ga krikovima, tjera ga u ludilo samokažnjavajućeg iscrpljivanja. I to je ironija. Kako bi počinio samoubojstvo trčanjem, prvo moraš trenirati i postati dobar trkač. U protivnom, nećeš imati dovoljno snage da prijeđeš granicu izdržljivosti. Trkači zato prolaze teške pripreme za susret s vlastitim usudom, i ako slučajno posrnu putem do sudbine, znaju kako se u trenutku skupiti i nastaviti. Mislim da je to neka vrsta religije. Diljem grada postoji nekoliko ureda — jedan za svaku upravnu zonu — i da bi im mogao pristupiti, moraš proći niz teških kušnji: držanje daha pod vodom, gladovanje, držanje ruke nad plamenom svijeće, ne razgovarati ni s kim sedam dana. Kad te jednom prihvate, moraš se pokoravati zakonima skupine. Među njima je šest do dvanaest mjeseci zajedničkog života, strogi režim vježbi i treninga te postupno smanjivanje unosa hrane. Do trenutka kad je član pripravan za svoj trk smrti, istovremeno je dosegao točke najveće snage i najveće slabosti. Teoretski on može trčati vječno, dok mu tijelo istovremeno troši i posljednje rezerve snage. Takav spoj proizvodi željeni rezultat. Određenog dana izađeš s drugovima i trčiš sve dok ne pobjegneš vlastitome tijelu, trčiš i vrištiš sve dok ne izletiš iz samoga sebe. Duša ti se naposljetku iskobelja na slobodu, tijelo ti padne na tlo i mrtav si. Trkači u svojim oglasima navode kako njihova metoda ima devedeset-postotni uspjeh — što znači da gotovo nitko ne mora dvaput trčati u smrt.

Samotne smrti su učestalije. No i one su se također bile pretvorile u neku vrstu javnog rituala. Ljudi se penju na najviša mjesta samo i jedino da bi skočili. To se naziva ?Posljednji skok i priznajem da pomalo uzbuđuje gledati to — nešto što naizgled u nutrini otvara posve nov svijet slobode: vidjeti tijelo kako stoji na rubu krova, a tada, uvijek onaj najkraći trenutak oklijevanja, kao da želi uživati u tim posljednjim sekundama, i osjet kao da ti se čitav život skuplja u grlu, a tada, neočekivano (nikad ne možeš sa sigurnošću odrediti kad će to biti), tijelo se baca kroz zrak i leti dolje, na ulicu. Zapanjio bi te entuzijazam svjetine — slušati njihovo bjesomučno slavlje, vidjeti njihovo uzbuđenje. Kao da su ih nasilje i ljepota prizora iščupali iz njih samih, natjerali ih da zaborave bezvrijednost vlastitih

života. "Posljednji skok" razumljiv je svakome i on odgovara na svačiju unutarnju čežnju: umrijeti u bljesku, uništiti sebe u jednom kratkom trenutku slave. Ponekad pomišljam da je smrt ono jedino prema čemu gajimo neke osjećaje. Ona je naša umjetnička forma, jedini način kojim izražavamo sebe.

Ipak, ima nas koji uspijevamo preživjeti. Jer i smrt je također postala izvor života. Kad toliko ljudi razmišlja kako skončati sve, meditira o različitim načinima napuštanja ovog svijeta, možeš zamisliti sve prilike za zaradu. Domišljat čovjek može prilično dobro živjeti od tuđeg umiranja. Nisu svi hrabri kao Trkači ili Skakači, mnogima se potrebna pomoć da se odluče. Preduvjet je naravno sposobnost da se plati usluge, te je to razlog zašto si ih samo rijetki osim najbogatijih mogu priuštiti. Unatoč tome, posao prilično cvate, osobito u klinikama za eutanaziju. Ima ih nekoliko vrsta, ovisno o tome koliko ste voljni potrošiti. Najjednostavniji i najjeftiniji postupak ne traje više od sat-dva, i oglašava ga se kao "Povratno putovanje?". Prijaviš se u kliniku, platiš kartu na šalteru, a zatim te odvedu u sobicu sa svježe namještenim krevetom. Bolničar te pokrije, daje injekciju, a ti zaspiš i nikad se ne probudiš. Sljedeće je na cjeniku "Čudesno putovanje?", koje traje od jedan do tri dana. U njemu je uključena serija injekcija koje se daju u jednakim razmacima i kod kupca izazivaju euforičan osjećaj odlaska i sreće, prije nego što uslijedi posljednja, smrtonosna injekcija. Zatim postoji i "Krstarenje užicama?", koje traje i do dva tjedna. Stranke uživaju život prepun blagostanja, služe ih na način ravan sjaju starih luksuznih hotela. Vrhunska jela, vina, zabava, čak i bordeli koji zadovoljavaju potrebe i muškarcima i ženama. To stoji priličnu svotu novaca, no nekima je neodoljiva kušnja živjeti dobro, makar i kratko vrijeme.

Klinike za eutanaziju nisu jedina mjesta gdje se može kupiti smrt. Postoje i klubovi ubojica, i oni postaju sve popularniji. Osoba koja želi umrijeti, ali se previše boji sama skončati život, učlani se, za prilično skromnu svotu, u Klub ubojica u svojoj zoni. Zatim mu određuju ubojicu. Stranka ne zna ništa o dogovorima — sve u vezi njegove smrti za njega je tajna: datum, mjesto, način koji će se koristiti, identitet njegova ubojice. Na neki način, on živi kao i prije. Smrt je negdje na obzoru, apsolutno sigurna, no u svojem specifičnom obliku potpuno neodgonetljiva. Umjesto starosti, bolesti

ili udesa, član Kluba ubojica može se nadati brzom i nasilnoj smrti u bližoj budućnosti: metak u čelo, nož u leđa, ruke oko njegova vrata usred noći. Čini mi se da je posljedica svega toga da čovjek postaje sve budniji. Smrt nije više apstrakcija, nego stvarna mogućnost koja opsjeda svaki trenutak života. Umjesto da se pasivno predaju neizbježnome, obilježeni za smrt obično postaju budni, brži i pokretniji, ispunjeni osjećajem da su živi — kao da ih je preobrazilo neko novo razumijevanje svega oko njih. Mnogi od njih se pokaju i odluče se nastaviti živjeti. No to je prilično komplicirano. Naime, kad jednom pristupiš Klubu ubojica, nema odustajanja. S druge strane, ako ti uspije ubiti vlastitoga ubojicu, poništava se ugovorna obveza — i ako se tako odlučiš, možeš se zaposliti kao ubojica. To je opasnost ubojičina posla i razlog zašto su oni tako dobro plaćeni. Ubojica rijetko biva ubijen, jer je on uvijek iskusniji od svoje žrtve, ali se i to ponekad dogodi. Među sirotinjom, osobito među siromašnim mladim muškarcima, mnogo ih je koji štede mjesecima, čak i godinama kako bi se mogli učlaniti u Klub ubojica. Ideja je završiti kao ubojica — i tako si osigurati bolji život. Uspijevaju samo neki. Kad bih ti ispričala priče o nekima od tih dječaka, ne bi mogao spavati tjednima.

Sve to vodi do brojnih praktičnih problema. Na primjer, problem s leševima. Ovdje ljudi ne umiru kao što su umirali u starim vremenima, tiho izdišući u svojim posteljama ili u čistim zaklonima bolničkih odjela — umiru gdje ih smrt zatekne, a to znači najvećim dijelom na ulici. Ne govorim samo o Trkačima, Skakačima ili članovima Kluba ubojica (oni su tek djelić ukupnog broja), nego o onom najvećem dijelu stanovništva. Polovica ljudi su beskućnici koji doslovno nemaju kamo. Stoga, leševi leže kamo god baciš pogled — na pločniku, u vežama, po ulicama. Ne traži da ulazim u pojedinosti. Bez obzira što mislio, pravi problem nikad nije nedostatak samilosti. Ovdje se najlakše lomi srce.

Većina leševa je gola. Strvinari neprekidno kruže ulicama i s mrtvacima vrlo brzo skidaju svu njihovu imovinu. Prvo nestaju cipele, budući da je potražnja velika i teško ih je pronaći. Pozornost zatim privlače džepovi, no zatim slijedi sve: odjeća i sve što se u njoj nade. Posljednji stižu oni s kliještima i dljetima koji iz usta čupaju zlatne i srebrne zube. Budući da je to neizbježno, mnoge obitelji same ogole

mrtvaca, ne želeći ništa ostaviti neznancima. U nekim slučajevima, to dolazi iz želje da se sačuva dostojanstvo voljene osobe. U drugima je u pitanju čista sebičnost. Ipak, to je možda previše osjetljiva tema. Zlato iz suprugovih usta može te hraniti mjesec dana, stoga tko može tvrditi da je grijeh čupati ga van? Znam da takvo ponašanje izgleda neprilično, ali ako želiš preživjeti ovdje, moraš biti sposoban odbaciti sva svoja načela.

Svakog jutra grad šalje kamione za sakupljanje leševa. To je glavna vladina funkcija i na nju odlazi više novca nego na išta drugo. Krematoriji tvore prsten oko grada — nazivaju ih Centri za transformaciju — i iz njih se danonoćno u nebo vije dim. No s ulicama u tako lošem stanju, od kojih su većina potpuno urušene, posao postaje neizmjereno teži. Radnici moraju zaustavljati kamione i skupljati ručno što značajno usporava rad. I povrh svega dolazi do čestih kvarova na kamionima kao i povremenih ispada promatrača. Beskućnici se često zabavljaju bacajući kamenje na skupljače mrtvih. Iako su radnici naoružani i znalo se dogoditi da su u svjetinu uperili strojnice, neki bacači se jako spretno skrivaju te svojom taktikom munjevitog napada i bijega ponekad uspijevaju potpuno zaustaviti posao. Za takve napade ne postoji nikakav suvisli povod. Rađaju se iz gnjeva, iz prezira, iz dosade, i budući da su sakupljači jedini gradski službenici koji se pojavljuju u gradu, oni su najprikladnije mete. Moglo bi se reći kako je bacanje kamenja izraz narodnog nezadovoljstva vladom koja za njih ne čini ništa sve dok ne umru. No to bi bilo pretjerano. Kamenje je izraz nesreće, i to je sve. U takvom gradu ne postoji politika. Ljudi su previše gladni, previše smeteni i previše udaljeni jedni od drugih da bi to bio pravi razlog.

Prijelaz je trajao deset dana, bila sam jedina putnica. No to već znaš. Bio si s kapetanom i posadom, pregledao si moju kabinu, i nema potrebe to ponavljati. Vrijeme sam provodila promatrajući vodu i nebo; u tih deset dana jedva sam otvorila knjigu. U grad smo pristigli noću i zapravo sam tek tad osjetila malo panike. Obala je bila potpuno mračna, nikakva svjetla — osjećala sam se kao da ulazim u neki nevidljivi svijet, mjesto na kojem žive samo slijepi. Ali imala sam adresu Williamova ureda i to me pomalo umirilo. Mislila sam kako samo trebam otići tamo, i da će se sve srediti samo od sebe. U

najmanju ruku, bila sam uvjerenjena da ću Williamu moći ući u trag. No ured nije bio prazan, ni zgrada nije bila napuštena. Tamo nije bilo zgrade, nije bilo ulice, nije bilo ničega — ništa, samo kamenje i otpad posvuda uokolo.

Kasnije sam saznala da je to bilo u trećem okrugu, gdje je prije gotovo godinu dana izbila nekakva zaraza. Gradska vlast je poslala svoje ljude, obzidala područje i spalila sve do temelja. Barem tako glasi priča. Otad sam naučila da ništa što čujem ne primam zdravo za gotovo. Ljudi zapravo i ne lažu, samo što, kad je u pitanju prošlost, istinu brzo proguta tama. Legenda se rodi u samo nekoliko sati, kruže napuhane priče, a činjenice ubrzo zatrpa planina izobličjenih teorija. U gradu je najpametnije vjerovati samo i jedino vlastitim očima. No čak je i to podložno pogrešci. Jer samo je ponešto uistinu onako kako izgleda, osobito ovdje gdje se toliko toga upija svakim korakom, s toliko toga što prkosirazumijevanju. Sve što vidiš nosi potencijal da ti naškodi, da te umanji, kao da ti samo viđenje nečega oduzima dio tebe. Često se može osjetiti da je gledati opasno, i tada odvrćam pogled, čak i zatvaram oči. Zbog toga se lako zbuniti, lako se smesti, biti nesiguran vidiš li uistinu ono što misliš da promatraš. Moguće je da sve to zamišljaš, ili si to pomiješao s nečim drugim, ili se sjećaš nešto što si vidio ... ili zamišljao prije. Shvaćaš li kako je to složeno? Nije jednostavno pogledati nešto i reći sebi: »Ja gledam to i to«. Jedno je izjaviti to kad ti je pred očima olovka ili, recimo, korica kruha. No što se događa kad se zagledaš u mrtvo dijete, u djevojčicu koja leži na cesti, posve gola, smrskane glave, prekrivena skorenom krvlju? Što reći tada? Vidiš, nije jednostavno reći mirno i nedvojbeno: »Ja gledam mrtvo dijete«. Um zablokira u stvaranju riječi, ne možeš se natjerati na to. Zato što prizor pred očima ne možeš tek tako odvojiti od sebe. To mislim kad kažem biti ranjen — ne možeš vidjeti samo tako, jer ti sve to na neki način pripada, sve je to dio priče koja narasta u tebi. Mislim, bilo bi dobro natjerati samog sebe da te više ništa ne može dirnuti. No tada ostaješ sam, totalno odsječen od svih i svakoga, i tada život postaje nemoguć. Nekima to uspijeva, skupe snagu i pretvaraju se u čudovišta, no iznenadilo bi te koliko su rijetki. Ili, drugim riječima — svi smo se pretvorili u čudovišta, no gotovo smo svi u sebi zadržali neke ostatke prošlih života.

I to je možda najveći problem. Život kakav smo poznavali nestao je, no nitko od nas nije sposoban pojmiti što je sjelo na njegovo mjesto. Onima koji su odgajani negdje drugdje, ili koji su dovoljno stari i pamte svijet drugačiji od ovoga, neizmjereno je teško živjeti iz dana u dan. Ne govorim samo o tegobama. Suočen i s najprizemnijim događanjima, čovjek ne zna kako reagirati, a budući da nije sposoban reagirati, otkrije da nije sposoban ni razmišljati. Mozak je potpuno smeten. A sve uokolo jedna mijena slijedi drugu, svaki dan rada nove prevrate, stare pretpostavke nestaju u dimu. To je dilema. S jedne strane želiš preživjeti, prilagoditi se, izvući najbolje iz onoga što te okružuje. S druge strane, kako bi to postigao, naizgled bi trebalo ubiti sve za što si nekoć mislio da te čini ljudskim bićem. Shvaćaš li što ti pokušavam reći? Kako bi preživio, moraš umrijeti. I zato ih toliko odustaje. Bez obzira koliko se trudili, znaju da će naposljetku izgubiti. I u tom trenutku borba postaje posve bespredmetna.

Um kao da mi se muti — ono što se dogodilo i ono što nije, prvi pogled na ulice, dani, noći, nebo nada mnom, kamenje koje se proteže u beskraj. Kao da pamtim da sam često gledala uvis, kao da na nebu tražim nešto što nedostaje, neki višak, nešto što ga čini drugačijim od drugih nebesa, kao da bih u njemu mogla pronaći objašnjenje za ono što vidim oko sebe. Ipak, možda sam u krivu. Moguće je da kasnija opažanja prenosim na te prve dane. Doduše, sumnjam da je to važno — bar sad.

Nakon dugotrajnog i pomnog proučavanja, sa sigurnošću mogu izvijestiti da je ovdašnje nebo isto kao i ono iznad tebe. Imamo iste oblake i iste vedrine, iste oluje i iste tišine, iste vjetrove koji nose sve sa sobom. Ako su ovdašnji učinci ponešto različiti, to je samo i jedino zbog onoga što se događa dolje. Na primjer, noći nisu nikad iste kao što su bile doma. Njihova su tama i beskrajnost jednake, ali nema onog osjećaja spokoja — nešto mumlja u podzemlju, vuče te nadolje, gura naprijed, neprekidno. A tijekom dana vedrina je ponekad nepodnošljiva — sjaj koji te omamljuje i naizgled izbjeljuje sve, sve nazubljene površine blistaju, zrak kao da drhti. Svjetlo se stvara na takav način da boje, kad im se približavaš, postaju sve izobličene. Čak i sjene titraju — nasumično, trzavo pulsiranje na rubovima. Na takvom svjetlu moraš paziti da oči ne otvaraš prejako,

moraš precizno škiljiti kako bi mogao održati ravnotežu. U protivnom ćeš posrnuti u hod, a ne trebam ti nabrajati sve pogibeljne posljedice pada. Ponekad, možda i ne zbog tame ili neobičnih noći koje se spuštaju nad nama, osjećam da će nebo spaliti samo sebe. Dani skončavaju kad moraju, upravo u trenutku kad se čini da je sunce smoždilo sve ono što je obasjavalo. Ništa se više ne može priljepiti uz taj sjaj. Cijeli će se taj neuvjerljivi svijet rastaliti i tako će skončati sve.

Polagano i neprestano grad naizgled proždire samoga sebe, čak i ono preostalo. To se ne može objasniti. Mogu samo zabilježiti, ne mogu hiniti da razumijem. Svakodnevno se na ulicama čuju detonacije, kao da se negdje u daljini ruši zgrada ili urušava pločnik. No to se nikad ne vidi. Bez obzira koliko se ti zvukovi čuju često, njihov izvor ostaje nevidljiv. Moglo bi se pomisliti kako bi ponekad do detonacije moglo doći i u tvojoj prisutnosti. No činjenice pobijaju tu vjerojatnost. Ne smiješ ni pomisliti da ovo izmišljam — ta buka se ne rada u mojoj glavi. Čuju je i drugi, čak i kad na nju ne obraćaju pozornost. Ponekad znaju zastati i komentirati, no kao da ih to nimalo ne zabrinjava. Možda kažu kako je sad malo bolje. Ili kako ovo poslijepodne djeluje pomalo ratoborno. Često sam se raspitivala o tim eksplozijama, ali nikad nisam dobila odgovor. Ništa više osim tupog pogleda ili slijeganja ramenima. Naposljetku sam shvatila da se neka pitanja ne postavljaju, da postoje teme o kojima nitko ne želi raspravljati.

Za one na dnu uvijek ostaju ulice, parkovi i stare postaje podzemne željeznice. Ulice su najgore jer je na njima čovjek izložen svim mogućim opasnostima i neugodnostima. Parkovi su ponešto spokojnija mjesta, bez problema koje donose promet i neprekidni prolaznici, ali ako nisi među onim sretnicima i nemaš šator ili kolibu, vrijeme ti vječno stvara nevolje. Čovjek je samo u podzemnoj siguran da je izbjegao svim tim nemilostima, no tamo se mora boriti s hordama drugih nevolja — vlagom, svjetinom i neprekidnom bukom povika — ljudi kao da su začarani odjecima vlastitih glasova.

Tijekom tih prvih tjedana najviše sam se plašila kiše. U usporedbi s njom, čak je i hladnoća posve beznačajna. Od nje se jednostavno brani toplim kaputom (koji sam imala) i brzim kretanjem koje potiče

krvotok. Također sam otkrila i sve prednosti novina — najboljeg i najjeftinijeg materijala za izolaciju odjeće. Kad je hladno, moraš ustati jako rano kako bi uhvatio što bolje mjesto u redu koji se skuplja pred kioscima. Moraš dobro procijeniti koliko se čeka, jer ništa nije gore nego rano ujutro stajati predugo na hladnoći. Ako misliš da ćeš tamo provesti više od dvadeset ili dvadeset pet minuta, onda je mudro krenuti dalje i zaboraviti sve.

Kad jednom kupiš novine, pod pretpostavkom da ti ih je uspjelo nabaviti, najbolje je rastvoriti list, rastrgati ga na trake i onda ih uplesti u male svežnjeve. Oni su prikladni za guranje u kapicu cipele, kao brana vjetru kad ih se omota oko gležnjeva, i za provlačenje kroz rupe u odjeći. Udove i trup najbolje je pokriti cijelim listovima omotanim u nekoliko svežnjeva. Vrat se štiti tako da se uzme desetak svežnjeva i od njih se načini ovratnik. Nakon toga izgledaš nabreklo, podstavljeno, što dobro, kozmetički, prikriva mršavost. Onima koji su zabrinuti za vlastiti izgled, ta "papirnata hrana" kako je nazivaju, služi kao sredstvo spašavanja obraza. Ljudi, doslovno umirući od gladi, upalih trbuha i udova tankih poput štapova, šecu uokolo i pokušavaju izgledati kao stokilaši. Ta krinka ne zavarava nikoga — može ih se spaziti s nekoliko stotina metara — ali to možda i nije bitno. Oni kao da žele reći da znaju što im se dogodilo i da se stide. I najviše od svega, njihova su nabrekla tijela znamen samosvijesti, znak ogorčene samospoznaje. Pretvaraju se u grotesknu parodiju uspješnih i uhranjenih, i tim frustriranim, napola bezumnim napadom na poštenje, dokazuju kako su sama suprotnost onomu što hine da jesu — i da su svjesni toga.

Kiša je nepobjediva. Kad jednom prokisneš, plaćaš to još satima, čak i danima. Nema veće pogreške nego ostati uhvaćen u pljusku. Ne samo što riskiraš prehladu, nego moraš i propatiti bezbrojne nelagode — odjeća se navlaži, kosti promrznu do srži, a tu je i sveprisutna opasnost da ćeš uništiti cipele. Ako je ono najvažnije ostati na nogama, zamisli posljedice nošenja neprikladnih cipela. A cipele ništa toliko ne uništava kao dobro namakanje. To izaziva bezbrojne probleme — žuljeve, kurje oči, zanoktice, urasle nokte, plikove, deformacije — a kad hodanje postane bolno, tada si izgubljen. Jedan korak, zatim još jedan i još jedan — to je zlatno

pravilo. Ako se ne možeš natjerati da učiniš ni to, onda samo leži tamo gdje si se zatekao i naredi si da prestaneš disati.

No kako izbjeći kišu koja može udariti u bilo kojem trenutku? Često se dogodi da se čovjek zatekne vani, ideš s jednog mjesta na drugo, ideš nekamo i nemaš izbora, a nebo odjednom potamni, oblaci se sudaraju i ti stojiš vani, mokar do kože. Čak i ako uspiješ pronaći sklonište u trenutku kad počne padati i spasiš se toga, i dalje moraš neizmjerljivo paziti i kad kiša prestane. Tada moraš paziti na lokve koje nastaju u puknutom pločniku, jezera koja se stvaraju u otvorima, čak i na blato koje plazi odozdo — duboko do gležnja i varljivo. Kad su ulice u tako jadnom stanju, kad je sve redom napuklo, udubljeno, izborano i rastrgano, tomu se ne da izbjeći. Prije ili kasnije stigneš do mjesta na kojem nemaš izbora — okružen si sa svih strana. A svijet koji dodiruješ nogama nije jedina površina na koju moraš paziti — curi i odozgo: voda koja se slijeva sa zabata i još nešto, daleko gore, snažni vjetrovi koji često dolaze za kišom, bjesomučni zračni vrtlozi koji haraju površinama jezera i lokvi i bacaju vodu uvis, rasipaju je poput pribadača ili strelica koje ti bodu lice i kruže oko tebe, smanjujući vidljivost na nulu. Kad, nakon kiše, zapušu vjetrovi, ljudi se češće sudaraju jedan s drugim, na ulicama su tučnjave češće — kao da je i zrak nabijen zloćom.

Bilo bi to krasno kad bi se vrijeme moglo predvidjeti imalo točno. Tad bi čovjek mogao planirati, znati kad treba izbjegavati ulice, unaprijed se spremirati za promjene. Ali se ovdje sve događa prebrzo — ono što je jednog trenutka istina, u sljedećem više ne vrijedi. Mnogo sam vremena protratila tragajući za predznacima u zraku, pokušavala u atmosferi pronaći naznake onoga što i kada slijedi: boju i težinu oblaka, brzinu i smjer vjetra, mirise u svakom trenutku, teksturu noćnog neba, rastezanje sumraka, gustoću jutarnje rose. No ništa mi nije pomoglo. Pokušati se povezati s time, otkriti vezu između popodnevene naoblake i večernjeg vjetra — sve to vodi ravno u ludilo. Vrtiš se u vrtlogu vlastitih proračuna i tad, baš u trenutku kad si uvjeren da će pasti kiša, zasja sunce i sja cijeli dan.

Dakle, preostaje ti samo i jedino biti pripravan na sve. Ipak, mišljenja kako to učiniti drastično se razlikuju. Na primjer, postoji manjina koja vjeruje kako crne misli uzrokuju loše vrijeme. To je prilično mističan pristup problemu, budući da navodi na zaključak

kako se misli mogu izravno prenijeti na događanja u tvarnom svijetu. Prema njihovim tvrdnjama, kad čovjek pomisli neku mračnu ili pesimističnu misao, ona proizvodi oblak na nebu. Ako dovoljan broj ljudi istovremeno stvara mračne misli, počinje padati kiša. I to je razlog svih zapanjujućih promjena vremena, tvrde oni, i razlog zašto nikomu nije uspjelo znanstveno objasniti našu bizarnu klimu. Njihovo je rješenje u održavanju neprekidne radosti, bez obzira na zastrašujuće uvjete života. Bez mrštenja, bez dubokih uzdaha, bez suza. Njih zovu Nasmiješeni, i nijedna sekta u gradu nije tako nevina i djetinjasta. Kad bi se većina stanovništva mogla preobratiti na njihovo vjerovanje, uvjereni su kako bi se vrijeme napokon počelo stabilizirati te da bi se tada poboljšali i uvjeti života. Stoga, neprekidno preobraćaju, vječno tragaju za novim sljedbenicima, no blagost koju su si nametnuli čini ih neuvjerljivima. Rijetko pridobiju ikoga te, posljedično tomu, njihove ideje nikad nisu iskušane — budući da se, bez velikog broja vjernika, ne može stvoriti dovoljno pozitivnih misli i promijeniti stanje. No taj ih nedostatak dokaza čini još tvrdoglavijima u njihovom vjerovanju. Već te vidim kako odmahuješ glavom, u pravu si, slažem se s tobom da su smiješni i zavedeni. No u kontekstu življenja u gradu dan po dan, njihove tvrdnje imaju određenu snagu — i nisu nimalo besmislenije od drugih. Kao osobe, Nasmiješeni su dobrodošlo društvo, jer su, tako nježni i optimistični, dobrodošli protuotrov gnjevnoj ogorčenosti koja te odasvud okružuje.

Nasuprot njima, postoji druga skupina, takozvani Puzači. Oni vjeruju kako će se stanje pogoršavati sve dok ne dokažemo — i to posve uvjerljivo — koliko se stidimo naših prošlih života. Njihovo je rješenje prostrti se na tlo i odbijati ustati sve dok ne dobiju znak da je njihova pokora bila dovoljna. Kakav bi to znak trebao biti, tema je dugih teoretskih rasprava. Neki kažu mjesec dana kiše, drugi tvrde mjesec lijepog vremena, a ostali govore kako neće saznati sve dok im se to ne otkrije u njihovim srcima. U toj sekti postoje dvije osnovne frakcije — Psi i Zmije. Prvi zastupaju stajalište da je puzanje na dlanovima i koljenima dovoljan dokaz pokore, dok drugi smatraju da dostaje samo puzanje po trbuhu. Između dviju skupina često izbijaju krvavi sukobi — s ciljem preuzimanja vlasti nad onima

drugima — ali nijedna frakcija ne posjeduje veći broj sljedbenika, štoviše vjerujem da je sekta sad na rubu izumiranja.

I naposljetku, najveći dio ljudi nema nikakav čvrst stav o tim pitanjima. Kad bih prebrojila sve skupine koje zastupaju neku čvrstu teoriju o vremenu (Bubnjare, Skupinu kraja svijeta, Slobodne asocijacije), ne vjerujem da bi predstavljali više od kapi vode u punom vjedru. Mislim da se sve zapravo svodi na čistu sreću. Nebom vlada slučaj, sile toliko složene i nedokučive da ih nitko ne može objasniti. Ako pokisneš, onda nemaš sreće i to je otprilike sve. Ako ostaneš suh, to bolje za tebe. No to nema nikakve veze sa stavovima ili vjerovanjima. Kiša ne pravi razlike. U ovom ili onom trenutku slije se na sve i svakoga, a kad pada, svi su međusobno jednaki — nitko nije bolji ni gori, svi su jednaki i isti.

Toliko ti toga želim reći. No kad počnem govoriti, odjednom shvatim koliko malo razumijem. Mislim na brojke i činjenice, na precizne podatke o načinu života u gradu. To je trebao biti Williamov posao. Novine su ga ovamo poslale kako bi pisao izvješća — svaki tjedan novo izvješće. Povijesna podloga, zanimljivi napisi o ljudima — sve tako. No nismo dobili mnogo toga. Nekoliko kratkih poruka, a zatim je utihnuo. Ako William nije izdržao, ne vidim kako mogu od sebe očekivati da budem bolja. Nemam pojma kako grad održava samoga sebe, čak i kad bih to istraživala, trajalo bi toliko dugo da bi se cjelokupno stanje posve promijenilo do trenutka kad bih otkrila nešto — na primjer, gdje uzgajaju povrće i kako ga dopremaju u grad. Ne mogu ti dati te odgovore, i nikad nisam upoznala nikoga tko bi to bio u stanju. Ljudi govore o poljoprivrednim područjima u zapadnom zaleđu, no to ne znači da su te glasine istinite. Ljudi će ovdje govoriti o bilo čemu, osobito o onome o čemu nemaju pojma. Ne čudi me što se doslovno sve raspada, nego što toliko toga nastavlja postojati. Svijetu treba dugo vremena da nestane, mnogo dulje nego što bi pomislio. Nastavlja se živjeti i svatko od nas preživljava kao svjedok vlastite male drame. Istina je da ovdje više nema škola. Istina je da se posljednji put film prikazivao prije pet godina. Istina je da je vino tako rijetko da si ga mogu priuštiti samo najbogatiji. No je li to ono što smatramo životom? Neka se raspadne sve, tada ćemo vidjeti što je to ostalo. Možda je upravo to ono najzanimljivije pitanje — vidjeti

što se događa kad nestane sve, i hoćemo li, ili nećemo, preživjeti i to.

Posljedice mogu biti prilično zanimljive, i često se suprotstavljaju očekivanjima. Totalni očaj može postojati uz bok veličanstvenoj inventivnosti — miješaju se entropija i procvat. Budući da je ostalo toliko malo, gotovo da se ne baca ništa — pronalaze se novi načini korištenja materijala koje se nekad preziralo kao otpad. Sve je to povezano s novim načinom razmišljanja. Siromaštvo um upućuje prema novim rješenjima, i čovjek otkriva kako je sposoban smišljati nešto što mu nikad prije ne bi palo na pamet. Recimo — problem ljudskog izmeta, doslovno rečeno. Instalacije gotovo više i ne postoje. Cijevi su zahrđale, zahodi su popucali i propuštaju, kanalizacija je pokojna. Umjesto da se ljudi snalaze i rješavaju se vlastitog otpada na neki sumnjiv način — što bi nas brzo vodilo u kaos i boleštine — razvio se složen sustav u kojem svaku četvrt noću pohodi ekipa skupljača izmeta. Tri puta dnevno guraju svoje zahrđale strojeve preko raspucanih pločnika, zvonom objavljujući stanovnicima da izađu i svoje posude isprazne u spremnik. Smrad je, naravno, nepodnošljiv, i kad je sustav tek proradio, samo su zatvorenici bili voljni obavljati taj posao — pružili su im prilično sumnjivu mogućnost izbora — ili će im povisiti kaznu ako odbiju, ili će im je smanjiti ako prihvate posao. Otad se stanje promijenilo te sad Fekalisti imaju status državnih službenika koji imaju, jednako kao i policija, riješeno stambeno pitanje. To mi se čini pravednim. Mislim, ako iz tog posla ne bi uspjeli izvući nikakvu korist, tko bi ga želio raditi? To samo pokazuje kako gradska uprava, u nekim okolnostima, može biti učinkovita. Mrtva tijela i govna — kad je u pitanju uklanjanje zdravstvenih rizika, naši su upravitelji u svojem ustroju djelotvorni poput Rimljana — pravi uzor jasnog razmišljanja i učinkovitosti.

No to nije kraj. Kad Fekalisti prikupe otpad, oni ga ne bacaju tek tako. Izmet i otpad postali su ovdje neizmjereno važna sredstva — budući da su zalihe ugljena i lož-ulja pale na opasno nisku razinu, to su sredstva koja nas opskrbljuju s većim dijelom energije koju još uspijevamo proizvesti. Svako područje ima svoju energiju koju pokreće isključivo otpad. Gorivo za vozila, gorivo za grijanje kuća, dobivaju se isključivo od metana koji se proizvodi u tim pogonima.

Znam da ti to možda zvuči smiješno, no ovdje se nitko ne šali s time. Govna su ozbiljan posao, i uhićuju svakoga koga uhvate da crijeva prazni na cesti. Za drugi takav prijestup automatski se određuje smrtna kazna. Takav sustav uspijeva suzbiti svaku neozbiljnost. Čovjek se pokorava postavljenim zahtjevima i ubrzo prestaje razmišljati o tome.

Preživjeti je ono osnovno. Ako namjeravaš ovdje preživjeti, moraš znati kako zaraditi novac, a u gradu je, u onom starom smislu te riječi, ostalo jako malo poslova. Bez veza, ne možeš se prijaviti ni za najnižu državnu službu (službenik, domar, radnik u Centru za transformaciju i slično). Isto vrijedi i za razne legalne i ilegalne poslove u gradskom okružju (Klinike za eutanaziju, protuzakonit promet hrane, fantomski kućevlasnici). Ako nemaš poznanstava, ne isplati se tražiti posao. Dakle, onima na samom dnu, strvinarenje po otpadu najprihvatljiviji je izlaz. To je posao za one bez posla, i pretpostavljam je da se njime bavi najmanje deset ili dvadeset posto stanovništva. Ja sam to radila neko vrijeme i stvar je posve jednostavna — kad jednom počneš, gotovo je nemoguće prestati. Posao te toliko obuzima da nemaš vremena razmišljati o bilo kakvoj drugoj aktivnosti.

Svi strvinari spadaju u jednu od dvije osnovne kategorije — skupljači otpada i tragači za određenim predmetima. Prva je skupina zamjetno veća od druge, i ako je čovjek dovoljno uporan, vrijedno radeći dvanaest do četrnaest sati dnevno, postoji mogućnost da živi od tog posla. Gradski sustav gospodarenja otpadom ne radi već godinama. Umjesto toga, grad je podijelilo nekoliko gospodara otpada — svaki u svojoj četvrti — koji su od gradske uprave otkupili pravo na skupljanje otpada u određenim područjima. Kako bi dobio posao kao skupljač otpada, prvo moraš dobiti dopuštenje od vlasnika — dozvolu plaćaš u mjesečnim obrocima, ponekad i pedeset posto zarade. Raditi bez dozvole može biti izazovno, ali je i neizmjereno opasno, budući da svaki vlasnik ima svoju skupinu inspektora koji kruže ulicama i ispituju svakog koga uhvate kako skuplja otpad. Ako ne pokažeš valjane papire, inspektori imaju zakonsko pravo da te kazne, a ako ne možeš platiti, onda te uhite. To znači deportaciju u radne logore zapadno od grada — i sedam godina zatvora. Neki tvrde kako je život u logorima bolji nego u gradu, no to su samo

pretpostavke. Samo ih se nekoliko namjerno dalo uhititi, no njih više nitko nije vidio.

Pod pretpostavkom da si pravno registriran skupljač otpada i da su ti papiri u redu, zarađuješ skupljajući što više možeš i odnoseći to u najbližu energanu. Tamo te plaćaju po težini — što je gotovo ništa — a zatim otpad bacaju u spremnike za preradu. Najprikladnije sredstvo za prijevoz otpada su kolica za kupovinu — slična onima kakva smo imali doma. Te metalne košare na kotačima pokazale su se prilično čvrstima, i neupitno je da su daleko upotrebljivije od bilo kojeg drugog sredstva. Veće vozilo, nakrcano do vrha, ubrzo bi bilo previše naporno gurati, a s manjim bi to iziskivalo prevelik broj odlazaka do odlagališta. (Prije nekoliko godina čak su objavili i pamflet u kojem dokazuju ispravnost ovih teorija.) Posljedično tomu, porasla je potražnja za kolicima, i prvi je cilj svakog novog skupljača otpada pronaći jedna. To može potrajati mjesecima, ponekad i godinama — no sve dok ne nabaviš kolica, nemoguće ti je obavljati taj posao. U svemu tome skriva se smrtonosna jednadžba. Budući da radom zarađuješ malo, rijetko imaš priliku uštedjeti nešto — a ako uštediš, to obično znači da se odričeš nekih osnovnih potreba — na primjer, hrane, bez koje nemaš snage za posao koji moraš obaviti kako bi nabavio kolica. Jasno ti je. Sto napornije radiš, to si slabiji — što si slabiji, rad te sve više iscrpljuje. No to je samo početak. Čak i kad uspiješ pribaviti kolica, moraš jako paziti da ih dobro održavaš. Ulice doslovno razaraju opremu, te se osobito dobro mora paziti na kotače. Ali, i kad ti uspije svladati sve to, postoji dodatna obveza, a to je kolica nikad ne ispuštati iz vida. Budući da su kolica toliko vrijedna, postala su omiljen cilj lopovima — a nema veće tragedije od gubitka kolica. Stoga većina strvinara ulaže sredstva u nekakva sredstva za vezivanje, znana još i kao pupčane vrpce — užad, povoce za pse ili lance koje se doslovno veže oko struka i zatim pričvrsti za kolica. To uvelike otežava hodanje, ali se muka isplati. Zbog buke koju podižu lancima dok kolica poskakuju po cesti, strvinare se često naziva i muzičarima.

Lovac na predmete mora proći isti postupak prijave kao i skupljač otpada i također potpada istim letećim inspekcijama, no njegov je posao drugačiji. Skupljač otpada traži otpad — lovac na predmete traga za odbačenim predmetima. On traži određena dobra i

materijale koje se može ponovno upotrijebiti, i iako s pronađenim stvarima može raditi što god želi, obično ih prodaje Agentima uskrnuća u gradskoj okolici — privatnim poduzetnicima koji te sitnice pretvaraju u nova dobra koja naposljetku prodaju na slobodnom tržištu. Agenti imaju višestruke zadaće — dijelom trguju otpadom, dijelom su proizvođači, dijelom prodavači — i, među ostalim vidovima proizvodnje koji su u gradu već gotovo izumrli, pripadaju među najbogatije i najmoćnije ljude, čiji su suparnici još samo gospodari otpada. Dobar lovac na predmete može očekivati da će pristojno živjeti od svoga rada. No moraš biti brz, moraš biti lukav, i moraš znati gdje tražiti. Mladi su se pokazali najboljima, i rijetko se vidi lovac na predmete stariji od dvadeset ili dvadeset pet godina. Oni koji ne uspiju, ubrzo moraju potražiti drugi posao, budući da nitko ne jamči da će ti se trud ikad isplatiti. Skupljači smeća su starija i konzervativnija skupina, zadovoljni svojom svakodnevnom tlakom znajući kako će im ona osigurati preživljavanje — naravno, ako budu radili najbolje što mogu. Ipak, ništa nije sigurno, budući da je konkurencija postala doslovno zastrašujuća na svim razinama strvinarenja. U gradu je sve manje svega, jer ljudi sve teže odbacuju bilo što. Prije ne bi ni trepnuo pomislivši hoćeš li ili nećeš baciti narančinu koru na cestu, a sad se čak i kore melju — jedu ih mnogi. Poderana majica, prošupljene gaće, obod šešira — sve se to sad sprema, krpa se i pretvara u nove komade odjeće. Zna se vidjeti ljude odjevene u najšušavije i najčudnije odore, i svaki put kad takva pojava prođe pored tebe, znaš da je vjerojatno još jedan lovac na predmete ostao bez posla.

Unatoč svemu, bacila sam se na taj posao — traganje za predmetima. Imala sam sreću i počela raditi prije nego što sam ostala bez novca. Čak i kad sam kupila dozvolu (sedamnaest glota), kolica (šezdeset šest glota), povodac i nove cipele (pet glota i sedamdeset jedan glot), i dalje mi je ostalo preko dvjesto glota. Imala sam sreću, budući da mi je to davalo određenu mogućnost pogreške, a u tom mi je trenutku bila potrebna sva moguća pomoć. Prije ili kasnije, ili ću se spasiti ili potonuti — no u tom sam se trenutku mogla uhvatiti za nešto, za komad naplavljenog drva, naplavinu koja može podnijeti moju težinu.

U početku mi nije išlo dobro. Tada mi je grad bio nov, i uvijek mi se činilo da se gubim. Tratila sam vrijeme uzaludno prekapajući, slijedila sam krive tragove po pustim ulicama, bila na krivom mjestu u krivo vrijeme. Čak i kad bih pronašla nešto, to bi se dogodilo samo zato što sam posve slučajno na to nabasala. Isključivo sam se vodila slučajem — posve sam neplanirano ugledala nešto vlastitim očima, zatim sam se sagnula i podigla predmet. Nisam imala nikakvu metodu kakvu su, naizgled, imali drugi, nikad nisam znala unaprijed kamo trebam poći, nisam mogla osjetiti što ću i kada pronaći. Da bi se doprlo do te razine, treba godinama živjeti u gradu a ja sam bila novakinja, neuka pridošlica koja je jedva pronalazila put iz jedne gradske zone u drugu.

Ipak, nisam bila posve neuspješna. Imala sam noge i, štoviše, određen mladenački žar koji me tjerao dalje — čak i kad se sve činilo posve obeshrabrujuće. Vukla sam se uokolo tragajući bez daha, izbjegavala opasne prečace i naplatne postaje, krivudala nasumce iz jedne ulice u drugu, nikad ne gubeći nadu da ću iza sljedećeg ugla pronaći nešto nesvakidašnje. Mislim da je prilično neobično neprestance ići pogleda uprtog u tlo, vječito tragajući za polomljenim i odbačenim stvarima. Nakon nekog vremena to sigurno utječe na mozak. Jer ništa nije više ono što zapravo jest. Postoje dijelovi nečega i dijelovi nečeg drugog, ali ništa ne pristaje uz nešto drugo. Ipak, što je uistinu neobično, na rubu sveg tog kaosa, sve se počinje ponovno spajati. Prah jabuke i prah naranče su u konačnici jedno te isto, nije li tako? Ne možeš razlikovati lijepu i ružnu haljinu ako su obje u dronjcima. U određenom trenutku sve se pretvara u kašu, u prah, u krpe, i tako zapravo pronalaziš nešto novo, neki djelić ili skupinu djelića materije koje je nemoguće identificirati. To je gruda, trun, komadić svijeta koji nema svoje mjesto — šifra srži nečega. Kao lovac na predmete moraš spašavati predmete prije nego što dopru do stanja posvemašnje propasti. Nikad ne očekuj da ćeš pronaći nešto cijelo — to je slučajnost, pogreška osobe koja je stvar izgubila — no jednako tako ne možeš svo svoje vrijeme protratiti tragajući za nečim potpuno iskorištenim. Lebdiš negdje između krajnosti, u potrazi za stvarima koje su zadržale privid svog izvornog oblića — iako više nisu upotrebljive. Ono što se nekome činilo prikladnim odbaciti — to moraš ispitati, secirati i vratiti u život.

Komad žice, čep, neoštećenu dasku preostalu od zdrobljenog sanduka — ništa od toga ne smije se zanemariti. Sve se raspada, no ne i svaki djelić svačega, bar ne istovremeno. Zadaća je usredotočiti se na te netaknute otočiće, zamisliti ih spojene s drugim takvim otocima i tako stvarati nove arhipelage tvari. Moraš spasiti sve vrijedno spašavanja i naučiti zanemariti ostalo. Štos je učiniti to najbrže što možeš.

Malo po malo, moji su nalazi postali gotovo isplativi. Sitnice, sve redom, naravno, no također i nekoliko posve neočekivanih ulova — sklopivi teleskop s jednom razbijenom lećom, gumena Frankensteinova maska, kotač od bicikla, pisaći stroj s ćirilčnim slovima kojem je nedostajalo pet slova i razmaknica, putovnica na ime Quinn. Tim sam dragocjenostima naplatila nekoliko loših dana, i kako je vrijeme išlo, poslovala sam toliko dobro s Agentima da sam mogla ono najvrednije ostavljati sebi. Sad mislim da sam mogla i bolje, no sama sam sebi povukla crte — postavila sam granice koje sam odbijala prijeći. Na primjer, dodirivati mrtve. Svlačenje leševa je najunosniji vid strvinarenja i samo nekoliko lovaca na predmete propušta tu priliku. Ponavljala sam samoj sebi da sam glupa, da sam gadljiva mala bogatašica koja ne želi živjeti, ali ništa mi nije pomoglo. Pokušala sam. Jednom ili dvaput čak sam se i primakla posve blizu — no kad sam se trebala baciti na posao, izdala me hrabrost. Sjećam se starca i djevojke u pubertetu — čučnula sam pored njih, približila ruke njihovim tijelima, uvjeravajući samu sebe kako to nije ništa. I onda, jednog dana na Cesti Sjenila, naišla sam na malog, šestogodišnjeg dječaka. Nisam se mogla prisiliti. Ne ponosim se sobom što sam donijela neku duboku moralnu odluku — jednostavno mi je nedostajalo hrabrosti ići do kraja.

I još mi je na štetu išlo to što sam se držala po strani. Nisam se družila s ostalim strvinarima, nisam se trudila sprijateljiti ni s kim. Ipak, čovjeku trebaju saveznici, osobito kao zaštita pred Lešinarima — strvinarima koji žive pljačkajući druge. Inspektori zatvaraju oči pred tim zločinima, usredotočujući svoju pozornost na one koji strvinare bez dozvole. Dakle, za bona fide strvinare, posao je slobodan za sve uz neprekidne napade i protunapade, uz spoznaju da ti se u svakom trenutku može dogoditi nešto. Meni bi krali plijen otprilike jednom tjedno, i to se toliko ustalilo da sam već počela

unaprijed uračunavati te gubitke, gledati ih kao uobičajen dio posla. S prijateljima sam možda mogla izbjeći nekoliko takvih napada. No gledano na dulje staze, to mi se nije činilo vrijednim. Strvinari su odvratna skupina — i Lešinari kao i oni drugi — želudac mi se okretao dok sam slušala njihove naume, njihova hvalisanja i njihove laži. Najvažnije mi je bilo to da nikad nisam ostala bez kolica. Takvi su mi bili prvi dani u gradu, i bila sam još dovoljno snažna da se održim, dovoljno brza da pobjegnem pred bilo kojom opasnošću kad god sam trebala.

Budi sa mnom. Znam da ponekad skrenem s teme, no ako ne zapišem sve ono što mi padne na pamet, osjećam kao da ću to izgubiti zauvijek. Um mi više nije kakav je bio. Usporio se, ulijenio se i postao nepokretan — iscrpljuje me slijediti i one najjednostavnije misli. Dakle, tako to počinje, usprkos svim mojim naporima. Riječi dolaze samo kad razmišljam kako neću više biti sposobna nikad ih više pronaći — u trenutku kad očajavam kako ih više neću moći prizvati. Svaki dan donosi istu borbu, istu otupjelost, istu žudnju da se zaboravi, a onda da se ne zaboravi. Kad započne, započinje upravo ovdje, nigdje drugdje osim na ovoj granici koju olovka počinje ispisivati. Priča započinje i zastaje, napreduje i zatim se izgubi i, između svake riječi, koje to tišine, koje riječi bježe i nestaju u nepovrat.

Dugo sam vrijeme pokušavala ne pamtit ništa. Predajući misli sadašnjici snalazila sam se bolje, bolje sam izmicala mračnim mislima. Znaš, pamćenje je velika zamka, i davala sam sve od sebe kako bih se suspregla, bila sigurna da mi misli ne bježe u stara vremena. No u posljednje vrijeme posustajem, i ima trenutaka kad jednostavno ne puštam — mislim na roditelje, na Williama, na tebe. A bila sam stvarno divljakuša. Prebrzo sam odrasla i to nije bilo dobro za mene — nitko mi nije mogao reći ništa što već nisam znala. A sad mogu samo razmišljati kako sam povrijedila roditelje, kako je majka plakala kad sam joj rekla da odlazim. Kao da nije dovoljno što su već izgubili Williama, sad ostaju i bez mene. Molim te — ako mi vidiš roditelje, reci im da mi je žao. Moram znati da će netko to učiniti za mene, a samo na tebe mogu računati.

Da, stidim se mnogih stvari. Povremeno mi život nalikuje velikom nizu žaljenja, krivih putova, nepopravljivih pogrešaka. To je problem kad se čovjek zagleda u prošlost. Vidiš sebe kakav si bio i tada se prestraviš. Sad shvaćam kako je prekasno za isprike. Dakle, to su riječi. Prije ili kasnije, pokušat ću izreći sve redom, i nije važno što će nadoći kada, hoće li ono prvo biti ono drugo, ili ono drugo posljednje. Sve mi se to u istom trenutku vrtloži u glavi, i prava je pobjeda zadržati nešto dovoljno dugo kako bih to izrekla. Ako te ovo smućuje, žalim. No nemam izbora. Moram se toga držati najčvršće što mogu.

Williamama nikad nisam pronašla, nastavila je. Možda se to i ne mora reći. Nikad ga nisam pronašla i nikad nisam susrela nikoga tko mi je mogao reći gdje se nalazi. Razum mi govori da je mrtav, no ne mogu biti sigurna u to. Nema dokaza koji bi podržavali čak i one najluđe pretpostavke, i sve dok se sama ne uvjerim, radije sam otvorena prema svim mogućnostima. Ne znajući, čovjek se ne može ni nadati niti očajavati. Najbolje što može jest sumnjati, a u ovim je okolnostima sumnja velik blagoslov.

Ako William i nije u gradu, mogao bi biti negdje drugdje. Moraš shvatiti, ova zemlja je golema i nemoguće je znati gdje je mogao nestati. Iza poljoprivrednih područja na zapadu, navodno se prostire nekoliko stotina milja pustinje. Dakle, čuju se priče kako iza nje leže drugi gradovi, planinski lanci, rudnici i tvornice, i beskrajna područja koja se protežu sve do drugog oceana. Možda u tim glasinama i ima nešto istine. Ne zaboravljam koliko je teško napustiti grad, no oboje znamo kakav je bio William. Ako je postojala i najmanja mogućnost izlaska, zacijelo je uspio pronaći način.

Nikad ti nisam rekla ovo — prije nekog vremena, u posljednjem tjednu kojeg sam provela doma, sastala sam se s Williamovim urednikom. Bilo je to tri-četiri dana prije nego što sam se oprostila s tobom, i izbjegla sam ti to spomenuti zato što nisam htjela izazivati novu svađu. Ionako je sve pošlo po zlu, a time bih samo pokvarila tih naših nekoliko posljednjih zajedničkih trenutaka. Ne ljuti se na mene, molim te. Mislim da to ne bih mogla podnijeti.

Urednik se zvao Bogat — ćelav muškarac velikog trbuha, sa staromodnim naramenicama i satom u džepu od hlača. Podsjetio me

na djeda — izmožden radom, oblizuje vršak olovke prije nego što počne pisati, zrači dobrohotnošću naizgled pomiješanom s lukavstvom, uljudnošću koja skriva oštricu okrutnosti. U čekaonici sam provela gotovo čitav sat. Kad me je napokon bio spreman primiti, uhvatio me za lakat i poveo u svoj u red, posjeo me u naslonjač i slušao moju priču. Sigurno sam govorila pet ili deset minuta prije nego što me prekinuo. Rekao je da William nije poslao nijednu poruku već više od devet mjeseci. I da razumije da su u gradu uređaji pokvareni, no da to nije razlog. Dobar reporter uvijek uspije dostaviti izvješće — a William je njegov najbolji čovjek. Devetomjesečna šutnja značila je samo jedno — William je upao u nevolje i neće se vratiti. Grubo izrečeno, bez imalo okolišanja — slegnula sam ramenima i rekla mu kako su to samo nagađanja.

»Nemoj, mala«, rekao je. »Luda si ako odeš tamo.«

»Nisam ja nikakva mala«, rekla sam. »Imam devetnaest godina, i mogu se brinuti za sebe i bolje nego što mislite.«

»Fućka mi se da ti je i sto. Nitko ne izlazi od tamo. Tamo je prokleti kraj svijeta.«

Znala sam da je u pravu. No ja sam odlučila i ništa me neće natjerati da se predomislim. Videći moju tvrdoglavost, Bogat je počeo mijenjati taktiku.

»Čuj«, rekao je. »Prije mjesec dana tamo sam poslao još jednog čovjeka. Ubrzo ću dobiti vijesti od njega. Zašto ne pričekaš do tad? Saznat ćeš sve i bez odlaska tamo.«

»Kakve to veze ima s mojim bratom?«

»William je također dio priče. Ako ovaj reporter obavi svoj posao, saznat će što mu se dogodilo.«

To nije prolazilo kod mene, i Bogat je to znao. Nisam se dala pokolebati, bila sam odlučna odbiti njegov prepredeni očinski pristup, i malo po malo počeo se predavati. Iako ga nisam pitala, dao mi je novinarovo ime, a onda je, kao posljednju velikodušnost, otvorio ladicu kabineta iza pisaćeg stola i izvukao fotografiju mladog muškarca.

»Možda bi je trebala ponijeti sa sobom«, rekao je. »Za svaki slučaj.«

Novinarova fotografija. Pogledala sam je, a zatim je spremila u torbu kako bih mu udovoljila. I to je bio kraj razgovora. Sastanak je

prošao neriješeno — nijedan od nas nije želio popustiti. Mislim da je Bogat bio pomalo bijesan, pomalo zadivljen.

»Samo zapamti što sam ti rekao«, rekao je.

»Hoću«, rekla sam. »Kad se vratim s Williamom, doći ću i podsjetiti vas na ovaj razgovor.«

Bogat kao da se spremao reći još nešto, no tad se predomislio. Uzdahnuo je, blago lupnuo dlanovima po stolu i ustao. »Nemoj me pogrešno razumjeti«, rekao je. »Nisam protiv tebe. Samo mislim da griješiš. Znaš, postoje razlike.«

»Možda i postoje. No još je gore ne činiti ništa. Ljudima treba vremena, i ne biste smjeli zaključivati prije nego što točno znate o čemu govorite.«

»U tom je problem«, rekao je Bogat. »Točno znam o čemu govorim.«

Tada smo se rukovali, ili smo možda samo jedno drugo gledali preko stola. Otpratio me kroz redakciju do dizala u predvorju. Tamo smo čekali šutke, čak se nismo ni gledali. Bogat se ljuljao na petama i nešto mumljao sebi u bradu. Bilo je očito da već razmišlja o nečem drugom. Kad su se vrata otvorila i kad sam ušla u dizalo, umorno je rekao: »Djevojčice, želim ti sreću u životu.« Prije nego što sam mu uspjela odgovoriti, vrata su se zatvorila i dizalo me povezlo dolje.

Naposljetku se fotografija pokazala jako važnom. Nisam je planirala ponijeti sa sobom, no ipak sam je u posljednji čas spakirala s ostalim stvarima, kao da sam se predomislila. U tom trenutku naravno da nisam znala da je William nestao. Od mene se očekivalo pronaći njegovu zamjenu iz redakcije i početi istragu od njega. No ništa nije išlo po planu. Kad sam stigla do treće upravne zone i vidjela što se tamo dogodilo, shvatila sam kako mi je slika zapravo jedino što mi je preostalo. Moja posljednja veza s Williamom.

Novinar se zvao Samuel Farr, ali to je bilo sve što sam znala o njemu. Prema Bogatu ponašala sam se previše arogantno da bih od njega tražila ikakve pojedinosti, te se sad nisam mogla uhvatiti ni za što. Ime i lice — to je bilo sve. Da sam bila malo pametnija i pokornija, mogla sam si prištedjeti mnoge muke. Naposljetku sam se uspjela naći sa Samom, no to sa mnom nije imalo nikakve veze. Zasluga pripada čistom slučaju, jednom bljesku sreće koji te obasja

s neba. I prošlo je mnogo vremena do tog događaja — više nego što bih se željela sjećati.

Prvi su dani bili najteži. Lutala sam poput mjesečarke — ne znajući gdje sam, čak se nisam usuđivala razgovarati ni s kim. U jednom sam trenutku svoje torbe prodala Agentu, i to mi je priskrbilo priličnu količinu hrane, no i nakon što sam počela raditi kao strvinar, nisam imala stan. Spavala sam vani po svakom vremenu, svake večeri tragajući za novim mjestom gdje ću prespavati. Bog zna koliko je to trajalo, no to je razdoblje bilo najgore, tada sam zamalo umrla. Najmanje dva ili tri tjedna, možda čak i nekoliko mjeseci. Bila sam toliko jadna da mi je um prestao funkcionirati. Iznutra sam potpuno otupjela — pretvorila se u čiste nagone i sebičnost. Tada su mi se događale razne strahote, i sad ne znam kako sam sve to uspjela preživjeti. Zamalo me silovao Cestar na uglu Rječničkog trga i Bulevara Muldoon. Starcu koji me pokušao orobiti u predvorju starog kazališta Hipnoza, ukrala sam hranu — istrgnula sam mu zdjelu kaše iz ruku, ne osjetivši zbog toga ni tračak kajanja. Nisam imala prijatelje, nisam razgovarala ni s kim, ni s kim nisam dijelila hranu. Da nije bilo Samove slike, mislim da ne bih izdržala. Sama spoznaja da je on u negdje u gradu budila mi je nade. Neprekidno sam si ponavljala kako je on čovjek koji će mi pomoći, i kako će, kad ga jednom pronađem, sve biti drukčije. Fotografiju sam iz džepova vadila sigurno sto puta dnevno. Nakon nekog vremena toliko se izgužvala i raskupusala da mu je lice gotovo nestalo. No tada sam je već znala napamet, i slika mi više nije bila važna. Čuvala sam je kao talisman, sićušni štitič kojim sam se branila od očaja.

Tada mi se sreća okrenula. To je zacijelo bilo mjesec ili dva nakon što sam počela tragati za predmetima, iako je to samo moje nagađanje. Jednog sam dana šetala rubom pete upravne zone, nedaleko od mjesta gdje je stajao Trg Niti, i ugledala visoku, sredovječnu ženu kako preko kamenja gura kolica, dok je očito mislila na nešto drugo. Tog je dana sjalo sunce, zasljepljivalo svojim sjajem i stvari činilo nevidljivima. Sjećam se kako je zrak bio vruć, jako vruć, gotovo da je tjerao na mučninu. Baš kad je žena uspjela kolica izvesti na sredinu ceste, iza ugla je izletjela skupina Trkača. Bilo ih je dvanaest ili petnaest, trčali su punom snagom, u zbijenoj skupini, ispuštajući one svoje samrtničke krikove. Vidjela sam da ih

je žena ugledala, no tad, naglo probuđena iz svog snatrenja, umjesto da im se izmakne s puta, skamenila na mjestu, stojeći poput jelena uhvaćenog u automobilskim farovima. Ne znam ni sama zašto, ne shvaćam to ni sad, otkopčala sam svoju pupčanu vrpču, potrčala, zgrabila ženu objema rukama i povukla je, samo sekundu-dvije ranije, Trkačima s puta. Za dlaku. Da to nisam učinila, vjerojatno bi je pregazili i ubili.

Tako sam upoznala Isabel. Ovako ili onako, u tom je trenutku započeo moj život u gradu. Sve ostalo bilo je prolog, bezbroj teturavih koraka, dana i noći, razmišljanja koja ne pamtim. Da nije bilo tog jednog nepromišljenog trenutka na ulici, ne bih ti bila pričala ovu priču. Štoviše, s obzirom na moje tadašnje stanje, mislim da ne bi bilo nikakve priče.

Ležale smo u jarku i dahtale, i dalje držeći jedna drugu. Kad je i posljednji Trkač zamaknuo za ugao, Isabel kao da je počela shvaćati što joj se dogodilo. Pridigla se i sjela, osvrnula se oko sebe, pogledala me je i zatim, jako polako, zaplakala. Za nju je to bio trenutak zastrašujuće spoznaje. Ne zato što je bila na samom rubu smrti, već zato što nije znala gdje se nalazi. Osjetila sam neku vrstu sažaljenja, ali sam se je pomalo i plašila. Tko je ta mršava žena koja drhti, drugog lica i upalih očiju — i što ja to radim ležeći na cesti pored nje? Izgledala je poluluda, i kad sam konačno došla do daha, prva mi je pomisao bila pobjeći.

»O, drago dijete«, rekla je, pružajući ruku prema mom licu. »O, drago moje, slatko djetešce, porezala si se. Priskočila si pomoći starici i onda si se ti ranila. Znaš zašto? Zato što ja nosim nesreću. Svi to znaju, ali mi nitko nema srca to reći. Ali, ja znam. Znam ja sve, iako mi nitko ne kaže ništa.«

Pala sam na kamen i ogrebla se — iz lijeve sljepoočice mi je curila krv. Ništa ozbiljno, nema razloga za paniku. Spremala sam se oprostiti i otići, no tad me nešto spriječilo da je ostavim. Možda bih je trebala odvesti kući, pomislila sam, biti sigurna da joj se ništa neće dogoditi. Pomogla sam joj da ustane i otišla po svoja kolica na drugom kraju trga.

»Ferdinand će biti bijesan«, rekla je. »Ovo je već treći dan kako dolazim praznih ruku. Još nekoliko ovakvih dana i gotovi smo.«

»Mislim da biste ipak trebali poći kući«, rekla sam. »I ostati tamo bar neko vrijeme. Sad niste u stanju gurati kolica.«

»Ali, Ferdinand. Pošizit će kad vidi da nemam ništa.«

»Ne brinite«, rekla sam. »Ja ću objasniti što se dogodilo.«

Naravno da nisam imala pojma o čemu govorim, no nešto me obuzelo, nešto čime nisam mogla ovladati — nekakva provala sažaljenja, glupa potreba da se skrbim za tu ženu. Možda su stare priče o spašavanju nečijeg života ipak istinite. One koje govore o tome kako si odgovoran za onoga čiji život spasiš, o tome kako tada zauvijek pripadate jedno drugome.

Do njezine nam je kuće trebalo skoro tri sata. U normalnim bi okolnostima to trajalo upola kraće, ali se Isabel kretala stvarno sporo, hodala beskrajno oklijevajući, da je, kad smo stigli tamo, sunce već bilo na zalasku. Nije imala pupčanu vrpcu (rekla mi je da ju je izgubila prije nekoliko dana), i svako malo kolica bi joj iskliznula iz ruku i pojurila niz cestu. U jednom ih je trenutku netko zamalo oteo. Nakon toga sam odlučila jednom rukom držati svoja, drugom njezina kolica. To nam je još više usporilo napredovanje. Vukli smo se po rubovima šeste upravne zone, izbjegavajući brojne naplatne postaje na Aveniji Sjećanja, da bismo se nakon toga probile kroz Upravni Sektor na Cesti Piramida, gdje sad policija ima svoje urede. Na svoj mi je besmislen i razglobljen način Isabel ispričala prilično toga o svome životu. Suprug joj se nekoć bavio slikanjem reklama, no budući da se toliko tvrtki zatvaralo ili nisu bile platežno sposobne, Ferdinand je bez posla već nekoliko godina. Neko se vrijeme opijao — krao joj je novac iz torbice kako bi plaćao svoje pijanke, ili bi se vukao oko destilerije u četvrtoj zoni, žicajući sitniš od radnika tako da je za njih plesao i pričao im viceve — sve dok ga jednog dana neka ekipa nije pretukla i otad nije više izlazio. Odbijao se pomaknuti — sjedio je dan za danom u njihovom malenom stanu, jedva procijedivši koju riječ i ne pokazujući ni najmanje zanimanje za njihov opstanak. Praktične je probleme prepuštao Isabeli, budući da takve sitnice nije više smatrao vrijednima njegove pozornosti. Mario je, samo i jedino, za svoj hobi — izradu minijaturnih brodova u boci.

»Tako su lijepi«, rekla je Isabel. »Gotovo bi mu čovjek oprostio što je takav. Tako predivni brodići, tako savršeni, tako mali. Naprosto

poželiš smanjiti se na veličinu pribadače, ukrcati se na njih i odjedriti nekamo ...«

»Ferdinand je umjetnik,« nastavila je, »i čak je i u starim danima bio čudljiv, posve nepredvidljiv. Raspoloženje bi mu se mijenjalo iz trenutka u trenutak. Ali, trebala si vidjeti kakve je reklame slikao! Svi su željeli samo Ferdinanda, radio je za sve prodavaonice. Ljekarne, špeceraje, trafike, zlatarnice, krčme, knjižare — za sve. Tada je imao i radionicu, u skladišnoj četvrti u središtu grada — bila je baš ljupka. No to je sve nestalo — pile, kistovi, kante s bojom, mirisi piljevine i lazure. Sve je to nestalo za drugog pogroma u šestoj zoni, i tada je svemu bio kraj.«

Nisam razumjela polovicu njezine priče. No, čitajući između redaka i pokušavajući sama ispuniti praznine, shvatila sam da ima troje ili četvero djece, mrtve ili pobjegle od kuće. Nakon što je Ferdinand izgubio posao, Isabel se bacila na strvinarenje. Čovjek bi očekivao kako će se žena njezinih godina prijaviti za prikupljanje otpada, ali je odabrala traganje za stvarima. To mi se činilo najgorim mogućim izborom. Nije bila brza, nije bila lukava i nije bila izdržljiva. Naravno, rekla je kako ona sve to zna, no svoje je nedostatke nadoknadila drugim prednostima — neobičnom sposobnošću da zna kamo treba ići, nagonom da nanjuši stvari u posve zaboravljenim zakucima, unutarnjim magnetom koji ju je na neki čudan način vukao na pravo mjesto. Nije to mogla objasniti, ali je činjenica bila da je pronašla zapanjujuće stvari — punu vreću čipkanog rublja od koje su ona i Ferdinand živjeli gotovo cijeli mjesec, zatvorenu kutiju posve novih kožnih remena (izgledali su kao da su izašli ravno iz tvornice, iako je posljednji remenar prestao s radom prije više od pet godina), i Stari Zavjet, tiskan na rižinom papiru pozlaćenih rubova, uvezan u teleću kožu. Ipak, rekla je kako je sve to bilo prilično davno, i posljednjih šest mjeseci kao da je izgubila svoj dar. Iscrpila se, bila je preumorna da bi mogla dugo hodati, a misli su joj neprekidno bježale s posla. Gotovo svakodnevno otkrila bi kako hoda ulicom koju ne prepoznaje, skreće za ugao ne znajući gdje je maloprije bila, ulazi u svoju četvrt misleći kako je negdje drugdje. »Pravo je čudo što si se zatekla tamo«, rekla je, dok smo se odmarali u veži. »No to nije bio slučaj. Dugo sam se molila Bogu da mi pošalje nekoga tko će me spasiti. Znam da ljudi više ne govore o Bogu, ali si ne mogu pomoći.

Mislim na njega svaki dan, molim mu se svake noći kad Ferdinand zaspi, u srcu neprekidno razgovaram s njim. Sad kad mi Ferdinand više ništa ne govori, Bog mi je jedini prijatelj, jedini koji me sluša. Znam da je jako zaposlen i da nema vremena za ovu staricu, ali Bog je pravi gospodin, i ima me na svom popisu. Danas me, napokon, posjetio. Poslao mi je tebe kao znamen svoje ljubavi. Ti si drago, slatko dijete koje mi je poslao Bog, i sad ću se brinuti za tebe. Učinit ću sve što mogu. Nećeš više spavati vani, nećeš više lutati ulicama od jutra do mraka, nećeš više ružno sanjati. Obećavam ti, sve je to gotovo, i baš me briga što će reći Ferdinand. Odsad ćeš imati krov nad glavom i jelo na stolu. Tako ću Bogu zahvaliti za to što je učinio. Uslišao mi je molitve, i sad si ti moje drago, slatko dijetešce, moja mila Anna, koja mi je došla od Boga.«

Kuća im je stajala na Cirkuskom Putu, unutar mreže malenih ulica i zemljanih puteljaka koji su vijugali samim srcem druge upravne zone. Bio je to najstariji dio grada, i tamo sam prije toga bila samo jednom ili dvaput. U tom su kraju strvinari prolazili loše, i uvijek sam strahovala da ne zalutam u tom labirintu ulica. Većina kuća bila je drvena, što je stvaralo zanimljive prizore. Umjesto ruševnih cigala i smrvljenog kamenja, nazubljenih hrpa i prašnjavih ostataka, ovdje sve kao da se savijalo i tonulo, posrtalo pod vlastitom težinom, polagano se svijajući prema tlu. Ako su se ostale zgrade raspadale na komadiće, ove su kopnjele, poput staraca koji su izgubili svu snagu, artritčara koji više ne mogu stajati. Mnogi su se krovovi urušili, šindra je istrunula i pretvorila se u spužvu, a ponegdje su se mogle vidjeti i kuće nagnute svaka u svojem pravcu, nesigurno stojeći poput divovskih paralelograma — posve na stražnjim nogama te bi ih dodir prstom, najmanji dašak, s treskom srušio na zemlju.

Ipak, Isabel je živjela u zgradi od cigle. Šesterokatnica, s četiri malena stana na svakom katu, mračno stubište s izlizanim i klimavim stubama, boja koja se guli sa zidova. Mravi i žohari posve su se slobodno kretali, a cijela je kuća vonjala po ustajaloj hrani, neopranoj odjeći i prašini. No djelovala je prilično čvrsto i jako sam dobro znala koliko mi se posrećilo. Nemoj previdjeti da se ovdje stanje brzo mijenja. Da mi je itko rekao kako ću doći živjeti ovamo, ne bih mu bila povjerovala. Sad sam se osjećala blaženo, kao da mi je netko dao neprocjenjiv dar. Bijeda i udobnost ionako su relativni pojmovi.

Samo tri-četiri mjeseca po dolasku u grad, bila sam voljna, ni najmanje ne oklijevajući, prihvatiti ovaj svoj novi dom.

Ferdinand se nije previše bunio kad mu je Isabel objavila da se useljavam k njima. Taktički gledajući, mislim da je to iznijela na pravi način. Nije tražila njegovo dopuštenje za moj ostanak, jednostavno ga je izvijestila kako je u domaćinstvu sad troje, a ne više dvoje. Budući da je Ferdinand svojoj supruzi odavno prepustio donošenje svih praktičnih odluka, bilo bi mu teško nametnuti vlast u jednom području istovremeno ne pristajući prihvatiti veće odgovornosti u ostalima. Isabel tom prilikom nije spominjala Boga kojeg je spominjala meni. Samo ga je izvijestila o činjenicama, ispričala mu kako sam je spasila, dodala gdje i kad, bez uljepšavanja i primjedbi. Ferdinand ju je šutke slušao, hineći da ne obraća pozornost, povremeno me kradom pogledavajući, no većinom je buljio kroz prozor, ponašajući se kao da ga se to nimalo ne tiče. Kad je Isabel završila, kao da je koji trenutak razmišljao o tome, a zatim je samo slegnuo ramenima. Tada me prvi put izravno pogledao i rekao: »Šteta što si se toliko namučila. Staroj vještici bi bolje bilo da je umrla.« Tada se, ne čekajući moj odgovor, uvalio u naslonjač u uglu i vratio se svome radu na minijaturi broda.

Ferdinand nije bio tako grozan kao što sam mislila, bar ne na početku. Nije bio spreman na suradnju, to svakako, no u njemu nisam otkrila nikakvu otvorenu zloću. Njegovi napadaji zlovolje bili su kratke i rastrzane provale, no većinu bi vremena šutio, tvrdoglavo odbijajući razgovarati i sa kime, i ćubio u svom kutu kao nekakvo zlovoljno, uvrnuto stvorenje. Ferdinand je bio ružan, i ništa u njemu nije moglo prebrisati tu ružnoću — nije bio šarmantan, velikodušan, nije se iskupljivao suosjećanjem. Bio je koščat i pogrbljen, velikog kukastog nosa i napola ćelav. Ono malo preostale kose bilo je raščupano i nenjegovano — stršila je mahnito na sve strane — a koža mu je bila bolesno blijeda — nezemaljski bijela, još bjelja zbog crnih dlaka koje su ga posvuda obrasle — po rukama, po nogama, po prsima. Vječito neobrijan, odjeven u dronjke, nikad ne oblačeći cipele, izgledao je kao karikirana inačica skitnice s plaže. Kao da ga je njegova opsjednutost brodovima odvela do uloge brodolomca na pustom otoku. Ili je sve bilo upravo suprotno. Već zastranivši, možda je počeo graditi brodove kao znak unutarnjeg poremećaja — kao

potajan poziv u pomoć. No to nije značilo da je mislio kako će netko odgovoriti na poziv. Ferdinand više nikad neće nikamo poći, i to je dobro znao. U jednom od svojih napada dobre volje, jednom mi je priznao kako već četiri godine nije kročio iz stana. »Vani vlada smrt«, rekao je, pokazujući rukom prema prozoru. »Tamo vladaju morski psi, i kitovi koji te progutaju cijeloga. Moj je savjet: drž?se kraja, drž?se kraja i šalji dimne signale kad god uzmogneš.«

Isabel nije preuveličavala Ferdinandov talent. Brodovi su mu bili sjajno izvedeni, zapanjujuće izrađeni, genijalno smišljeni i sastavljeni i, sve dok je imao dovoljno materijala, komadića drva i papira, ljepila, konopca i poneku bocu, posve bi uronio u svoj posao i nije stvarao nevolje po kući. Naučila sam da je najbolje postupati s njim kao da ga uopće nema. Na početku sam mu htjela pokazati da su mi namjere posve miroljubive, ali je Ferdinand bio toliko ratoboran, toliko obuzet gađenjem prema sebi i svijetu, da iz toga nije izišlo ništa dobro. Blage riječi mu nisu značile ništa, i često bi ih znao tumačiti kao prijetnje. Jednom sam, na primjer, pogriješila preglasno se diveći njegovim brodovima, i predložila kako bi dobro zaradio kad bi ih odlučio prodati. Ferdinand je bio zaprepašten. Skočio je iz naslonjača i potrčao sobom, mašući mi nožićem pred licem. »Prodati svoju flotu!« vikao je. »Jesi luda? Prvo me moraš ubiti! Neću se rastati ni s jednim — nikad, nikad! To je pobuna! Eto, to je neposluh! Još jedna riječ, i letiš u more!«

Druga strast bila mu je lov na miševe koji su živjeli u zidovima. Noću bi ih slušao kako hodaju i žvaču svaku mrvicu koju bi pronašli. Buka bi znala biti tako snažna da bi nas budila, no miševi su bili lukavi i bilo ih je teško uhvatiti. Ferdinand je od žičane mreže i drva izradio malu mišolovku i svake noći bi u nju stavljao maleni mamac. Zamka nije ubijala miševe. Kad bi ušetali unutra, za njima bi se zatvorila vrata i ostali bi zaključani u kavezu. To bi se događalo jednom ili dvaput mjesečno, ali kad bi se Ferdinand probudio i pronašao miša, zamalo bi poludio od sreće — skakao bi oko kaveza, pljeskao rukama, ushićeno bi frktao grleno se smijući. Tada bi izvukao miša za rep i zatim bi ga, pomno, ispekao u peći. Prizor je bio jeziv — miš se trzao i skvičao boreći se za goli život, ali je Ferdinand samo stajao, posve obuzet tim činom. Mrmljao je i sebi u bradu klepetao o uživanju u mesu. Jutarnja gozba za kapetana,

najavljivao je završivši prženje, i tada bi u dva griza, slinav i demonski se cereći, proždri to stvorenje zajedno s krznom, pažljivo pijuckajući kosti koje je prožvakao. Tada bi kosti stavio na prozorsku dasku da se suše te bi ih koristio kao dijelove broda — jarbole, stupove za zastavu ili harpune. Sjećam se kako je jednom rastavio rebra i iskoristio ih za izradu vesala na galiji. Drugi put je iz mišje lubanje načinio pulenu i pričvrstio je na pramac gusarske škune. Moram priznati da je to bio sjajan uradak, iako je u meni budio gađenje.

Kad bi vrijeme bilo lijepo, Ferdinand bi naslonjač smjestio pred otvoren prozor, jastučić položio na dasku i tamo nalakćen sjedio satima, dlanovima podbočivši bradu, gledajući na ulicu. Nisam mogla znati o čemu razmišlja, budući da nije izustio nijednu jedinu riječ, no svako toliko bi, nekoliko sati po završetku svojih sjedeljki, počeo blebetati strašnim glasom, ispaljujući bujice ratobornih besmislica. »Samelji ih sve«, lupetao je. »Samelji ih sve i raspi im prah. Svinje, svi do zadnjega. Samo ti treperi, pernati moj neprijatelju, ovdje me nikad nećeš uhvatiti. Puši ti, puši, ja sam na sigurnom.« Besmislica za besmislicom kuljale su iz njega poput nekakvog otrova koji mu se taloži u krvi. Blebetao bi i bjesnio dvadesetak minuta, i tada bi, bez i najmanjeg upozorenja, ponovno utihnuo, kao da je oluja u njegovoj nutrini odjednom utihnula.

Tijekom mjeseci koje sam proživjela tamo, Ferdinandovi su brodovi postupno postajali sve manji i manji. Od boca za viski i pivskih boca, napredovao je prema bočicama sirupa protiv kašlja i epruvetama, a zatim je prešao na bočice parfema, sve dok nije izrađivao brodove doslovno mikroskopskih dimenzija. Taj mi je rad bio posve nepojmljiv, no Ferdinand kao da je bio neumoran. Sto je brod bio manji, to bi se više vezivao za njega. Jednom ili dvaput sam, probudivši se ujutro ranije nego obično, stvarno ugledala Ferdinanda kako sjedi kraj prozora i drži brod u zraku, i igra se njime poput šestogodišnjeg djeteta, vodeći ga zamišljenim oceanom i mrmljajući sebi raznim glasovima kao da glumi sve uloge u nekoj izmišljenoj igri. Jadni, glupi Ferdinand. »Sto manje to bolje«, rekao mi je jedne noći, hvališući se svojim umjetničkim postignućima. »Jednog ću dana načiniti tako maleni brod da ga nitko neće moći vidjeti. Tada ćeš shvatiti s kim imaš posla, mudrice moja skitnička. Tako mali brod

da ga nitko neće moći vidjeti! Bit ću tako slavan da će o meni napisati knjigu. Tada ćeš vidjeti kako stoje stvari, mala, zlobna droljo. Nećeš imati pojma što ti se dogodilo! Ha, ha, nećeš imati blagog pojma!«

Živjeli smo u osrednje velikoj sobi — četiri i pol na šest metara. Imali smo umivaonik, malenu kampersku peć, stol, prvo dvije zatim i tri stolice i noćnu posudu u uglu sobe, od ostatka prostora odvojenu tankom pregradom. Ferdinand i Isabel spavali su odvojeno, svaki u svom kutu. Ja sam spavala u trećem. Nismo imali kreveta, ali sam poda se prostrla deku kako bi mi bilo mekše, tako da mi nije bilo neudobno. U usporedbi s mjesecima koje sam provela na otvorenom, bilo mi je jako ugodno.

Moja je nazočnost Isabeli olakšala život, pa se činilo kako joj se snaga pomalo vraća. Sama je radila sve — tragala za predmetima, odlazila do Agenata, kupovala hranu na gradskim tržnicama, kuhala kod kuće, ujutro praznila posude — sad je bar imala nekoga s kim će podijeliti to breme. Prvih nekoliko tjedana radile smo sve zajedno. Kad se sad sjetim toga, mogu reći kako su to bili najbolji dani — izlazile bismo na ulicu prije izlaska sunca, šetale kroz tiha svitanja, puste uličice, široke bulevare. Posvuda. Bilo je proljeće, mislim da je bila druga polovica travnja, i vrijeme je bilo varljivo lijepo, toliko lijepo da bi čovjek pomislio kako nikad više neće kišiti, kako su hladnoća i vjetar iščeznuli zauvijek. Tada smo uzimali samo jedna kolica, druga bismo ostavljali doma, i ja bih ih gurala polagano, prateći Isabelin tempo, čekajući da se snađe, da provjeri čeka li nas u blizini neki plijen. Sve što je rekla o sebi bila je istina. Bila je nevjerojatno nadarena za taj posao, i čak je i tako slaba bila dobra poput svih drugih koje sam pratila. Ponekad bih pomislila da je demon, prava vještica koja stvari pronalazi pomažući se magijom. Tražila sam da mi objasni kako to čini, no nikad nije uspjela reći nešto više. Zastala bi, duboko razmišljala nekoliko trenutaka, a zatim izvalila nekakvu uopćenu primjedbu o tome treba li ostati, ili pak ne gubiti nadu — sve toliko neodređeno da mi nije ni najmanje pomagala. Ono što sam naučila od nje, naučila sam promatrajući, ne slušajući, i upijala nekom vrstom osmoze, onako kako se uči novi jezik. Pošli bismo posve naslijepo, i lutali posve nasumično sve dok Isabel ne bi

nagonski osjetila gdje bismo trebali tragati, a tada bih se ja odvukla do tog mjesta, ostavljajući je da štiti kolica. Uzimajući u obzir kako je na ulicama u to vrijeme vladala nestašica, ulovi su nam bili prilično dobri, u svakom slučaju dovoljni za preživljavanje, i nije bilo upitno da zajedno radimo dobro. Na ulici nismo mnogo razgovarale. Na tu me opasnost Isabel upozoravala nebrojeno puta. Nikad ne razmišljaj ni o čemu, govorila je. Stopi se s ulicom i pravi se kao da ti tijelo ne postoji. Bez razmišljanja — bez tuge ili sreće, postoji samo ulica, unutra budi posve prazna, usredotoči se samo na sljedeći korak koji ćeš načiniti. Bilo je to jedino što sam razumjela od svih savjeta koje mi je dala.

No čak i s mojom pomoći, i uz to što je svakodnevno morala prelaziti daleko manji put, Isabel je počela izdavati snaga. Malo po malo, bilo joj je sve teže vani, beskrajno mnogo sati provoditi na nogama, tako da, jednog jutra, više nije mogla ustati. Noge su je boljele neizdrživo tako da sam izašla sama. Od tog sam dana sav posao sama obavljala.

To su činjenice koje ti iznosim, jednu po jednu. Preuzela sam svakodnevne kućne poslove. Ja sam bila glavna, ona koja radi sve. Sigurna sam da ćeš se smijati. Sjećaš se kakva sam bila doma — imali smo kuharicu i sobaricu, i čisto me rublje u komodi čekalo složeno svakog petka. Nikad nisam morala maknuti prstom. Cijeli mi je svijet bio na dlanu, i to nikad nisam dovodila u pitanje: satovi klavira, satovi slikanja, ljetni praznici na jezeru, putovanja u inozemstvo s prijateljima. Pretvorila sam se u šljakera, u jedinu podršku dvoje ljudi koje u svojem starom životu nikad ne bih bila upoznala. Isabel, luđački čista i dobra, i Ferdinand, ogorčeno i poremećeno gnjevan. Sve je bilo tako čudno, posve nevjerovatno. No ostaje činjenica da mi je Isabel spasila život jednako kao što sam ja spasila njezin, i nikad mi nije palo na pamet ne uraditi nešto što mogu. Od malene skitnice koju su s ulice povukli u kuću, postala sam prava mjera onoga što stoji između njih i potpune propasti. Bez mene ne bi izdržali deset dana. Ne mislim se hvalisati onim što sam učinila, ali prvi put u mom životu ljudi su ovisili o meni i nisam ih iznevjerila.

Isabel je isprva tvrdila da je posve dobro, i da to nije ništa što nekoliko dana odmora ne bi izliječilo. »Bit ću na nogama prije nego

što pomisliš«, govorila bi mi kad bih odlazila ujutro. »To je samo privremeni problem.« No ta se iluzija ubrzo rasplinula. Tjedni su se vukli, a njezino se stanje nije mijenjalo. Kad je proljeće bilo na vrhuncu, objema nam je bilo jasno da neće prizdraviti. Prvi smo udarac pretrpjeli kad sam morala prodati njezina kolica na crnom tržištu četvrte upravne zone. Bila je to konačna potvrda njezine bolesti, no nismo mogli ništa. Kolica su već danima ležala doma, posve beskorisna, a u to nam je vrijeme kronično nedostajalo novca. Istinu govoreći, sama je Isabel naposljetku predložila da to učinim, no to nije značilo da joj to nije teško palo.

Nakon toga, naš se odnos ponešto promijenio. Nismo više bili jednaki partneri i, budući da se osjećala krivom što me opterećuje dodatnim poslovima, počela se ponašati kronično zaštitnički — gotovo se histerično brinula za moju dobrobit. Nedugo nakon što sam sama počela strvinariti, pokrenula je kampanju za promjenu mog izgleda. Tvrdila je kako sam previše zgodna da bih se neprekidno vukla ulicama, te kako se mora nešto poduzeti. »Ne mogu podnijeti da izlaziš takva svako jutro«, objašnjavala je. »Djevojkama se neprekidno događaju svakakve grozote, takve grozote da o njima ne mogu ni govoriti. Anna moja, drago moje dijete, ako te sad izgubim, to si nikad neću oprostiti. Umrli bih odmah. Anđele moj, nema mjesta oholosti — moraš se svega toga odreći.« Isabel je govorila s takvim uvjerenjem da je čak zaplakala, a ja sam shvatila da joj se bolje pokoriti nego izazivati svađu. Istini za volju, bila sam jako uznemirena. No već sam i sama vidjela nešto od toga o čemu ona nije mogla govoriti, te joj baš i nisam mogla proturječiti. Prvo sam se morala riješiti kose — to je bilo upravo strašno. Svom snagom trudila sam se ne plakati — Isabel mi ju je rezala govoreći mi da budem hrabra jedva se sama susprežući da iz nje ne provali neka mračna majčinska tuga, čime je samo pogoršala stanje. Ferdinand je također bio tamo, sjedio je u svom kutu, ruku prekrštenih na grudima i okrutnom bešćutnošću promatrao prizor. Smijao se dok su mi pramenovi padali na pod, i dok je kosa padala, govorio je da počinjem ličiti na lezbaču, i da je stvarno zabavno što mi Isabel to radi sad kad joj se pička osušila kao suhi panj. »Ne slušaj ga, anđele,« šaptala mi je Isabel u uho, »ne obraćaj pažnju na blebetanje te nakaze.« No bilo ga je teško ne čuti, i još teže ne biti

pogođen njegovim zlobnim smijehom. Kad je Isabel napokon završila, pružila mi je maleno zrcalo i rekla mi da se pogledam. Prvih nekoliko trenutaka bilo je strašno. Izgledala sam tako ružno da se nisam prepoznala. Kao da sam se pretvorila u nekog drugog. Sto mi se to dogodilo, pomislila sam. Gdje sam? Tada je, upravo u tom trenutku, Ferdinand ponovno provalio u smijeh, iz sebe sipajući sav prezir — to mi je bilo previše. Bacila sam zrcalo preko sobe i zamalo ga pogodila u lice. Proletjelo mu je pored ramena i razbilo se na zidu. Komadi su pali na pod. Ferdinand me nekoliko trenutaka zapanjeno promatrao, ne vjerujući da sam to učinila, a tada se okrenuo Isabeli, drhteći od gnjeva, posve izvan sebe, i rekao: »Jesi li vidjela? Pokušala me ubiti! Ova me sjebana kurvetina pokušala ubiti!« No Isabel ga nije sažalijevala, te je nakon nekoliko minuta umuknuo. Otad nije rekao nijednu riječ o tome, nikad više nije spominjao moju kosu.

Naposljetku sam naučila živjeti s tim. Zapravo me smetala samo pomisao, no kad sve uzmem u obzir, mislim da i nisam izgledala baš tako grozno. Isabel me nije namjeravala pretvoriti u dječaka — nije me pokušala prikriti, nije bilo lažnih brkova — samo je željela ono ženstveno na meni učiniti manje primjetnim — kako ih je ona nazivala, moje izbočine. Nikad nisam bila neka frajerica, pa se ni sad ne bih uspjela pretvarati da jesam. Sjećaš se mojih ruževa i onih groznih naušnica, uskih suknji i volančića? Uvijek sam se voljela odijevati i izigravati fatalnu ženu, čak i dok smo bili djeca. A Isabel je željela da na sebe privlačim što manje moguće pozornosti, osigurati se da se za mnom, u prolazu, ne okreću glave. Dakle, kad sam ostala bez kose, dala mi je kapu, preširoku jaknu, vunene hlače i čvrste cipele — koje je nedavno kupila za sebe. Bile su mi broj prevelike, ali je drugi par čarapa, bar mi se tako činilo, uklonio opasnost od žuljeva. Omotavši tijelo tom odjećom prilično sam dobro prikrila grudi i bokove — dakle, gotovo ničim nisam izazivala požudu. Trebala bi jako bujna mašta da vidi sve što se tamo skriva, a ako je u gradu nečega nedostajalo, bila je to mašta.

I tako sam živjela. Ustajala rano i izlazila, cijele dane provodila po ulicama, i noću se vraćala kući. Bila sam previše zaposlena da bih razmišljala i o čemu, previše iscrpljena da se udaljim od sebe i gledam u budućnost — svake noći poslije večere samo sam željela

skljokati se u svom kutu i zaspati. Na nesreću, ono sa zrcalom izazvalo je promjene u Ferdinandu, te je napetost između nas postala gotovo nepodnošljiva. Dodavši na to činjenicu da je svoje vrijeme kod kuće provodio s Isabel — što mu je uskraćivalo njegovu slobodu i samoću — postala sam mu žarišna točka pozornosti čim bih se stvorila tamo. Ne govorim samo o njegovom gundanju, niti o neprekidnom podbadaњу na temu koliko sam zaradila ili koliko sam hrane donijela kući. Ne — sve se to od njega moglo očekivati. Problem je bio daleko zlokobniji, razorniji zbog gnjeva koji se skrivao iza njega. Odjednom sam Ferdinandu postala jedino olakšanje, jedini put bijega od Isabel, i budući da me prezirao, budući da sam ga mučila samim svojim postojanjem, odrekao se svoje svakodnevnice kako bi mi, što je više mogao, zagorčao postojanje. Doslovno mi je sabotirao život — koristio svaku priliku da me ugnjetava, zadavao mi tisuće sitnih udaraca koje nisam uspijevala zaustaviti. Na početku sam još i shvaćala kamo sve to vodi, no ništa me nije moglo pripremiti za nešto takvo — nisam znala kako se obraniti.

Znaš sve o meni. Znaš što moje tijelo treba a što ne treba, koje se oluje i gladi skrivaju u njemu. Takve stvari ne nestaju, čak ni ovdje. Uzevši zdravo za gotovo, ovdje čovjek ima manje prilike prepuštati se razmišljanjima, i kad hodaš ulicama moraš se pripremiti na brze reakcije, iz uma prognati sve erotske digresije — no ima trenutaka kad si sam, recimo, noću u krevetu, kad je svijet oko tebe uronio u tamu, i tada ti je teško ne zamišljati sebe u raznim situacijama. Ne poričem da sam se u svojem kutku osjećala strašno usamljenom. Takve te stvari mogu otjerati u ludilo. U nutrini se osjeća bol, stravični, bučni valovi boli, i ako čovjek nešto ne poduzme, to se zna vući u beskraj. Bog mi je svjedok da sam se trudila zauzdati, no bilo je trenutaka kad to nisam više mogla podnositi, kad sam mislila da će mi prepući srce. Tada sam sklapala oči i tjerala se da usnem, no u mozgu bi mi tutnjile slike proteklog dana, napadajući me pandemonijem ulica i tijela i, uz Ferdinandove, još svježije uvrede u pamćenju kao dodatak tom kaosu, san nije dolazio. Masturbacija je jedina imala neki učinak. Oprosti što sam tako otvorena, no nema mi nekog smisla uljepšavati priču. Za sve nas to je posve uobičajeno rješenje, i u ovim okolnostima nisam imala izbora. Gotovo posve nesvjesna, počela bih se dodirivati hineći da mi ruke pripadaju

nekom drugom — nježno sam dlanovima trljala trbuh, milovala unutrašnju stranu bedara, ponekad se čak zgrabila za stražnjicu i prstima gnječila meso — kao da sam se pretvorila u dvije osobe koje se grle. Shvaćam kako je sve to bila otužna igrice, no ti su mi trikovi budili tijelo, na koncu bih osjetila kako se dolje skuplja sluzava mlaka. Srednji prst desne ruke obavio bi ostalo, i kad bi sve završilo, u kosti bi mi se uvukao drijemež, otežao mi kapke i napokon bih utonula u san.

Sve divno i krasno — možda. Problem je bio u tome što je u takvim pretrpanim prostorijama bilo opasno ispustiti bilo kakav zvuk — a nekih bi mi noći na vrhuncu pobjegao poneki uzdah ili jecaj. To ti govorim zato što sam ubrzo otkrila kako me je Ferdinand slušao, i s njegovim izopačenim umom nije mu bilo potrebno dugo da shvati što ja to izvodim. Malo pomalo, uvrede su mu poprimale seksualni prizvuk — bila je to baraža insinucija i odvratnih pošalica. U jednom bi me trenutku proglašavao izopačenom malom kurvom, a u sljedećem bi već tvrdio kako nijedan muškarac ne bi nikad poželio dodirnuti takvu frigidnu kučku — svaka je izjava bila proturječna onoj drugoj, dohvaćao me sa svih strana, nikad ne popuštajući. Od početka do kraja bila je to odvratna priča, i znala sam da će završiti loše za sve. U Ferdinandovu je umu proklijalo sjeme, i nije ga bilo moguće iskorijeniti. Skupljao je hrabrost, pripremao se za akciju — svakog dana postajao je sve smjeliji, sigurniji u sebe, predaniji svome naumu. Doživjela sam ono odvratno iskustvo s Cestarom na Bulevaru Muldoon, no to je bilo vani i njemu sam mogla pobjeći. Bilo je to posve drukčije. Stan je bio premalen, i ako se išta dogodi tamo, ja sam u zamci. Osim neprekidnog bdijenja, ništa mi drugo nije padalo na pamet.

Bilo je to ljeti, zaboravila sam već koji je mjesec bio — pamtim vrućinu, duge dane koji ključaju u krvi, zagušljive noći. Sunce bi zašlo, ali je zapaljeni zrak i dalje obavijao sve svojim nepodnošljivim smradom. Jedne od tih noći Ferdinand je napokon krenuo — vukao se preko sobe na sve četiri, na svoj se slaboumni način prikradio mom ležaju. I dalje mi nisu jasni razlozi, no u trenutku kad me dodirnuo, napustila me sva panika. Ležala sam u tami, pravila se da spavam, ne znajući bih li mu se oduprla ili samo vrištala iz sveg glasa. Odjednom mi je postalo jasno kako ne bih trebala učiniti

nijedno od toga. Ferdinand mi je dlan položio na dojku i ispustio prigušen smijeh, podao i odvratan zvuk koji ispuštaju ljudi već zapravo mrtvi, i u tom trenutku sam savršeno dobro znala što mi je činiti. U toj spoznaji otkrila sam sigurnost koju nikad do tad nisam osjetila. Nisam se opirala, nisam vrištala, nisam mu uzvratila nijednim dijelom tijela kojeg bih mogla nazvati svojim. Odjednom kao da ništa više nije bilo važno. Doslovno, ništa. U sebi sam osjećala sigurnost koja je uništila sve drugo. Onog trenutka kad me Ferdinand dodirnuo, znala sam da ću ga ubiti, i u to bila toliko sigurna, toliko uvjerena, da sam zamalo poželjela zastati i priopćiti mu to, kako bi mogao shvatiti što mislim o njemu i zašto zaslužuje umrijeti.

Tijelom je doklizao do mene, ispružio se uz rub prostirke i svojim grubim licem počeo mi maziti vrat, mrmļajući nešto kako je on zapravo sasvim u redu, i kako će me naravno pojebati, i kako ću, naravno, uživati u svakom trenutku. Iz usta mu je smrdjelo po repi i sušenoj govedini koju smo večerali, i iz oboje je kuljao znoj. Tijela su nam bila posve oblivena znojem. U sobi je zrak doslovno gušio, bio je posve nepokretan — svaki put kad bi me on dodirnuo, osjetila bih kako mi slana voda klizi kožom. Nisam ga ničim zaustavila — ležala sam, mlitava i bestrasna, ne izgovorivši ni riječ. Nakon nekog vremena počeo se gubiti, osjetila sam to, osjetila sam kako ruje po meni i tada, kad se počeo penjati na mene, prstima sam mu stegnula vrat. Isprva posve lagano, hineći da se igram s njim, kao da sam konačno podlegla njegovom nepobjedivom šarmu, i zato što nije ništa sumnjao. Onda sam počela stezati — iz njegova se grla izvilo oštro, prigušeno krkljanje. Trenutak nakon što sam stisnula, osjetila sam neobuzdanu sreću, plimu, posve raspojasani ushit. Kao da sam prešla neki unutarnji prag, i u tom se trenutku svijet posve promijenio — postao je mjesto nezamislive jednostavnosti. Sklopila sam oči i osjećala se kao da letim praznim prostorom — krećem se beskrajnom noći punom crnila i zvijezda. Bila sam slobodna sve dok sam stezala Ferdinandovo grlo. Odvojila sam se od zemlje, zakoračila s onu stranu noći, bila posve izvan sebe.

Tada se dogodilo ono najčudnije. Baš kad mi je postalo jasno kako će još samo malo stiskanja srediti stvar, tada sam popustila. Nije to imalo nikakve veze sa slabošću, nije to bila samilost. Ferdinanda sam stezala čeličnim stiskom koji ne bi olabavili nikakvi udarci ni

ritanje. Dogodilo se to da sam odjednom postala svjesna užitka kojeg sam osjećala. Ne znam kako bih to drugačije opisala, ali upravo na samom kraju, dok sam ležala na leđima u zagušljivoj tami, lagano cijedeći život iz Ferdinanda, shvatila sam kako ga ne ubijam u samoobrani — ubijala sam ga iz čistog užitka. Stravična spoznaja, stravična, stravična spoznaja. Pustila sam mu grlo, i odgurnula ga sa sebe najsilovitije što sam mogla. Osjećala sam samo odvratnost, samo gađenje i gorčinu. Kao da i nije bilo važno što sam se zaustavila. U pitanju je bilo samo nekoliko sekundi, no tad sam shvatila da nisam nimalo bolja od njega, nimalo bolja od ikoga.

Iz Ferdinandovih pluća izbilo je škripavo dahtanje — jadan, neljudski zvuk, nalik magarećem njakanju. Trzao se na podu, rukama zgrabivši grlo dok su mu se prsa panično nadimala, očajnički je hvatao zrak, pljuvao, kašljao, rigao cijelu tu katastrofu po sebi. »Sad razumiješ«, rekla sam mu. »Sad znaš s kim imaš posla. Kad drugi put pokušaš to isto, neću biti tako milostiva.«

Čak nisam ni pričekala da se posve oporavi. Preživjet će i to je dosta, i više nego dosta. Pokupila sam odjeću i izašla iz stana — spustila sam se stubama u noć. Sve se dogodilo nevjerojatno brzo. Shvatila sam kako je od početka do kraja proteklo samo nekoliko minuta. A Isabel je sve to prespavala. I to je bilo pravo čudo. Bila sam na rubu da joj ubijem muža, a ona se ne bi čak ni okrenula u postelji.

Besciljno sam lutala dva-tri sata, zatim sam se vratila u stan. Bilo je već skoro četiri ujutro, a Ferdinand i Isabel su oboje spavali, svatko u svome kutu. Pretpostavljala sam kako imam vremena do šest prije nego što ludilo počne — Ferdinand juri sobom, lamata rukama, pjeni se, optužuje me za bezbrojne zločine. To se nije moglo izbjeći. Jedino nisam znala kako će Isabel reagirati na to. Instinkt mi je govorio da će stati na moju stranu, ali nisam u to bila posve sigurna. Čovjek nikad ne zna kakve će se odanosti pokazati u odlučnom trenutku, kakve se svađe mogu izroditi kad ih se najmanje očekuje. Pokušavala sam se pripremiti na najgore — znala sam da ću, ako se sve okrene protiv mene, još istog dana ponovno završiti na ulici.

Isabel se, kao i obično, probudila prva. To joj nije bilo lako, budući da su je noge najviše boljale ujutro, te joj je trebalo dvadeset, čak i

trideset minuta da skupi hrabrost i ustane. Tog joj je jutro bilo osobito teško i dok se polagano spremala da ustane, ja sam se, kao i obično, vukla po stanu, trudeći se izgledati kao da se ništa nije dogodilo: stavila sam vodu, rezala kruh, postavljala stol — držala sam se svakodnevnih rutine. Ferdinand bi ujutro spavao sve do posljednjeg mogućeg trenutka, ne bi ni trepnuo sve dok nije onjušio kašu koja se kuhala — nijedna od nas nije na njega obraćala pozornost. Lice je okrenuo prema zidu, i naizgled je spavao ponešto upornije nego obično. S obzirom na to što je prošao tu noć, nisam previše razmišljala o njemu.

Naposlijetku je njegova šutnja postala sumnjiva. Isabel i ja smo dovršile naše razne pripreme i bile smo spremne sjesti i doručkovati. Obično bi jedna od nas dotad već probudila Ferdinanda, no ovog, toliko jedinstvenog jutra, nijedna nije rekla ni riječ. U zraku je lebdjela neka čudna neodlučnost, i nakon nekog vremena počela sam osjećati kako obje namjerno izbjegavamo tu temu, kako smo obje odlučile da pričekamo dok ne progovori ona druga. Ja sam naravno imala svoje razloge za šutnju, no Isabel se ponašala na dosad neviđen način. U srži toga bilo je nešto sablasno, pomalo prkosno, na rubu živaca, kao da je prošla kroz neku neprimjetnu mijenu. Nisam znala što da mislim. Pomislila sam kako sam možda sinoć bila u krivu. Možda je bila budna. Možda je držala oči otvorene i vidjela cijelu tu gadost.

»Isabel, jesi li dobro?« upitala sam.

»Jesam, dušo. Naravno da sam dobro«, rekla je, smiješeći mi se pomalo anđeoski suludo.

»Misliš li da bismo trebale probuditi Ferdinanda? Znaš kakav je ako počnemo bez njega. Ne želim da pomisli da mu krademo njegov dio.«

»Svakako, to ne bismo trebale«, rekla je i tiho uzdahnula. »Samo, malo sam uživala u ovom trenutku bliskosti. Više gotovo da i nismo same. A tiha kuća djeluje pomalo čarobno.«

»U pravu si, Isabel. Ipak, mislim da je vrijeme da probudimo Ferdinanda.«

»Ako baš hoćeš. Samo sam pokušavala odgoditi ono neizbježno. Jer, život može biti prekrasan, čak i u ovim vremenima. Tužno je što neki misle samo kako će ga pokvariti.«

Nisam odgovorila na te zagonetne primjedbe. Nešto očito nije bilo u redu, i počela sam shvaćati o čemu je riječ. Prišla sam Ferdinandovu uglu, čučnula pored njega i stavila mu ruku na rame. Ništa se nije dogodilo. Protresla sam ga, a kad se ni tad nije pomaknuo, prevrnula sam ga na leđa. Prvi trenutak nisam primijetila ništa. A tada sam osjetila, brz kovitlac osjeta koji je provalio kroz mene. Ovo je mrtvac, pomislila sam. Ferdinand je mrtav, a ja ga gledam svojim očima. Tek tad, kad sam to izgovorila sebi, tada sam primijetila izraz na njegovu licu — oči iskočile iz duplji, jezik mu je stršio iz usta, oko nosa skorena zgrušana krv. Ma nije moguće da je Ferdinand mrtav, pomislila sam. Bio je živ kad sam izašla iz stana, i to nisam mogla učiniti svojim rukama. Pokušala sam mu zatvoriti usta, no čeljust mu se već ukočila i nisam je mogla pomaknuti. Morala bih mu slomiti kosti, a za to mi je nedostajalo snage.

»Isabel«, tiho sam rekla. »Mislim da bi trebala doći ovamo.«

»Nešto nije u redu?« upitala je. Glas joj nije odavao ništa, i nisam mogla pogoditi zna li ona što joj se to spremam pokazati.

»Dođi i vidi sama.«

Kao što je odnedavna bila prisiljena činiti, Isabel se preko sobe dovukla pomažući se stolicom. Kad je došla do Ferdinandovog ugla, smjestila se u stolac, zastala da dođe do daha, i tada se zagledala u truplo. Nekoliko ga je trenutaka nijemo promatrala, posve rastreseno, ne pokazujući nikakve osjećaje. A onda je, odjednom, bez ijednog pokreta ili zvuka, zaplakala — činilo se, posve nesvjesno — suze su joj samo tekle iz očiju i slijevale se niz obraze. Plakala je kako ponekad plaču malena djeca — bez ječanja, bez gušenja — voda samo ravnomjerno teče iz dvije potpuno jednake slavine.

»Mislim da se Ferdinand više nikad neće probuditi«, rekla je, i dalje zagledana u tijelo. Kao da nije mogla odvratiti pogled, kao da će joj oči zauvijek ostati prikovane za tu točku.

»Sto misliš, što se dogodilo?«

»Dušo moja, to samo Bog zna. Ne usuđujem se ni nagađati.«

»Zacijelo je umro u snu.«

»Da, mislim da to ima smisla. Sigurno je umro u snu.« »Isabel, kako se osjećaš?«

»Ne znam. Još je prerano. No sad mislim da sam sretna. Znam da je to strašno reći, ali mislim da sam jako sretna.«

»Nije to strašno. Zaslužuješ malo mira, kao i svi drugi.«

»Ne, dušo moja, strašno je. Ali si ne mogu pomoći. Nadam se da će mi Bog oprostiti. Nadam se da će u svom srcu pronaći snage da me ne kazni za sve ovo što sad osjećam.«

Isabel je ostatak jutra provela petljajući oko Ferdinandova tijela. Odbila je moju pomoć, i nekoliko sam sati prosjedila u kutu i promatrala je. Bilo je besmisleno odijevati Ferdinanda, no Isabel nije dopuštala ništa drugo. Htjela je da izgleda poput čovjeka kakav je davno bio, prije nego što su ga uništili gnjev i samosažaljenje.

Oprala ga je sapunom i vodom, obrijala mu bradu, odrezala nokte, i odjenula ga u modro odijelo koje je nekoć nosio u posebnim prilikama. Nekoliko ga je godina skrivala pod podnicama, plašeći se da bi ga Ferdinand mogao pronaći i prisiliti je da ga proda. Odijelo mu je bilo preveliko, te je morala probiti rupicu u pojasu kako bi mu hlače stegnula oko struka. Isabel je radila nevjerojatno sporo, luđačkom preciznošću mučila se sa svakom pojedinosti, ne zastajući ni za trenutak, nimalo ne ubrzavajući — nakon nekog vremena počela mi je ići na živce. Željela sam da se sve sredi što brže moguće, ali ona na mene nije obraćala pažnju. Toliko je uronila u svoj posao da sam već počela sumnjati kako ne zna ni da sam ja tamo. Dok je radila, neprekidno je nešto govorila Ferdinandu, nježno ga korila, blebetala kao da je samo on može čuti, kao da sluša svaku njezinu riječ. Budući da mu je lice ostalo ukočeno u strašnom smrtnom grču, mislim da nije imao izbora — morao ju je pustiti da govori. Uostalom, bila joj je to posljednja prilika i taj jedan put nije mogao učiniti ništa da je ušutka.

Posao se vukao gotovo do podneva — češljala ga je, četkala mu odijelo, spremala ga i popravljala kao da uređuje lutku. Kad je napokon završila, morale smo odlučiti što ćemo s tijelom. Ja sam bila za to da ga odnesemo niza stube i ostavimo na ulici, ali je Isabel to smatrala bešćutnim. U najmanju ruku, rekla je, trebamo ga ubaciti u kolica i odgurati ga na drugi kraj grada do Centra za transformaciju. Ja sam bila protiv i to zbog više razloga. Kao prvo, Ferdinand je bio prevelik, te bi bilo opasno upravljati kolicima po ulicama. Zamišljala sam kako se kolica prevrću, kako Ferdinand ispada, kako nam i kolica i Ferdinanda otimaju Lešinari. I još važnije,

Isabel nije bila dovoljno snažna za takav izlazak, pa sam brinula da time sebi ne nanese još veće zlo. Cijeli dan na nogama mogao bi upropastiti one jadne ostatke njezina zdravlja, tamo da nisam popuštala ma koliko ona plakala i preklinjala.

Naposljetku smo pronašli rješenje. U to mi se vrijeme činilo savršeno razumnim, no kad sad pomislim na to, sve djeluje bizarno. Nakon bezbrojnih rasprava i oklijevanja, odlučile smo Ferdinanda odvući na krov i gurnuti ga dolje. Ideja je bila da ode kao Skakač. Susjedi bi bar mogli pomisliti kako je Ferdinandu ostalo malo hrabrosti, tvrdila je Isabel. Gledali bi ga kako leti s krova, i sami sebi govorili kako je on bio čovjek koji je imao hrabrosti sudbinu uzeti u vlastite ruke. Nije bilo teško vidjeti koliko joj se to sviđalo. Ja sam rekla kako će to nama izgledati kao da ga bacamo preko palube. To se događa kad mornari preminu na moru — njegovi ga drugovi bacaju u vodu. To se Isabeli jako svidjelo. Popet ćemo se na krov i praviti kao da smo na palubi broda. Zrak će biti voda, a tlo, dno oceana. Ferdinand će imati pomorski sprovod, i otad će pripadati moru. U cijeloj toj zamisli nešto je zvučalo tako dobro da je zaustavilo sve daljnje rasprave. Ferdinand će počivati na mornarskom groblju, i morski će ga psi uzeti za sebe.

Na nesreću, sve nije bilo tako jednostavno. Stan nam je bio na najgornjem katu, no do krova nije vodilo nikakvo stubište. Jedini pristup bile su uske, željezne ljestve koje su vodile do otvora na stropu — ta su se vratašca podizala iznutra. Ljestve su imale desetak prečki, i nisu bile više od dva, dva i pol metra, no to je značilo da ću Ferdinanda morati podizati ravno uvis samo jednom rukom dok se drugom hvatam za prečke. Isabel nije bila od pomoći, tako da sam sve morala obaviti sama. Pokušavala sam ga pogurati odozdo, zatim vući ga odozgo, no jednostavno mi je nedostajalo snage. Bio je pretežak za mene, prevelik, previše kabast i, dok sam stajala tamo u zagušljivoj vrelini ljeta, dok mi je znoj curio u oči, nisam znala kako to izvesti. Počela sam pomišljati ne bismo li sličan učinak izvele odvučavši Ferdinanda natrag u stan i gurnuvši ga kroz prozor. Naravno, to ne bi bilo tako dramatično, no u tim okolnostima, činilo se posve uvjerljivim. Baš kad sam se spremala odustati, Isabel je na pamet pala ideja. Umotat ćemo Ferdinanda u plahu, zatim ćemo za nju zavezati još jednu i njome se poslužiti kao uzetom kojim

ćemo ga povući gore. Ni to nije bilo jednostavno rješenje, no bar se nisam morala istovremeno i penjati i vući njega. Popela sam se na krov i povlačila Ferdinanda prečku po prečku. Isabel je stajala na dnu ljestava i upravljala zavežljajem pazeći da ne zapne — tijelo je naposljetku stiglo gore. Tada sam se ispružila na trbuhu, ispružila ruku u tamni otvor i Isabeli pomogla da se popne na krov. Neću govoriti o klizanju na rubu nesreće, o tegobama da se zadržimo gore. Kad se napokon izvukla gore i doplazila do mene, bile smo toliko iscrpljene da smo se srušile na katranom presvučeni krov, nesposobne da se pomaknemo nekoliko minuta, nesposobne da maknemo prstom. Sjećam se kako sam ležala na leđima i gledala u nebo, misleći kako se upravo spremam odlebdjeti iz vlastitog tijela, boreći se da dođem do daha, osjećajući se potpuno zgromljena blještavim suncem koje je luđački tuklo po svemu.

Zgrada nije bila osobito visoka, no bio je to prvi put da sam bila toliko visoko iznad zemlje otkad sam stigla u grad. Lagani je povjetarac počeo njihati tkaninu, i kad sam se napokon uspjela pridići i pogledati kaos svijeta ispod sebe, zapanjila sam se otkrivši ocean — daleko tamo na obzoru, sivomodru vrpču koja bljeska u daljini. Bilo je neobično tako gledati ocean, i ne mogu ti reći kako je to djelovalo na mene. Prvi put od dolaska imala sam dokaz da se grad ne stere posvuda, da nešto postoji izvan njega, da osim ovog svijeta postoje i neki drugi. Bilo je to otkrivenje, poput navale kisika u plućima — zavrtjelo mi se u glavi kad sam pomislila na to. Vidjela sam bezbroj krovova. Vidjela sam prstenje dima iz krematorija i energane. Iz nedaleke ulice začula sam eksploziju. Vidjela sam ljude kako hodaju, premalene da bi bili ljudska bića. Osjetila sam vjetar na licu, onjušila smrad u zraku. Sve mi je izgledalo nepoznato, i tako sam samo stajala na krovu, pored Isabel, previše iscrpljena da bih izustila ijednu riječ, odjednom sam osjetila da sam mrtva, mrtva poput Ferdinanda u modrom odijelu, mrtva kao ljudi koji se pretvaraju u dim na rubovima grada. Već dugo nisam osjetila toliki spokoj, bila sam gotovo sretna, no sretna na neki neopipljiv način, kao da ta sreća nema nikakve veze sa mnom. Tada sam, iz vedra neba, zaplakala — mislim reći, stvarno zaplakala, jecala iz dubine grudi, dah mi se lomio, ostala sam bez zraka — cmizdrila sam kako nisam cmizdrila od djetinjstva. Isabel me zagrlila, a ja sam joj zarila

lice u rame i dugo ostala tako i, bez ikakva razloga, isplakala srce i dušu. Nisam imala pojma otkuda dopiru te suze, i nekoliko mjeseci nakon toga bila sam posve izvan sebe. I dalje sam živjela i disala, kretala se s jednog mjesta na drugo, no nisam mogla izbjeći primisli da sam mrtva i da me više ništa ne može vratiti u život.

U jednom smo se trenutku vratili našem poslu na krovu. Bilo je već kasno popodne i vrućina je počela otapati katran, pretvarajući ga u debeli, ljepljivi jastuk. Ferdinandovo odijelo nije dobro prošlo tijekom podizanja uz ljestve, i kad smo ga izvukli iz plahte, Isabel je ponovila cijeli dug postupak pripreme i uređivanja. Kad je konačno došao trenutak da ga odnesemo do ruba, Isabel je željela da stoji uspravno. U protivnom, propada cijela predstava. Morale smo stvoriti privid da je Ferdinand bio Skakač, a Skakači ne puze, oni hrabro i visoko uzdignutih glava priđu ponoru. Nisam se mogla usprotiviti toj logici, te smo se nekoliko minuta natezale s Ferdinandovim mlohavim tijelom, vukle ga i gurale sve dok ga nismo jedva podigle na noge. Kažem ti, totalno odvratna komedija. Mrtvi Ferdinand stajao je između nas i posrtao kao neka ogromna lutka na napuhavanje — kosa mu je vijorila na vjetru, hlače su mu padale s kukova, a na licu mu je ostao zapanjen i prestravljen izraz. Dok smo ga vodile prema uglu krova, koljena su mu neprekidno klecala i vukla se — do tamo su mu već cipele spale s nogu. Nijedna od nas nije bila dovoljno hrabra da stane na sam rub, tako da nismo znale je li na ulici bilo ikoga tko je mogao pratiti ta događanja. Na oko metar od ruba, brojale smo kako bismo uskladile napore i tada snažno gurnule Ferdinanda u istom se trenutku bacivši unatrag kako nas inercija ne bi povukla za njim. Prvo je trbuhom udario u rub, malo poskočio, i zatim se prevalio dolje. Sjećam se kako sam čekala zvuk udara tijela o pločnik, ali sam čula samo vlastiti puls, zvuk srca koje mi je bubnjalo u glavi. I tada smo posljednji put vidjele Ferdinanda. Ni ona ni ja nismo sišle na ulicu sve do drugog dana, a kad sam sljedećeg jutra izašla s kolicima, Ferdinand je već bio nestao, zajedno sa svime što je imao na sebi.

S Isabel sam ostala do samog kraja. To uključuje ljeto i jesen, i još malo iza — sve do početka zime, kad je stvarno postalo hladno. Tijekom tih mjeseci nismo nikad govorile o Ferdinandu — ni o

njegovom životu, ni o njegovoj smrti, ni o čemu. Bilo mi je teško povjerovati kako je Isabel skupila snagu ili hrabrost da ga ubije, no to mi je bilo jedino smisljeno objašnjenje. Mnogo puta bila sam na kušnji da je priupitam o toj noći, no nikad se nisam na to mogla natjerati. Na neki je to način bila Isabelina stvar, i ako ona nije željela govoriti o tome, mislila sam da je nemam pravo pitati.

No jedno je bilo sigurno — nijedna od nas nije žalila što je otišao. Dan-dva nakon ceremonije na krovu, skupila sam sve njegove stvari i prodala ih, čak i napola praznu tubu ljepila. Isabel nije ni pisnula. To je trebalo njezino vrijeme novih mogućnosti, no stvari nisu išle tim tokom. Zdravlje joj se nastavilo pogoršavati, i nikad nije uspjela uživati u životu bez Ferdinanda. Zapravo, nakon tog dana na krovu nikad više nije izašla iz stana.

Znala sam da Isabel umire, ali nisam mislila da će to doći tako brzo. Počelo je tako da nije više mogla hodati, zatim se, malo pomalo, slabost sve više širila, sve dok joj iz stroja nisu izašle samo noge nego sve redom — ruke, kralježnica i konačno grlo i usta. Rekla mi je da je to neka vrsta skleroze za koju nema lijeka. Njezina je baka davno umrla od iste bolesti, a Isabel je to jednostavno nazivala kolapsom ili dezintegracijom. Pokušala sam joj olakšati stanje, no ništa više od toga nisam mogla učiniti.

Najgore od svega bilo je to što sam i dalje morala raditi. I dalje sam morala ustajati rano i povlačiti se ulicama, tragajući za bilo čime. No više to nisam radila sa srcem te mi je postajalo sve teže pronaći išta vrijedno. Vječno sam se vukla — misli jednim, noge drugim pravcem, nesposobna za bilo kakav brz ili siguran potez. Bezbroj bi me puta prestizali drugi tragači. Kao da su se obrušavali s neba, otimajući mi pred nosom stvari koje sam se upravo spremala pokupiti. To je značilo da moram, kako bih ispunila svoju normu, provoditi sve više vremena vani, neprekidno mučena razmišljanjima kako bih trebala biti kod kuće i brinuti se za Isabel. Stalno sam zamišljala kako će joj se nešto dogoditi dok me nema, kako će umrijeti a ja neću biti tamo — takve bi me misli posve izbacile iz takta i tjerale me da zanemarujem posao. Vjeruj mi, posao se morao obaviti. Inače ne bismo imale što jesti.

Na samom kraju Isabel se više nije mogla kretati sama. Pokušavala sam je udobno smjestiti u postelji, ali budući da nije imala kontrolu

nad mišićima, počela bi kliziti nakon nekoliko minuta. Te su joj promjene položaja bile pravo mučenje, čak se i od samog pritiska težine vlastitog tijela na podu osjećala kao da je spaljuju živu. Bol je bila samo dio problema. Propadanje mišićja i kosti naposljetku joj je doprlo do grla, a kad se to dogodilo, Isabel je izgubila moć govora. Tijelo koje se raspada je jedno, ali kad nestane glas, osjećaš se kao da te osobe više nema. Sve započinje postupnim gubitkom artikulacije — počeci i krajevi njezinih riječi zamutili su se, suglasnici su omekšali i postali nejasni i pomalo počeli zvučati kao samoglasnici. Isprva na to nisam obraćala veću pozornost. Na pameti sam imala bezbroj važnijih stvari, a tada sam je još mogla razumjeti ako bih se malo potrudila. No stanje se pogoršalo te sam se znala uhvatiti kako se naprežem shvatiti što pokušava reći — naposljetku bih uvijek uspjela, ali kako su dani prolazili to je bivalo sve teže. Tada sam, jednog jutra, shvatila da ona više ne govori. Grgljala je i mumljala, pokušavala mi je reći nešto, no iz nje je izlazilo nerazumljivo mucanje, strašan zvuk koji je podsjećao na sam kaos. Iz uglova usta slijevala joj se slina, a iz nje je kuljala buka, posmrtni marš nezamislive smetenosti i boli. Isabel je, čuvši sebe tog jutra, briznula u plač, i mislim da mi nikad prije nikoga nije bilo toliko žao. Malo pomalo, iz ruku joj je iskliznuo cijeli njezin svijet, i nije joj ostalo gotovo ništa.

Ipak, to nije bio pravi kraj. Još nekih desetak dana Isabel je imala dovoljno snage da mi olovkom piše poruke. Jednog popodneva otišla sam do Agenta i kupila veliku bilježnicu s modrim koricama. Sve su stranice bile prazne i zbog toga je bila skupa, budući da je u gradu gotovo nemoguće pronaći dobre bilježnice. Ali, činilo mi se da vrijedi, bez obzira na cijenu. S tim sam agentom već poslovala — bio je to gospodin Gambino, grbavac iz Kineske ulice — i sjećam se kako smo se krvnički cjenjkali gotovo pola sata. Nisam ga uspjela natjerati da bilježnici spusti cijenu, no na kraju sam, bez doplate, izvukla još šest olovaka i malo plastično šiljilo.

Čudno zvuči, ali sad pišem u tu istu modru bilježnicu. Isabel je nije uspjela iskoristiti — ispisala je pet-šest listova, a nakon njezine smrti nisam se mogla natjerati da je odbacim. Nosila sam je na svim svojim putovanjima, i uvijek sam je držala uza se — tu modru bilježnicu, šest olovaka i zeleno šiljilo. Da ih neki dan nisam iskopala

iz torbe, mislim da ti ovo ne bih počela pisati. Ali u torbi je ležala bilježnica prepuna praznih listova, i odjednom sam osjetila nezaustavljiv poriv da uzmem olovku i započnem ovo pismo. Sad mi je ono jedino važno — konačno reći sve, zapisati sve na papir prije nego što bude prekasno. Da Isabel nije ostala bez glasa, ne bi postojala nijedna od ovih riječi. Budući da su njezine riječi presahnule, sve druge riječi izašle su iz mene. Želim da to zapamtiš. Da nije bilo Isabel, sad ne bi bilo ničega. Nikad ne bih započela.

Na kraju ju je zatuklo ono što joj je oduzelo glas. Grlo joj je konačno i posve zakazalo i zbog toga nije više mogla gutati. Otada kruta hrana nije dolazila u obzir, no s vremenom više nije mogla ni piti. Mogla sam joj samo kapati usne kako joj se ne bi isušile, ali obje smo znale da je samo pitanje vremena kad će doslovno umrijeti od gladi, nestati zbog toga što ne može uzimati hranu. Jednom sam čak pomislila, što je bilo posve nesvakidašnje, da mi se, na samom kraju, Isabel smiješi dok sam joj vlažila usne. Ne mogu biti posve sigurna, budući da je već tada bila daleko, no rado pomišljam da je to bio smiješak, čak i ako Isabel nije znala što radi. Osjećala se beskrajno krivom zbog bolesti, sramila se što se u svemu mora oslanjati na mene, no činjenica je bila da sam ja trebala nju jednako kao i ona mene. Nakon tog smiješka dogodilo se to da se Isabel počela gušiti vlastitom slinom. Više nije mogla gutati, previše joj se slijevalo u dušnik i ubrzo joj je ponestalo zraka. Tada je ispustila uistinu stravičan zvuk, no tako slab, toliko bezvoljan da nije potrajao dugo.

Kasnije istog dana, pokupila sam stvari iz stana, ukrcala ih u kolica i odgurala ih do Avenije Progresu u osmoj upravnoj zoni. Nisam jasno razmišljala — čak se ne sjećam da sam tada ičega bila svjesna — no to mi nije smetalo. Prodala sam posude, odjeću, posteljinu, lonce, zdjele i Bog zna što još — sve što sam uspjela pokupiti. S olakšanjem sam se riješila svega, i na neki način to mi je zamijenilo suze. Znaš, nisam više mogla plakati, ne od onog dana na krovu, a kad je Isabel umrla, imala sam potrebu razbijati, okrenuti kuću naopačke. Pokupila sam novac, otputila se na drugu stranu grada do Ozonskog Šetališta i tamo kupila najljepšu haljinu koju sam uspjela pronaći. Bila je bijela, s čipkanim ovratnikom i orukavljem, i širokom

satenskom vrpcom koja se vezivala oko struka. Mislim da bi Isabel bila sretna znajući da je ima na sebi.

Nakon toga sve mi se malo pomutilo. Shvati, bila sam iscrpljena i u glavi mi se zamutilo tako da sam pomišljala da ja i nisam više ja. Kao da sam lebdjela negdje na rubovima svijesti, čak i dok sam bila budna. Sjećam se da sam Isabel podigla u naručje i protrnula osjetivši koliko je lagana. Kao da sam nosila dijete, šupljih kostiju i meka, savitljiva tijela. A onda sam se našla na ulici, gurala je u kolicima preko cijelog grada, i sjećam se koliko sam strahovala, da sam pomišljala kako me svi prolaznici prate pogledima, pitala se na koji će me način napasti i ukrasti haljinu koju je Isabel imala na sebi. Nakon toga, vidjela sam sebe kako stižem na ulaz Trećeg centra za transformaciju i čekam u dugom redu — i tada, kad sam došla na red, primila sam uobičajenu naknadu od nekog službenika. I on je također s neuobičajenim zanimanjem gledao Isabelinu haljinu — jasno sam vidjela kako se pale žaruljice u njegovoj podloj glavici. Pružila sam mu novac koji mi je isplatio i rekla mu da ga može zadržati ako obeća da će haljinu spaliti zajedno s Isabel. Naravno da je pristao — prostački i sudionički namignuvši — no nemam načina da saznam je li održao riječ. Nekako mislim da nije, što objašnjava zašto radije uopće više ne razmišljam o svemu tome.

Otišavši iz Centra za transformaciju sigurno sam neko vrijeme lutala s glavom u oblacima, ne mareći gdje se nalazim. Kasnije sam zaspala negdje, vjerojatno u nekoj veži, no probudila sam se ne osjećajući se nimalo bolje nego prije — možda čak i gore. Pomišljala sam na povratak u stan, ali sam shvatila da za to nisam spremna. Strahovala sam od samovanja tamo, od povratka u tu sobu u kojoj ću posve besposleno sjediti. Tada sam pomislila da će mi još nekoliko sati na svježem zraku činiti dobro. Nakon toga, kad sam se još malo razbudila i postupno shvatila gdje sam, ustanovila sam da sam ostala bez kolica. Pupčana vrpca bila mi je još vezana oko struka, no kolica su bila nestala. Bjesomučno sam ih tražila idući gore-dolje ulicom, od jedne veže do druge, ali bez uspjeha. Ili sam ih ostavila pred krematorijem, ili mi ih je netko ukrao dok sam spavala. Um mi je bio smućen da nisam znala što se zapravo dogodilo. Potrebno je samo to — pažnja ti se poljulja na trenutak-dva, u samo jednoj sekundi zaboraviš biti na oprezu i tada izgubiš sve, odjednom

nestane sav tvoj trud. Kolica su mi bila jedino potrebno za preživljavanje — više ih nisam imala. Nisam bolje mogla sabotirati samu sebe — čak ni da sam uzela britvu i prerezala si grkljan.

I to je već bilo grozno, no smiješno je bilo to što bar naizgled nisam marila. Objektivno govoreći, gubitak kolica bio je tragedija, ali mi je istovremeno pružio nešto za čim sam potajno žudila već dulje vrijeme — izliku da prestanem strvinariti. Time sam se bavila samo zbog Isabel, no kad nje više nema, nisam mogla zamisliti da to radim i dalje. Taj je dio života za mene završio, i sad sam imala priliku početi iznova, uzeti život u vlastite ruke i učiniti nešto s njim.

Ne čekajući ni časa, uputila sam se do krivotvoritelja isprava u petoj upravnoj zoni i prodala mu svoju strvinarsku dozvolu za trinaest glota. Novac koji sam tog dana zaradila držat će me najmanje dva ili tri tjedna, i kad sam već krenula, nisam imala namjeru stati. Vratila sam se u stan prepuna ideja, računajući koliko ću još novca zaraditi prodajom dodatnih stvari iz kućanstva. Cijelu sam noć stvari trpala na hrpu u sredini sobe. Tragajući za bilo čime korisnim prevrnula sam ormar, okrenula kutije, rovala po ladicama da bih, oko pet ujutro, izvukla neočekivano blago iz Isabelinog skrovišta ispod poda — srebrni nož i viljušku, Bibliju pozlaćenih listova i vrećicu s četrdeset osam glota u sitnišu. Cijeli sam sljedeći dan provela trpajući predmete pogodne za prodaju u kovčeg i povlačeći se od jednog Agentu do drugog, prodajući jednu hrpu stvari za drugom. Sve u svemu, nakupila sam oko tristo glota (nož i viljuška donijeli su mi trećinu te zarade), i odjednom sam se osigurala za dobrih pet do šest mjeseci. U tim uvjetima, bilo je to više nego što sam mogla tražiti. Osjećala sam se kao prava bogatašica.

Ipak, sreća nije bila dugog vijeka. Te sam večeri legla u postelju iscrpljena od bjesomučne prodaje, a sljedećeg me jutro, sat poslije svitanja, probudilo glasno udaranje po vratima. Čudno je kako čovjek to brzo shvati — prvo što sam osjetila, začuvši zvuk kucanja, bila je nada da me neće ubiti. Nisam stigla niti ustati. Provalnici su razvalili vrata i prešli prag, s već uobičajenim toljagama i batinama u rukama. Bila su trojica, a dvojicu najvećih sam poznavala — bili su to Gundersonovi sinovi iz stana ispod.

Novosti putuju brzo, pomislila sam. Isabel je umrla prije samo dva dana, a susjedi već navaljuju.

»Na nožice, curice«, rekao je jedan. »Vrijeme za odlazak. Samo budi mirna i tiha, i ništa ti se neće dogoditi.«

To je bilo porazno, posve nepodnošljivo. »Dajte mi par minuta da se spakiram«, rekla sam, izvlačeći se ispod deka. Trudila sam se ostati mirna, prigušiti svoj bijes, znajući da će ih i najmanji trak nasilja nagnati da napadnu.

»Dobro«, javio se drugi. »Imaš tri minute. Ali, samo jednu torbu. Potrpaj svoje stvari i gubi se.«

Bilo je pravo čudo što je tijekom noći strašno zahladilo, tako da sam otišla spavati u odjeći. To me spasilo poniženja da se odijevam pred njima, no i više od toga — i to mi je uistinu spasilo život — tristo glota spremila sam u džep od hlača. Nisam od onih koji vjeruju u vidovitost, ali mi se sad čini kao da sam unaprijed znala što će se dogoditi. Nasilnici su me pomno nadzirali dok sam pakirala naprtnjaču, ali nijedan od njih nije bio dovoljno pametan i skopčao gdje skrivam novac. Zatim sam se otamo izvukla najbrže što sam mogla, preskačući po dvije stube. Malo sam zastala u prizemlju kako bih došla do daha te sam otvorila ulazna vrata. Zrak me udario poput čekića. Zaglušujuća buka vjetra i hladnoće, zapuh zime u ušima, a posvuda oko mene luđačkom su brzinom prolijetali predmeti, udarajući u zidove zgrada, kližući ulicama, trgajući se poput siga. U gradu sam bila već više od godinu dana, no ništa se nije dogodilo. Imala sam nešto novca, ali sam bila bez posla i bez stana. Nakon svih uspona i padova, ponovno sam se našla na početku.

Bez obzira na sve tvoje pretpostavke, činjenice nije moguće obrnuti. Činjenica da si uspio ući ne znači da ćeš uspjeti izaći. Ulazi se ne pretvaraju u izlaze i ništa ti ne jamči da će vrata, kroz koja si ušao prije samo nekoliko trenutaka, stajati na istom mjestu kad ih ponovno potražiš pogledom. Tako je to u gradu. Svaki put kad pomisliš da znaš odgovor na pitanje, otkrivaš kako pitanje nema smisla.

Nekoliko sam tjedana provela pokušavajući pobjeći. Isprva mi se činilo da postoji bezbroj mogućnosti, cijela lepeza načina povratka kući, i uzevši u obzir da sam imala nešto novca, nisam mislila da će biti teško. Naravno, bila sam u krivu, ali mi je trebalo neko vrijeme da si to priznam. Doptovala sam stranim brodom koji je donosio

pomoć, i činilo mi se logičnim pretpostaviti kako ću se brodom moći i vratiti. Stoga sam se uputila prema dokovima, posve pripravna podmititi sve službenike kako bih si osigurala odlazak. No na vidiku nije bilo nijednog broda, nestali su čak i mali ribarski brodovi koje sam tamo vidjela prije mjesec dana. Umjesto toga cijela je obala bila pretrpana radnicima — činilo mi se da ih je na stotine, više nego što sam ih mogla prebrojiti. Neki su iz kamiona iskrcavali otpad, drugi su nosili cigle i kamenje do ruba vode, treći su polagali temelje za nešto što je nalikovalo divovskom lukobranu ili nekoj utvrdi. Na platformama su stajali naoružani policajci i nadzirali ih, a sve je tutnjalo i vladala je sveopća pomutnja — grmljavina strojeva, ljudi koji trče amo-tamo, predradnici koji izvikuju naredbe. Saznala sam kako je riječ o Projektu lukobran, javnim radovima koje je nedavno otpočela nova uprava. Uprave se ovdje brzo smjenjuju, i često je teško pratiti sve promjene. Tad sam prvi put čula za smjenu na vlasti, i kad sam nekoga upitala koju svrhu ima lukobran, rekli su mi da je to zaštita od mogućeg rata. Rečeno mi je kako je sve prisutnija prijetnja invazijom, te da nam je građanska dužnost štititi domovinu. Zahvaljujući naporima izvjesnog Gospodina ... — kako se već zvao novi vođa — prikuplja se građevinski materijal iz srušenih zgrada, a projekt osigurava posao tisućama ljudi. Upitala sam kakvu plaću nude. Nema novca, samo stan i jedan topli obrok dnevno. Zanima li me to? Ne, hvala, rekla sam, imam drugog posla. Rekao je kako ću imati dovoljno vremena da se predomislim. Uprava procjenjuje da će za dovršenje radova trebati najmanje pedeset godina. Dobro za njih, rekla sam, no kako bi čovjek, u međuvremenu, izašao iz grada? Ne, to je nemoguće, odvratio je odmahujući glavom. Brodovima je zabranjeno pristajanje — dakle, ako ništa ne ulazi, ništa ne može izaći. A zrakoplovi, pitala sam. Sto je zrakoplov, upitao je, smiješeći se pomalo zbunjeno, kao da sam mu ispričala neku njemu nerazumljivu šalu. Zrakoplov, rekla sam. Stroj koji leti zrakom i prenosi ljude s jednog mjesta na drugo. Smiješno, rekao je, promatrajući me pomalo sumnjičavo. Ne sjećate se, upitala sam. Ne znam o čemu govorite, rekao je. I mogli biste upasti u nevolje zato što pričate takve besmislice. Uprava ne voli kad ljudi izmišljaju štošta. To pogubno djeluje na moral.

Sad vidiš s čime se ovdje suočavam. Ne samo što sve nestaje — već kad sve nestane, nestaje i sjećanje. U mozgu se stvaraju tamna mjesta, i ako se ne trudiš neprekidno prizivati ono iščeznulo, ubrzo sve nestane zauvijek. Nešto nestane, i ako predugo odgađaš pomisliti na to, nikakav napor ne može to vratiti. Sjećanje i nije voljni čin. Ono se događa neovisno o čovjeku, a kad se neprekidno previše toga mijenja, mozak naposljetku posustaje, previše toga propušta kroza se. Ponekad, kad se uhvatim tragajući za misli koja mi bježi, vratim se u stare dane kod kuće i sjećam se kako je to bilo kad sam bila djevojčica i kad je cijela obitelj za ljetne praznike vlakom putovala na sjever. Stariji brat William uvijek mi je prepuštao sjedište do prozora, a ja često ne bih govorila ništa, samo bih sjedila lice pritiskujući uz prozor i promatrala okoliš, proučavala nebo i stabla i vodu dok je vlak jurio kroz divljinu. To je bilo predivno, neizmjerljivo ljepše od svega u gradu, i svake bih si godine ponavljala, Anna, nikad nisi vidjela ništa tako lijepo — pokušaj to zapamtiti, potruđi se zapamtiti sve lijepo što vidiš kako bi sve to uvijek bilo uz tebe, čak i kad više nećeš vidjeti. Mislim da nikad nisam tako intenzivno promatrala svijet kao na tim putovanjima vlakom prema sjeveru. Htjela sam da mi pripada sve, da sva ta ljepota bude dio mene, i sjećam se kako sam je pokušavala zapamtiti, spremiti za poslije, trudila se zadržati je za vremena kad će mi uistinu biti potrebna. No ono čudno je da od toga nije ostalo ništa. Tako sam se trudila, no nekako bi sve to nestajalo, i na kraju je jedino sjećanje bilo sjećanje na to koliko sam se trudila. Sve je prolazilo prebrzo, i kad bih nešto ugledala to bi mi već izlijetalo iz glave — na to mjesto zasjedale bi stvari koje bi iščezavale prije nego što sam ih stigla vidjeti. Jedino mi je ostala zamućenost, blještava i prelijepa zamućenost. Stabla i nebo i voda — sve je nestalo. Bilo je već nestalo i prije nego što je bilo moje.

Dakle, posve je neprilično osjećati samo gađenje. Svi su podložni zaboravu, čak i u najpovoljnijim uvjetima, a na ovakvom mjestu, gdje iz stvarnog svijeta nestaje toliko toga, možeš samo zamišljati koliko se toga neprekidno zaboravlja. Na kraju, problem nije u tome što toliko ljudi zaboravlja, nego to što ne zaboravljaju svi jedno te isto. Ono što postoji u pamćenju jednoga, može biti nepovratno izgubljeno u sjećanju drugoga i to stvara poteškoće, neprijelazne

prepreke razumijevanju. Kako možeš nekome govoriti o, na primjer, zrakoplovima, ako ta osoba ne zna što je to zrakoplov? To je spor i neizbježan proces brisanja. Riječi kao da žive nešto dulje od stvari, no i one naposljetku nestaju, zajedno sa slikama koje su nekoć budile. Nestaju cijele kategorije pojmova — na primjer, lonci za cvijeće, filtri za cigarete, gumene vrpce — neko vrijeme čovjeku uspijeva prepoznati riječi čak i kad se ne može sjetiti njihova značenja. No zatim, malo pomalo, riječi postaju samo zvukovi, slučajne nakupine glotala i frikativa, oluja uskovitlanih fonema da bi, na kraju, sve to prešlo u nerazumljivo blebetanje. Pojam lonac za cvijeće neće imati ništa više smisla od pojma sljkdatitif. Um će ga čuti, ali će ga registrirati kao nešto neprepoznatljivo, riječ jezika kojim ne znaš govoriti. I kako sve više i više takvih nepoznatih riječi izniče oko čovjeka, razgovori postaju pomalo naporni. U stvari, svatko od nas govori svojim osobnim jezikom, i dok nestaju sve točke zajedničkog razumijevanja, postaje sve teže i teže komunicirati i sa kime.

Morala sam odbaciti ideju o povratku kući. Od svega što mi se dosad dogodilo, mislim kako je to bilo najteže prihvatiti. Sve do tada zavaravala sam se misleći kako se mogu vratiti kad god poželim. No otkad su počeli podizati lukobran i okupili toliko ljudi koji će njime spriječiti odlazak, ta se utješna pomisao rasprsnula u komadiće. Prvo je umrla Isabel, zatim sam ostala bez stana. Jedina mi je utjeha bila pomisao na dom, a onda sam, odjednom, ostala i bez nje. Prvi put otkad sam stigla u grad, obuzeo me pesimizam.

Pomišljala sam da krenem u suprotnom pravcu. Guslačev bastion stajao je na zapadnom kraju grada, i navodno je putovnica bila sve potrebno da ga se prođe. Vjerovala sam kako je sve bolje od grada, čak i ono nepoznato, no nakon nekoliko posjeta raznim upravnim službama, i dana provedenih u redovima samo da bih saznala da moram zahtjev odnijeti u neki drugi ured, konačno sam saznala kako je cijena putovnice skočila na dvije stotine glota. To nije dolazilo u obzir, budući da bih time potrošila veći dio ušteđevine. Načula sam glasine o podzemnoj organizaciji koja za desetinu te svote krijumčari ljude iz grada, ali je većina smatrala kako je riječ o prevari — mudroj klopci koju je postavila nova uprava. Govorili su kako na izlazu iz tunela čekaju policajci i hvataju te onog trenutka kad isplaziš iz

tunela — i odmah te prebacuju u jedan od logora za prisilni rad u južnoj rudarskoj zoni. Nisam mogla znati jesu li ta nagađanja točna ili pogrešna — štoviše, nije vrijedilo truda. Uostalom, došla je zima i završila to poglavlje. Sva razmišljanja o odlasku moraju pričekati do proljeća — naravno, pretpostavljajući kako ću ga dočekati. U ovim okolnostima ništa mi se nije činilo manje izvjesnim.

Bila je to najteža zima koju pamtim — svi su je zvali Strašnom zimom — te čak i sad, godinama poslije, ostaje kao najvažniji događaj u povijesti grada, razdjelnica između dva razdoblja.

Hladnoća je trajala pet, šest mjeseci. Povremeno bi došlo do kraćeg zatopljenja, no te su kratkotrajne provale topline samo povećavale teškoće. Sniježilo bi cijeli tjedan — goleme, zasljepljujuće oluje koje bi grad zatrpale bjelinom — a zatim bi se sunce nakratko pojavilo, paleći nekoliko trenutaka gotovo ljetnom snagom. Snijeg bi se otopio, te bi do popodneva ulice bile poplavljene. Šahtove bi preplavila bujica, a odasvud bi bliještali voda i svjetlo, kao da se cijeli svijet pretvorio u golemi kristal koji se topi. Onda bi se nebo naglo zamračilo, došla bi noć, a temperatura bi ponovno pala ispod ništice — voda bi se smrzavala tako brzo da je led stvarao neobične oblike — grbe, valiče, vrtloge, valove zaustavljene na vrhuncu — minijatura geološke bjesomučnosti. Do jutra bi, naravno, postalo nemoguće hodati — ljudi su se klizali jedni preko drugih, razbijali glave na ledu, nemoćno trzali udovima na glatkim i tvrdim površinama. I onda bi ponovno zasniježilo te bi se krug ponovno zatvorio. Trajalo je mjesecima, i kad je konačno završilo, umrle su tisuće ljudi. Stare zgrade urušavale su se pod teretom snijega, pa su čak i oni najbolje zaklonjeni i dobro uhranjeni trpjeli bezbrojne gubitke. Hladnoća je izluđivala, a sjediti cijele dane u nezagrijanom stanu nije bilo ništa bolje od bivanja vani. Ljudi su razbijali namještaj i palili ga ne bi li se ugrijali, a mnoga su se ognjišta otela nadzoru. Zgrade su se rušile gotovo svakodnevno, ponekad i cijele četvrti. Kad god bi izbio požar, golemi broj beskućnika pojurio bi tamo i zadržavao se u blizini sve dok je zgrada gorjela — uživali su u toplini i veselili se gledajući kako se plamen uzdiže u nebo. Te su zime posjekli sva stabla u gradu i iskoristili ih za ogrjev. Nestale su sve domaće životinje. Pobijene su sve ptice.

Manjak hrane postao je toliko drastičan da su zaustavili čak i gradnju valobrana — samo šest mjeseci nakon početka radova — kako bi svi policajci čuvali pošiljke robe za gradske tržnice. Usprkos tomu, planulo je nekoliko pobuna, dakle još mrtvih, još ranjenih, još više bolesnih. Nitko ne zna koliko je ljudi umrlo te zime, ali sam čula procjene da je nestalo između trećine i četvrtine stanovništva.

Mene je, nekako, služila sreća. Krajem studenog uhitili su me u pobuni za hranu na Ptolomejevu bulevaru. Tog se dana, kao obično, stvorio beskrajan red, i nakon dva sata čekanja bez ikakvog pomaka, trojica preda mnom su počeli vrijeđati policajca. On je izvukao pendrek i nasrnuo na nas, spreman da udari svakoga tko mu stane na put. Policija je uvijek prvo udarala, a tek onda postavljala pitanja — znala sam da se neću moći obraniti. Ne razmišljajući ni trenutka, izletjela sam iz reda i potrčala niz ulicu koliko su me noge nosile. Policajac se zbunio, načinio nekoliko koraka prema meni, a zatim se zaustavio, očito želeći paziti dalje na svjetinu. Ako sam otišla, to bolje za njega. Nastavila sam trčati, i baš kad sam stigla do ugla, čula sam kako je svjetina počela urlati. Osjetila sam iskonsku paniku, znala sam da će za nekoliko minuta cijelo područje preplaviti novi policijski odredi. Nastavila sam trčati najbrže što sam mogla, skretala iz ulice u ulicu, nisam se usuđivala osvrnati. Nakon četvrt sata trčala sam uz veliku kamenu zgradu. Nisam znala progone li me, no u tom su se trenutku blizu mene otvorila vrata, te sam projurila ravno kroz njih. Na pragu je stajao muškarac blijeda lica s naočalama, spremao se izaći. Pogledao me s užasom kad sam kliznula pored njega. Ušla sam u nekakav ured — malenu sobu s tri-četiri stola, zatrpan papirima i knjigama.

»Ne možete ući«, nervozno je rekao. »Ovo je knjižnica.«

»Živo mi se fućka da je i guvernerova palača«, rekla sam, presavijena u struku, pokušavajući doći do daha. »Sad sam tu, i nitko me neće izbaciti.«

»Morat ću vas prijaviti«, procijedio je, ljigavo. »Ne možete upasti tek tako. Ovo je knjižnica, i nitko ne može ući bez propusnice.«

Njegova me prijetvornost toliko smela da nisam znala što reći. Bila sam iscrpljena, na kraju snaga, i umjesto da se raspravljam s njim, gurnula sam ga svom snagom na tlo. Glup potez, ali se nisam mogla

obuzdati. Naočale su mu poletjele s lica i pale na pod — na trenutak me obuzela želja da ih zdrobim.

»Prijavite me, kako vam drago«, rekla sam. »Ne izlazim odavde dok me ne odvuku.« Prije nego što se uspio pridići, okrenula sam se i protrčala kroz vrata do drugog kraja sobe.

Našla sam se u velikoj dvorani, golemoj i veličanstvenoj prostoriji visokog stropa i mramornih podova. Neizmjeran kontrast između sićušnog ureda i ovog divovskog prostora zapanjio me. Moji koraci su odjekivali, kao da mi se i dah odbijao od zidova. Skupine ljudi šetale su po dvorani, međusobno tiho razgovarali, očito utonuli u duboke rasprave. Kad sam ušla, nekoliko ih je okrenulo glave prema meni, refleksno, trenutak kasnije nitko me više nije gledao. Prošla sam pored njih najmirnije i najtiše što sam mogla, zagledana u pod pravila sam se da znam kamo idem. Desetak metara kasnije našla sam stubište te sam se počela uspinjali.

To je bio prvi put da sam ušla u Nacionalnu knjižnicu. Veličanstvena zgrada, zidova punih portreta guvernera i generala, redova stupova u talijanskom stilu i prelijepog mramora — jedna od gradskih znamenitosti. No i njezina su zlatna vremena odavno prošla. Na drugom katu urušio se strop, stupovi su pali i slomili se — posvuda rasute knjige i papiri. I dalje sam viđala grupice koje su šetale uokolo — većinom muškarci, primijetila sam — i nisu na mene obraćale nikakvu pozornost. Na drugom kraju police s katalozima naišla sam na zelena, kožom obložena vrata koja su vodila do zatvorenog stubišta. Popela sam se na sljedeći kat i našla se u dugom, niskom hodniku s brojnim vratima na obje strane. U hodniku nije bilo nikoga, i budući da iza vrata nisu dopirali nikakvi zvukovi, pretpostavila sam da su sobe prazne. Pokušala sam otvoriti prva zdesna, no bila su zaključana. I sljedeća su bila zaključana. Posve neočekivano, otvorila su se treća. Unutra je, oko drvenog stola, sjedilo pet-šest muškaraca i nešto živo i žurno raspravljalo. Soba je bila ogoljena i bez prozora, sa zidova se gulila žućkasta boja, sa stropa je kapala voda. Svi su bili bradati, odjeveni u crno, sa šeširima na glavama. Toliko me zapanjilo što sam ih otkrila tamo da sam počela zatvarati vrata. No najstariji među njima okrenuo se prema meni i podario mi prelijep osmijeh, toliko ispunjen toplinom i blagošću da sam zastala.

»Možemo li što učiniti za vas?« upitao je.

Govorio je s primjetnim naglaskom (ž je prelazilo u š, v u f), ali nisam mogla odrediti otkuda potječe. Mošemo li što učiniti sa fas? Onda sam ga pogledala u oči, i odjednom sam shvatila.

»Mislila sam da su svi Židovi mrtvi«, prošaptala sam.

»Ostalo nas je nekoliko«, rekao je i ponovno mi se nasmiješio. »Znate, teško nas se riješiti.«

»I ja sam Židovka«, izvalila sam. »Zovem se Anna Blume i dolazim izdaleka. U gradu sam već više od godinu dana, tražim brata. Vjerojatno ga ne znate. Ime mu je William. William Blume.«

»Ne, draga,« rekao je i odmahnuo glavom, »nikad nisam sreo tvog brata.« Pogledao je svoje kolege za stolom i upitao ih isto, no nitko od njih nije znao Williama.

»Odavno je otišao«, rekla sam. »Mislim da je mrtav, osim ako nekako nije uspio pobjeći.«

»Vrlo moguće«, blago je rekao rabin. »Znate, toliki su umrli. Najbolje je ne očekivati čuda.«

»Više ne vjerujem u Boga, ako to želite reći«, rekla sam. »Odustala sam od toga još kao mala.«

»Teško je ne odustati«, rekao je rabin. »Kad razmotrite dokaze, postoje jaki razlozi zašto toliki razmišljaju poput vas.«

»Nećete mi reći da vi vjerujete u Boga«, rekla sam.

»Mi razgovaramo s njim. Čuje li nas on, ili ne čuje, to je drugi par rukava.«

»Moja prijateljica Isabel vjerovala je u Boga«, nastavila sam. »I ona je mrtva. Prodala sam njenu Bibliju za sedam glota gospodinu Gambinou, Agentu uskrsnuća. Nisam li time učinila nešto strašno?«

»Nije nužno. Uostalom, ima i važnijih stvari od knjiga. Hrana prije molitve.«

U njegovoj sam se blizini osjećala neobično, što sam više razgovarala s njim, više sam zvučala kao dijete. Možda me podsjetio kakav je svijet bio kad sam bila jako mala, tamo u onim mračnim vremenima dok sam još vjerovala u ono što su mi govorili očevi i učitelji. Ne znam sigurno, no s njim sam se osjećala sigurnom, znala sam da mu mogu vjerovati. Gotovo nesvjesno, posegnula sam u džep kaputa i izvukla fotografiju Samuela Farra.

»Tragam i za ovim čovjekom«, rekla sam. »Zove se Samuel Far, i velika je mogućnost da on zna što mi se dogodilo s bratom.«

Pružila sam sliku rabinu, on ju je gledao nekoliko trenutaka i odmahnuo glavom, rekavši da ne prepoznaje lice. Već sam počela osjećati razočaranje, kad je progovorio muškarac na drugom kraju stola. Bio je najmlađi među njima, s riđastom bradom, manjom i rjeđom od ostalih.

»Rabbi«, javio se sramežljivo. »Mogu li reći nešto?«

»Isaače, ne treba ti ničije dopuštenje«, rekao je rabin. »Možeš govoriti što ti je volja.«

»Naravno, nisam siguran, ali mislim da znam tko je taj čovjek«, rekao je mladić. »Poznajem nekoga tko se tako zove. Možda to nije čovjek kojega traži mlada dama, ali ime mi je poznato.«

»Onda pogledaj sliku«, rekao je rabin, gurnuvši mu sliku preko stola.

Isaac je pogledao, a lice mu je bilo toliko mračno i bezizražajno da sam odmah izgubila nadu. »Sličnost je jako slaba«, konačno je progovorio. »No kad sam dobio priliku proučiti je, mislim da je neupitno kako je to taj čovjek.« Isaacovo se blijedo, učenjačko lice razvuklo u osmijeh. »Razgovarao sam s njim nekoliko puta«, nastavio je. »Vrlo inteligentan, ali jako ogorčen. Razilazili smo se u svim pitanjima.«

Nisam mogla vjerovati što čujem. Prije nego što sam uspjela zaustiti išta, rabin je zapitao: »Isaače, gdje ga se može pronaći?«

»Gospodin Farr nije daleko«, rekao je Isaac, koji nije mogao odoljeti. Zacerekao se i dodao: »Živi ovdje, u knjižnici.«

»Istina?« Konačno sam uspjela progovoriti. »To je stvarno istina?«

»Naravno da je istina. Ako želite, mogu vas odmah odvesti k njemu.« Isaac je zastao, i okrenuo se rabinu. »Pretpostavljam da imam vašu privolu.«

Rabin je izgledao manje zabrinut. »Je li on član jedne od akademija?« upitao je.

»To ne znam«, odgovorio je Isaac. »Mislim da je neovisni. Pričao mi je kako je nekoć radio za neke novine.«

»Točno«, rekla sam. »Savršeno točno. Samuel Farr je novinar.«

»A što radi sada?«, upitao je rabin, ne mareći za moju upadicu.

»Piše knjigu. Ne znam koja je tema, ali predmnijevam kako ima veze sa gradom. Nekoliko smo puta razgovarali u velikoj dvorani. Postavlja iznimno prodorna pitanja.«

»Suosjeća li?« upitao je rabin.

»Neutralan je«, rekao je Isaac. »Nije ni za ni protiv. Izmučen čovjek, ali apsolutno pošten, u njemu nema nimalo sebičnosti.«

Rabin se okrenuo prema meni kako bi objasnio. »Jasno vam je da imamo brojne neprijatelje«, rekao je. »Naša je dozvola na kocki jer više nemamo puni akademski status, te moramo biti iznimno oprezni.« Kimnula sam, trudeći se izgledati kao da znam o čemu govori. »No, u ovim okolnostima,« nastavio je, »ne vidim kako bi Isaacu štetilo da vam pokaže gdje on živi.«

»Hvala, rabbi«, rekla sam. »Uistinu sam zahvalna.«

»Isaac će vas odvesti do vrata, ali ne želim da ide ijedan korak dalje. Je li to jasno?« Pogledom koji je odavao spokoj i autoritet pogledao je učenika.

»Da, rabbi«, rekao je Isaac.

Rabin je ustao i rukovao se sa mnom. »Anna, morate doći i posjetiti me nekad«, rekao je. Odjednom je izgledao jako staro i jako umorno. »Želim znati kako je sve završilo.«

»Vratit ću se«, rekla sam. »Obećajem.«

Soba je bila na devetom katu, na samom vrhu zgrade. Isaac je pobjegao čim smo stigli, promrmljao nešto nerazumljivo kako ne smije ostati, te sam odjednom ostala sama, stajala u mrkloj tami hodnika, dok mi je u lijevoj ruci gorjela malena svijeća. Postoji zakon gradskog života koji glasi kako se nikad ne kuca na vrata, ako se ne zna što je s druge strane. Zar sam prevalila sav taj put samo da si na glavu navalim neku novu pogibelj? Samuel Farr bio mi je samo ime, amblem nemogućih čežnja i besmislenih nada. Koristila sam ga kako bih išla dalje, a kad sam konačno stigla na njegov prag, osjećala sam stravu. Da svijeća nije tako brzo gorjela, možda nikad ne bih skupila snage da pokucam.

Iz sobe se začuo oštar, neprijateljski glas. »Odlazite«, rekao je.

»Tražim Samuela Farra. Je li u sobi Samuel Farr?« »Tko pita?« upitao je glas. »Anna Blume«, rekla sam.

»Ne poznajem nijednu Annu Blume«, odvratio je. »Odlazite.«

»Sestra sam Williama Blumea«, rekla sam. »Pokušavam vas naći više od godinu dana. Ne možete me otjerati. Ako ne otvorite vrata, nastavit ću kucati.«

Čula sam kako je zaškripala stolica, pratila zvuk koraka koji su mi se primicali, i onda se reza izvukla iz ležišta. Vrata su se otvorila i odjednom me preplavilo svjetlo, bujica sunčeva svjetla koje se u hodnik izlilo kroz prozor u sobi. Trebalo mi je nekoliko trenutaka da mi se oči priviknu. Kad sam naposljetku ugledala osobu ispred mene, prvo sam spazila pištolj — mali, crni, uperen ravno u moj trbuh. Bio je to Samuel Farr, tu nije bilo sumnje, ali nije više nalikovao fotografiji. Krupni mladić sa slike pretvorio se u koščatu i bradatu spodobu s kolobarima ispod očiju, iz čijeg je tijela kuljala nervozna i nepredvidljiva snaga. Izgledao je kao da nije spavao mjesec dana.

»Kako mogu znati da je istina to što tvrdite?« upitao je.

»Zato što to tvrdim. I zato što biste bili glupi da mi ne vjerujete.«

»Trebam dokaz. Neću vas pustiti unutra ako mi ne dokažete.«

»Samo me trebate slušati kako govorim. Naglasak mi je jednak vašem. Dolazimo iz iste zemlje, iz istog grada. Vjerojatno smo i odrasli u istoj četvrti.«

»Svatko može oponašati govor. Morate dati više.«

»Recimo, ovo«, rekla sam, posegnula u džep i izvukla fotografiju.

Proučavao ju je bez riječi dvadesetak sekundi, a tijelo kao da mu se malo-pomalo urušavalo, tonuo je u sebe. Kad me ponovno pogledao, primijetila sam da je spustio ruku i pištolj.

»Blagi Bože«, rekao je tiho, gotovo šaptom. »Otkud vam ovo?«

»Dao mi je Bogat prije nego što sam otišla.«

»To sam ja«, rekao je. »Tako sam nekad izgledao.« »Znam.«

»Teško je povjerovati.«

»Baš i ne. Samo se sjetite koliko ste već ovdje.«

Na trenutak je naizgled utonuo u misli. Kad me pogledao ponovno, kao da me više nije poznavao.

»Što kažete, tko ste?« Nasmiješio se pokajnički, vidjela sam da mu nedostaju tri ili četiri donja zuba.

»Anna Blume. Sestra Williama Blumea.«

»Blume. Zvuči kao um ili šum, recimo.«

»Upravo tako. Blumno i šumno. Kako god želite.«

»Pretpostavljam da biste željeli ući.«

»Točno. Zato sam došla. Moramo pretresti bezbroj stvari.«

Soba je bila malena, ali se dvoje moglo smjestiti. Madrac na podu, stol i stolac kraj prozora, peć na drva, hrpe papira i knjiga naslagane uz jedan zid, odjeća u kartonskoj kutiji. Podsjetilo me na studentske sobe u domovima — sličila je tvojoj sobi na sveučilištu one godine kad sam te došla posjetiti. Nizak strop, koji se prema vanjskom zidu strmo spuštao, te je bilo nemoguće uspravno doći do tog kraja sobe. Prozor na tom zidu bio je istinski neobičan — prelijep, u obliku lepeze, zauzimao je gotovo cijelu površinu. Bio je načinjen od debelih staklenih ploča, podijeljenih uskim olovnim šipkama — složenog uzorka koji je podsjećao na leptirovo krilo. Kroz prozor se vidjelo miljama daleko — sve do Guslačevog bastiona, a i dalje.

Sam mi je pokazao da sjednem na krevet, zatim je sjeo za stol i okrenuo se prema meni. Ispričao se što mi je prijetio pištoljem, no stanje je teško, rekao je, i ne smije riskirati. U knjižnici živi već gotovo godinu dana, a kruži priča da u sobi drži velike novce.

»Kako vam izgleda soba«, rekla sam, »nikad ne bih pogodila da ste bogati«.

»Ne trošim na sebe. Trošim ga na knjigu koju pišem. Plaćam ljudima koji dolaze ovamo i razgovaraju sa mnom. Svaki razgovor ima svoju cijenu, ovisno o trajanju. Jedan glot za prvih sat vremena, pola glota za svaki sljedeći sat. Obavio sam već stotine — priču za pričom. Ne znam nijedan drugi način kako bih to radio. Znae, priča je uistinu velika, i nemoguće je da je ispriča samo jedan čovjek.«

Sama je u grad poslao Bogat, pa se i sad pitao što ga je opsjelo da prihvati taj zadatak. »Svi smo znali da se vašem bratu dogodilo nešto strašno«, rekao je. »Nije se javio više od šest mjeseci, i svi koji su pošli za njim završili su u istoj kaši. Sto Bogata, naravno, nije smetalo. Pozvao me u ured jednog jutra, i rekao: ?Mladiću, ovo je prilika koju si čekao. Šaljem te kao Blumeovu zamjenu.?Naredbe su bile jasne: otići ovamo, otkriti što se dogodilo Williamu, ostati živ. Tri dana kasnije priredio mi je oproštajni tulum sa šampanjcem i cigarama. Bogat je držao zdravicu, svi su mi nazdravljali, rukovali se sa mnom, udarali me po leđima. No, bar nisam, kao Willoughby, doma imao troje djece i akvarij s hrpom zlatnih ribica. Što god mislili o njemu, šef zna. Nikad ga nisam optuživao zato što je odabrao mene. Istini za volju, vjerojatno bih i sam želio ići. Da nije, lako bih dao otkaz. Tako je počelo. Spakirao sam se, zašiljio olovke i oprostio

se. To je bilo prije više od godinu i pol. Ne treba ni reći kako nisam poslao nijedno izvješće, kao ni pronašao Williama. Čini se kako sam se, cijelo to vrijeme, održavao na životu. No ne bih se želio kladiti koliko će to potrajati«.

»Nadala sam se da ćete mi moći reći nešto određenije o Williamu«, rekla sam. »Bilo što.«

Sam je odmahnuo glavom. »Ovdje ništa nije određeno. Uzimajući sve u obzir, trebali biste biti sretni zbog toga.«

»Neću se odreći nade. Ne dok ne budem znala sigurno.«

»Vaše pravo. Iako, mislim kako bi bilo mudro očekivati samo najgore.«

»To mi je rekao i rabin.«

»To bi vam rekla svaka suvisla osoba.«

Sam je govorio rastrgano, kao da se rugao samome sebi, preskakao s teme na temu tako da mi ga je bilo teško slijediti. Osjećala sam da je na rubu loma — čovjek koji se pretjerano naprezao i koji jedva može stajati. Rekao je kako je prikupio preko tri tisuće stranica bilješki. Ako nastavi tim tempom, pretpostavljao je kako će pripreme radove završiti za pet do šest mjeseci. Problem je bio nedostatak novca, i sve se okretalo protiv njega. Nije mogao više plaćati intervjue, sredstva su mu toliko okopnjela da je jeo svaki drugi dan. Što je samo pogoršalo stanje. Nestajalo mu je snage, i ponekad mu se toliko vrtjelo u glavi da nije vidio što piše. Ponekad bi zaspao za stolom, posve nesvjestan toga.

»Ubit ćete se prije nego što završite«, rekla sam. »Čemu to? Morali biste prestati pisati i malo se pobrinuti za sebe.«

»Ne mogu stati. Knjiga je jedino što me tjera naprijed. Sprečava me da razmišljam o sebi i ne potonem u vlastiti život. Ako ikad prestanem raditi na njoj, izgubljen sam. Mislim kako ne bih dočekao sljedeće jutro.«

»Nitko neće čitati vašu prokletu knjigu«, bijesno sam rekla. »Ne shvaćate? Nije važno koliko stranica napišete. Nitko neće vidjeti vaše djelo.«

»Griješite. Rukopis ću ponijeti kući sa sobom. Knjiga će se objaviti, i tada će svi znati što se događa ovdje.«

»Nemate pojma o čemu govorite. Jeste li čuli za valobran? Odavde je nemoguće otići.«

»Znam za valobran. No on je samo jedno mjesto. Ima ih još, vjerujte mi. Uz obalu, prema sjeveru. Može se prema zapadu, kroz napuštena područja. Kad dođe vrijeme, bit ću spreman.«

»Nećete to doživjeti. Kad završi zima, nećete biti spremni ni za što.«

»Nešto će iskrsnuti. Ako i neće, meni to više neće biti važno.«

»Koliko vam je novca ostalo?«

»Ne znam. Mislim trideset, trideset pet glota.«

Zaprepastila sam se, čuvši koliko malo ima. Uz sve moguće predostrožnosti, trošenjem samo na ono najpotrebnije, trideset glota potraju najviše tri do četiri tjedna. Odjednom sam shvatila u kakvoj je pogibelji Sam. Išao je ravno u smrt, posve nesvjestan toga.

U tom su mi trenutku navrle riječi na usta. Nisam imala pojma što znače, sve dok ih nisam sama začula, no tad je bilo prekasno. »Imam nešto novca«, rekla sam. »Nije mnogo, ali je daleko više nego što imate.«

»To bolje za vas«, rekao je Sam.

»Ne razumijete«, rekla sam. »Rekla sam da imam novac, dakle voljna sam ga podijeliti s vama.«

»Podijeliti? Zaboga, zašto?«

»Da nas održim na životu«, rekla sam. »Meni treba mjesto za život, vama je potreban novac. Ako se udružimo, imamo šansu preživjeti zimu. Ako ne, umrijet ćemo oboje. Mislim da je to neupitno. Umrijet ćemo, a glupo je umrijeti kad to nije neizbježno.«

Grubost mojih riječi potresla nas je oboje, te smo neko vrijeme šutjeli. Sve je to bilo suro, bahato, no na neki sam način uspjela izreći istinu. Prvi mi je poriv bio ispričati se, ali dok su riječi lebdjele u zraku između nas, imale su sve više smisla, te sam oklijevala povući izgovoreno.

Mislim da smo oboje shvaćali što se događa, no to nam nije nimalo olakšavalo izgovoriti sljedeću riječ. U sličnim su se situacijama stanovnici grada znali međusobno pobiti. Ubiti nekoga zbog sobe ili nešto sitnija nije bilo ništa. Možda je taj naš međusobni obračun upravo sprečavala jednostavna činjenica da ne pripadamo ovamo. Nismo građani ovog grada. Odrasli smo na drugom mjestu, i to je možda bilo dovoljno da osjetimo kako znamo nešto jedno o drugomu. Nisam sigurna. Ta nas je šansa bacila jedno na drugo na

neki, gotovo nepersonalni način, čini mi se da je time susret poprimio neku vlastitu logiku, silinu neovisnu o nama. Iznijela sam nesvakidašnji prijedlog, neobuzdan skok prema bliskosti, a Sam nije rekao ni riječ. Samo postojanje te šutnje bilo je neobično. Što je dulje trajala, osjećala sam kako daje vrijednost svemu što sam rekla. Kad je to završilo, nije se više imalo o čemu raspravljati.

»Ovdje je strašno tijesno«, rekao je Sam, osvrćući se po sobici.
»Gdje biste spavali?«

»Nije bitno«, rekla sam. »Već ćemo nešto izmisliti.«

»William je ponekad pričao o vama«, rekao je, a u kutovima usana pojavio se tračak smiješka. »Čak me i upozoravao na vas. ?Čuvaj se moje mlade sestre?, govorio bi. ?Ta riga vatru.?Dakle, Anna Blume, jeste li vi bacač plamena?«

»Znam što mislite«, rekla sam, »ali ne morate strepiti. Neću vam se plesti pod nogama. Nisam glupa. Znam pisati i čitati. Znam misliti. Sa mnom ćete brže završiti knjigu.«

»Ne strepim, Anna Blume. Sklonili ste se ovdje od zime, bacili se na moj krevet i predložili da me učinite bogatim — očekujete da strepim?«

»Ne pretjerujte. Bogatstvo iznosi manje od tristo glota. Čak i manje od dvjesto sedamdeset pet.«

»Kao što rekoh — bogataš.« »Ako tako kažete.«

»Kažem. I dodajem: imali smo strašnu sreću što pištolj nije bio nabijen.«

Tako sam preživjela Strašnu zimu. Stanovala sam u knjižnici sa Samom, i sljedećih šest mjeseci ta je sobica bila središte moga svijeta. Mislim da te neće šokirati činjenica da smo spavali u istom krevetu. Trebala bih biti od kamena da se oduprem takvoj kušnji, i kad se to konačno dogodilo, treće ili četvrte noći, oboje smo se osjećali blesavo što smo čekali toliko dugo. Isprva su postojala samo tijela, bjesomučan sudar i prepletanje udova, rasipanje nakupljene žudnje. Osjećaj pražnjenja bio je golem, te smo sljedećih dana trošili jedno drugo gotovo do iscrpljenosti. Nakon toga se sve smirilo, moralo je biti tako te smo se, u tjednima koji su slijedili, polako zaljublivali jedno u drugo. Ne govorim samo o nježnostima i

udobnostima zajedničkog života. Zavoljeli smo se duboko i nepovratno, kao da se nikad nećemo razdvojiti.

To su mi bili najbolji dani. Ne samo ovdje, znaš, nego uopće — najbolji dani mog života. Čudno je što sam mogla biti tako sretna u tim jezivim vremenima, no život sa Samom promijenio je sve. Izvana se stanje nije u mnogome promijenilo. I dalje su postojale stare borbe, isti problemi s kojima se suočavalo svakodnevno, ali sam dobila priliku da se nadam, te sam počela vjerovati kako će prije ili kasnije doći kraj našim nevoljama. Sam je o gradu znao više od ikoga drugoga. Mogao je izrecitirati popise svih vlada u proteklih deset godina. Znao je imena guvernera, gradonačelnika i bezbrojnih nižih službenika. Poznao je cijelu povijest Carinika, opisivao kako su se gradile energane, pričao mi do pojedinosti povijest i najmanjih sektu. Uz toliko znanje i dalje je bio uvjeren da možemo izaći iz grada — to me uvjerilo. Sam nije iskrivljavao činjenice. Bio je novinar i uvježbao se sa sumnjom promatrati svijet. Nije maštao, nije stvarao mutne pretpostavke. Ako je rekao da je moguće otići kući, to je značilo da zna kako je to moguće.

Općenito uzevši, Sam nije bio preveliki optimist, ne bi ga se moglo nazvati opuštenim. U njemu je neprekidno kipio nekakav gnjev, čak i kad je spavao izgledao je izmučeno, trzao se pod pokrivačem kao da se bori i u snovima. Kad sam se uselila, bio je u lošem stanju, pothranjen, neprekidno je kašljao, i trebalo mi je više od mjesec dana da ga povratim u stanje slično zdravlju. Do tad sam ja radila gotovo sve. Odlazila sam nabavljati hranu, praznila noćne posude, kuhala i čistila sobu. Kad je Sam kasnije dovoljno ojačao da i sam podnese hladnoću, počeo je izlaziti ujutro kako bi obavio kupovinu, tvrdeći da moram nadoknaditi san. Sam je bio iznimno nadaren za nježnost — i stvarno me volio, daleko više nego što sam očekivala da će me itko voljeti. Ako su ga njegovi napadaji gorčine ponekad odvajali od mene, bili su njegovi i samo njegovi. Ostao je opsjednut knjigom, i običavao se pretjerano naprezati, radio bi preko granice snaga. Suočivši se s pritiskom da sav taj raznorodni prikupljeni materijal uredi u nešto smisljeno, znao bi ponekad gubiti vjeru u projekt. Proglašavao bi ga bezvrijednim, jalovom hrpom papira koji se trude izreći neizrecivo, i tada bi padao u depresije koje bi trajale i po tri dana. Takva mračna raspoloženja slijedila bi, neizostavno,

razdoblja neizmjerne nježnosti. Tada bi mi kupovao male darove — jabuku, ili vrpcu za kosu, ili komad čokolade. Možda nije smio trošiti taj višak novca, no morala bih biti od kamena da me ne dirnu ti maleni znakovi pažnje. Ja sam uvijek bila ona praktična, nemaštovita domaćica koja je drhtala i strepila, ali kad bi Sam tako pretjerao, obuzeo me ushit, preplavila bi me radost. Nisam si mogla pomoći. Morala sam znati da me voli, pa ako je to značilo da ćemo malo brže ostati bez novca, bila sam voljna platiti tu cijenu.

Oboje smo strasno željeli cigarete. Ovdje je duhan teško pronaći, a kad ga se pronađe jezivo je skup, no Sam je imao neke veze na crnom tržištu koje je pohvatao skupljajući materijale za knjigu, te je često znao naći kutiju s dvadeset cigareta za samo jedan ili jedan i pol glot. Mislim na prave, stare cigarete, one koje su se proizvodile u tvornicama i izlazile iz njih u raznobojnim omotima zaštićenima celofanom. One koje je nabavljao Sam bile su ukradene s raznih brodova s humanitarnom pomoći koji su se sidrili ovdje u prošlosti, a nazivi su većinom bili otisnuti na jezicima koje nismo mogli ni pročitati. Zapušili bi kad bi se smračilo, ležali smo u krevetu i gledali kroz veliki, lepezasti prozor, promatrali smo nebo i njegove kaprice, oblake koji plove preko mjeseca, malene zvijezde, oluje koje su se obrušavale s visina. Ispuštali bismo dim iz usta i gledali kako lebdi po sobi, bacajući sjene na zidu koje bi se rasplinjavale onog trenutka kad bi se stvorile. U svemu tomu bilo je neke lijepe nepostojanosti, nekakve sudbine koja nas sa sobom vuče u nepoznate zakutke zaborava. Cesto smo tada razgovarali o domu, prizivajući sva sjećanja koja smo još imali, oživljujući i one najmanje, najjasnije slike u nekoj vrsti lijenog prizivanja — javorova stabla posađena u Aveniji Miro, u listopadu, satovi s rimskim brojkama u učionicama državnih škola, svjetiljka u obliku zelenog zmaja u kineskom restoranu preko puta sveučilišta. Bili smo u stanju dijeliti aromu svih tih sjećanja, oživljavati bezbrojne slučajnosti svijeta kojeg smo poznavali od djetinjstva i, mislim da nam je to pomoglo održavati moral, pomoglo nam je vjerovati da ćemo se jednog dana moći vratiti svemu tomu.

Ne znam koliko je ljudi živjelo u knjižnici u to vrijeme, pretpostavljam mnogo više od stotinu, a možda i više. Stanari su svi redom bili znanstvenici i pisci, ostaci Pokreta za pročišćenje koji se rodio usred nemira tijekom prošlog desetljeća. Prema Samovim

pričama, tadašnja je vlada utemeljila politiku tolerancije, ugošćujući znanstvenike u više javnih zgrada u okolici grada — u sveučilišnoj teretani, napuštenoj bolnici i Nacionalnoj knjižnici. Vlada je u potpunosti pokrivala sve troškove (što je objašnjavalo postojanje gusnate peći u Samovoj sobi i začudno ispravne umivaonike i toalete na šestom katu), a program se s vremenom proširio kako bi obuhvatio i određen broj vjerskih skupina kao i stranih novinara. Kad je na vlast došla nova vlada, dvije godine kasnije, program je prekinut. Znanstvenike nisu izbacili iz stanova, no vlada im je uskratila bilo kakvu pomoć. Broj je opao u velikoj mjeri, budući da su okolnosti natjerale većinu znanstvenika da napuste rad i potraže druge poslove. Oni koji su ostali, bili su većinom prepušteni samima sebi, zanemareni od nekoliko vlada koje su dolazile i odlazile. Između raznih frakcija u knjižnici razvilo se nekakvo oprezno drugarstvo, koje je, u najmanju ruku, dopuštalo većini da međusobno razgovaraju i izmjenjuju ideje. To mi je objasnilo one skupine koje sam prvoga dana vidjela u predvorju. Javne rasprave održavale su se dva sata svakog jutra — takozvani ?peripatetički sati? — i svi stanovnici knjižnice bili su pozvani. Sam je Isaaca sreo na jednom od tih sastanaka, no većinom se držao podalje — znanstvenici su mu bili nezanimljivi osim kao pojava za sebe — samo kao još jedan vid gradskog života. Većina se posvetila prilično ezoteričnim istraživanjima — tragali su za paralelama između sadašnjosti i klasične književnosti, provodili statističke analize populacijskih kretanja, stvarali nove rječnike i tako dalje. Samu ništa od toga nije bilo korisno, ali je pokušavao ostati dobar sa svima znajući da znanstvenici mogu postati zli ako pomisle da se čovjek sprda s njima. Površno sam ih upoznala mnogo — stojeći u redu s noćnom posudom pored umivaonika na šestom katu, razmjenjujući recepte sa ženama, slušajući tračeve — ipak, poslušala sam Sama i nisam se zbližila ni s jednim od njih. Uvijek sam se držala ljubazno, ali na distanci.

Osim Sama, jedino sam još razgovarala s rabinom. Prvih mjesec dana posjećivala sam ga kad god bih imala vremena — sat vremena kasno popodne, ili u onim rijetkim trenucima kad je Sam utonuo u knjigu, a drugog posla nije bilo. Rabin je često bio okupiran učenicima, što je značilo da nije uvijek imao vremena za mene, no

uspjeli smo se uvaliti u nekoliko dobrih razgovora. Pamtim njegovu primjedbu koju je iznio kad sam ga posljednji put posjetila. Tada me toliko zatekla da o njoj razmišljam bez prestanka. Svaki Židov, rekao je, vjeruje kako pripada posljednjem naraštaju svog naroda. Uvijek smo na kraju, uvijek stojimo na rubu posljednjeg trenutka, stoga čemu očekivati da će išta biti drugačije? Možda to toliko dobro pamtim zato što ga, nakon tog razgovora, nisam više vidjela. Kad sam sljedeći put sišla na treći kat, rabin je nestao, a u njegovu je sobu ušao netko drugi — mršav, ćelav muškarac, s naočalama metalnih okvira. Sjedio je za stolom i bjesomučno zapisivao u bilježnicu, okružen hrpama papira i nečim što je podsjećalo na ljudske kosti i lubanju. U trenutku kad sam ušla, podigao je glavu i pogledao me nervozno, gotovo neprijateljski.

»Nisu vas učili kucati?« upitao je.

»Tražim rabina.«

»Rabin je otišao«, rekao je nestrpljivo, napućivši usne i promatrajući me kao imbecila. »Svi su Židovi otišli prije dva dana.«

»O čemu govorite?«

»Židovi su izbačeni prije dva dana«, ponovio je, i uzdahnuo s gađenjem. »Janseniti odlaze sutra, a jezuiti imaju rok do ponedjeljka. Nemate pojma?«

»Nemam blage veze o čemu govorite.«

»Novi zakoni. Vjerske skupine izgubile su akademski status. Ne mogu vjerovati da postoje ovakvi ignoranti.«

»Ne morate biti zlobni. Uostalom, tko ste vi?«

»Zovem se Dujardin«, rekao je. »Henri Dujardin. Etnograf.«

»I ova soba je vaša?«

»Točno. Soba je moja.

»Sto je sa stranim novinarima? Je li se promijenio i njihov status?«

»Nemam pojma. I nije moja briga.« »Valjda su lubanja i kosti vaša briga.« »Točno. Upravo ih analiziram.« »Čije su?«

»Bezimeni mrtvi. Ljudi koji su se smrznuli.« »Znate li gdje je rabin?«

»Na putu u obećanu zemlju, to svakako«, rekao je sarkastično. »Molim vas, idite. Već ste mi oduzeli i previše vremena. Čeka me važan posao i ne volim kad me ometaju. Hvala. I molim vas, svakako zatvorite vrata za sobom.«

Sam i ja nismo nikad osjetili posljedice tih zakona. Propast projekta izgradnje valobrana već je oslabio vladu, i prije nego što su strani novinari došli na red, na vlast je stupio nov režim. Izbacivanje vjerskih skupina bio je apsurdan i očajnički pokušaj pokazivanja moći, besmislen napad na one koji se nisu sposobni braniti. Zapanjila me njegova potpuna beskorisnost, i to mi je još više otežalo pomirenje s rabinovim nestankom. Eto, tako stoje stvari ovdje. Sve nestaje, ljudi jednako kao i predmeti, živi zajedno s mrtvima. Oplakala sam gubitak prijatelja, a težina toga me gotovo smrvila. Nije me više tješila čak ni neizbježnost smrti — sve se pretvorilo u mutno, sveproždiruće ništavilo.

Nakon toga, Samova knjiga postala je najvažnija stvar u životu. Shvatila sam kako će, sve dok radi na njoj, postojati tračak neke moguće budućnosti. Sam mi je to pokušao objasniti još prvog dana, no to sam tek sad shvatila sama. Radila sam sve potrebno — slagala stranice, uređivala intervjue, prepisivala konačne verzije, radila čistopise. Bilo bi bolje imati pisaći stroj, no Sam je svoj prijenosni prodao prije nekoliko mjeseci, a nismo si mogli priskrbiti drugi. Ionako je već bilo teško pribavljati dovoljne količine olovaka i pera. Zimske su nestašice cijene podigle do neslućenih razina, pa da nisam otprije imala šest olovaka — i dvije kemijske koje sam slučajno našla na ulici — vjerojatno bismo ostali bez pribora za pisanje. Papira je bilo u obilju (Sam je, uselivši se, u sobu unio dvanaest kutija), no svijeće su bile problem koji nam je otežavao rad. Budući da smo željeli smanjiti troškove, dnevno svjetlo bilo nam je neophodno, no bili smo usred zime kad je sunce svoj luk preko neba vuklo samo nekoliko sati i stoga, ako nismo željeli knjigu razvlačiti do vječnosti, morali smo pristati na neke žrtve. Pokušali smo smanjiti količinu cigareta na četiri do pet na noć, Sam je ponovno pustio bradu. Britvice su bile luksuz, te se pojavio izbor između njegovog glatkog lica ili mojih glatkih nogu. Noge su premoćno pobijedile.

Bio dan ili noć, kad bismo išli u knjižnicu trebale su nam svijeće. Knjige su se nalazile u samom središtu zgrade gdje, naravno, nije bilo prozora. Budući da je struje nestalo još odavno, morali smo nositi vlastitu rasvjetu. Pričalo se kako je nekada u Nacionalnoj knjižnici bilo više od milijun knjiga. Kad sam tamo stigla, taj se broj uvelike smanjio, no ostale su još stotine tisuća primjeraka,

zastašujuća tiskarska lavina. Neke su stajale uspravno na policama, neke bez reda razbacane po podu, neke u nasumično složenim hrpama. Knjižnica je najstrože zabranjivala iznošenje knjiga iz zgrade, no sigurno ih se mnogo prokrijumčarilo i prodalo na crnom tržištu. U svakom slučaju, bilo je upitno postoji li uopće knjižnica. Sustav klasifikacije bio je u potpunosti narušen, i usred takvog nereda bilo je doslovno nemoguće pronaći željenu knjigu. Uzimajući u obzir da su police imale sedam katova, pogrešno smještena knjiga kao da je prestala postojati. Unatoč tomu što je, činjenično, ona i dalje fizički bila unutar zgrade, činjenica je bila da je nitko više neće pronaći. Za Sama sam pronašla nekoliko gradskih registratora, no većinom sam odlazila tamo posve nasumično skupljati knjige. Nisam voljela biti dolje, nikad nisam znala na koga ću naletjeti, i morala sam udisati vlagu i miris plijesni i raspadanja. Uzela bih najviše koliko sam mogla i pojurila do naše sobe. Knjige su nas grijale tokom zime. U nedostatku bilo kakvog drugog ogrjeva, palili smo ih u peći i grijali se. Znam da to zvuči strašno, no nismo imali izbora. Ili to, ili umrijeti od zime. Naravno da uviđam ironiju stanja — provesti tolike mjesece radeći na knjizi, istovremeno spaljujući stotine knjiga da bismo se ugrijali. Zanimljivo, no nikad nismo osjetili ni najmanje kajanje. Istini za volju, mislim da sam prilično uživala bacajući knjige u vatru. Možda sam tako oslobađala neki skriveni gnjev. Možda je to bilo samo svjesno priznavanje da mi nije važno što će biti s njima. Nestao je svijet kojem su pripadale, te su sad bile bar malo korisne. Većinu ih nije vrijedilo ni otvarati — sentimentalni romani, zbirke političkih govora, zastarjeli priručnici. Kad god bih pronašla išta probavljivo, otvorila bih i pročitala. Ponekad bih mu, kad bi Sam bio posve iscrpljen, čitala dok nije zaspao. Sjećam se kako sam tako pročitala neke dijelove Herodota, a jedne sam noći pročitala čudnu knjižicu koju je Cyrano de Bergerac napisao o svojim putovanjima do sunca i mjeseca. No, naposljetku je sve to redom završavalo u peći, sve je otišlo u dim.

Sjećajući se toga sad, i dalje vjerujem da smo se mogli izvući. Bili bismo završili knjigu, i nekako bismo pronašli način da se vratimo. Da nisam onako glupo pogriješila na samom kraju zime, vjerojatno bih sjedila sučelice tebi i pričala ti sve ovo. Činjenica da je to bila posve nevinna pogreška nimalo ne umanjuje bol. Trebala sam biti

pametnija, i budući da sam nagoniski povjerovala nekome komu nisam nikako trebala vjerovati, uništila sam cijeli svoj život. Ne dramtiziram. Uništila sam sve i to vlastitom glupošću, tako da mogu kriviti samo i jedino sebe.

Dakle, bilo je ovako. Nedugo nakon Nove Godine, otkrila sam da sam trudna. Ne znajući kako će Sam primiti te vijesti, neko sam vrijeme krila, no jednog me jutro pogodila grozna jutarnja mučnina — hladan znoj, povraćala sam po podu — i tako sam mu rekla istinu. Zvuči nevjerojatno, ali Sam je bio sretan, možda i više od mene. Nije da nisam željela dijete, znaš, ali nisam mogla suzbiti strah te sam ponekad osjećala kako me izdaje hrabrost, jer mi se i sama pomisao da rodim dijete u ovakvim uvjetima činila posve suludom. No, koliko sam se ja brinula, Sam je bio oduševljen. Ideja da će postati otac u potpunosti ga je ushićivala, te mi je malo-pomalo umirio strahove, i uvjerio da trudnoću gledam kao dobar znak. Dijete znači da ćemo biti pošteđeni, rekao je. Okrenuli smo sreću na svoju stranu i odsad će sve biti drugačije. Zajedno stvorivši to dijete, omogućili smo rođenje novog svijeta. Nikad prije nije tako govorio. Hrabro, idealistički — gotovo me šokiralo kad sam čula kako govori. No to nije značilo da mi se te riječi nisu svidjele. Zavoljela sam ih toliko da sam povjerovala i sama.

Najviše od svega, nisam ga željela iznevjeriti. Osim tih nekoliko gadnih jutara onih prvih tjedana, ostala sam zdrava i pokušavala odraditi svoj dio posla, baš kao i prije. Do sredine ožujka počelo se primjećivati kako zima gubi svoju silinu — oluje su udarale rjeđe, odmrzavanje je trajalo sve dulje, a noću nije bilo toliko hladno. Ne želim time reći da je zatoplilo, no bezbrojni su znakovi navodili na zaključak da sve kreće tim pravcem, rađao se neki bojažljiv osjećaj da je najgore prošlo. No sreća je htjela da su mi se baš u to vrijeme raspale cipele — one iste koje mi je Isabel davno poklonila. Nisam ni pokušavala izračunati koliko sam kilometara prešla u njima. Bile su sa mnom više od godinu dana, upijale svaki moj korak, pratile me u sve zakutke grada i sad su se potpuno raspale — potplati su se probušili, gornji dijelovi su se pretvorili u dronjke, i unatoč tomu što sam ih pokušavala na svaki mili način pokrpati novinama, mokre su ulice bile previše za njih, te su mi noge bile mokre svaki put kad bih izašla. Pretpostavljam da se to ponavljalo prečesto, te sam jednog

jutra u travnju osjetila da sam prehladena. Prehlada je bila prava — bolovi, zimica, upala grla, kihanje, sve po spisku. Sam se toliko unio u moju trudnoću da ga je prehlada dovela na rub hysterije. Ostavio je sve kako bi se brinuo za mene, stajao pored kreveta kao nekakva poludjela bolničarka, razbacivao novac na luksuze poput čaja ili konzervirane juhe. Za tri-četiri dana bilo mi je bolje, te smo Sam i ja nakon toga donijeli zakon. Sve dok za mene ne pronađemo nove cipele, neću kročiti van. On će sam obavljati sve kupovine i drugo. Rekla sam mu da mi je to glupo, no nije se dao smesti i odbijao sve moje pokušaje da ga odgovorim od toga.

»Ne želim da sa mnom postupaš kao s invalidom samo zato što sam trudna«, rekla sam.

»Nisi ti u pitanju«, rekao je. »Problem su cipele. Svaki put kad izađeš, smočit ćeš noge. Drugu prehladu možda nećemo tako lako izliječiti, a što će biti s nama ako se stvarno razboliš?«

»Ako se toliko brineš, zašto mi ne daš svoje cipele za van?«

»Prevelike su. Posrtat ćeš u njima kao dijete, i onda ćeš jednom pasti. Sto tada? U trenutku kad padneš, netko će ti ih strgnuti s nogu.«

»Nisam kriva što imam male noge. Takva sam se rodila.«

»Anna, imaš prelijepo noge. Najslađe prstiće koji su ikad kročili svijetom. Obožavam tvoje noge. Ljubim zemlju po kojoj hodaju. I zato ih moram štititi. Moramo učiniti sve da im se ne dogodi ništa.«

Sljedećih mi je nekoliko tjedana bilo teško. Gledala sam kako Sam trati vrijeme na ono što sam s lakoćom mogla obaviti i sama — knjiga gotovo nije napredovala. Bjesnila sam što takva glupost kao par cipela može donijeti toliko nevolja. Beba je počela rasti, pa sam se osjećala kao beskorisna krava, glupača princeza koja cijele dane sjedi u dvorcu dok njezin gospodar i vitez odlazi u bitke. Samo kad bih pronašla nove cipele, život bi ponovno bio normalan — to sam si neprekidno ponavljala. Počela sam se malo raspitivati kod ostalih u redu za umivaonik, pa čak sam se nekoliko puta spustila u predvorje, u vrijeme ?peripatetičkih sati?, ne bih li pronašla nekoga tko bi mi mogao pomoći. Od svega toga naravno nije bilo ništa, no onda sam jednog dana naletjela na Dujardina u hodniku na šestom katu, a on je odmah zapodjenuo razgovor kao da smo stari znanci. Držala sam se podalje od njega još od našeg prvog susreta u rabinovoj sobi, te

mi se ta njegova neočekivana prisnost činila čudnom. Dujardin je bio mala cjepidlaka i lisac, te me svih tih mjeseci pomno izbjegavao jednako kao i ja njega. A sad, osmijesi i sućutna zabrinutost. »Čuo sam kako se govori da trebate cipele«, rekao je. »Ako je to točno, onda bih bio u mogućnosti ponuditi vam pomoć.« Trebala sam odmah znati da tu nešto smrdi, no riječ »cipele« izbacila me iz takta. Očajnički sam ih željela nabaviti, jasno ti je, tako da mi nije palo na pamet ispitivati njegove porive.

»Dakle, stari stoje ovako«, blebetao je dalje. »Imam bratića koji je, ovaj, povezan s, hmhhh, kako bih rekao, kupoprodajnim poslovima. Znae, korisne stvari, potrošna roba i slično. Ponekad naiđe i na cipele — eto, na primjer, ove koje nosim — pa mislim kako ne bi bilo pogrešno pretpostavljati da u zalihama ima još. Budući da, posve slučajno, večeras idem njemu u posjet, neće mi biti teško, uistinu nimalo teško, malo se raspitati u vaše ime. Moram samo znati vaš broj — hmhhhh, ne prevelik, koliko vidim — i koliko ste voljni potrošiti. No to su sitnice, samo sitnice. Ako za sutra možemo dogovoriti sastanak, možda bih mogao imati neke informacije. Uostalom, cipele su potrebne svima, a sudeći po izgledu onih koje sad nosite, jasno mi je zašto ste se raspitivali. Potpuno su se raspale. S ovim vremenom, jednostavno vas neće poslužiti.«

Rekla sam mu veličinu, svotu koju mogu potrošiti, te smo ugovorili susret za drugi dan popodne. Unatoč svom licemjerju, nisam mogla ne pomisliti kako pokušava biti ljubazan. Vjerojatno je uzimao dio od bratićevih poslova, no to mi je bilo posve u redu. Svi moramo zarađivati, pa ako je mogao nešto zgrabiti sa strane, to bolje za njega. Tog dana Samu nisam ništa rekla o susretu. Bila sam posve sigurna kako Dujardinov bratić neće imati ništa za mene, no ako sve bude u redu, željela sam ga iznenaditi. Do tad nam se ušteđevina istopila na manje od stotinu glota, a svota koju je spomenuo Dujardin bila je apsurdno mala — jedanaest ili dvanaest glota, mislim, možda čak i deset. S druge strane, nije ni trepnuo na moju ponudu, te sam to shvatila kao ohrabrenje. To je bilo dovoljno da mi razbudi nadu, tako da sam sljedeća dvadeset četiri sata provela u vrtlogu očekivanja.

Sastali smo se sutradan u sjeverozapadnom uglu glavne dvorane, u dva popodne. Dujardin je donio smeđu papirnatu vrećicu — u tom

sam trenutku znala da je sve prošlo dobro. »Mislim da imamo sreću«, rekao je, zavjerenički me primio pod ruku i poveo me iza mramornog stupa gdje nas nitko nije mogao vidjeti. »Bratić ima par vaše veličine i voljan ih je prodati za trinaest glota. Zao mi je što nisam mogao više spustiti cijenu — to je bilo najbolje što sam mogao. No, uzevši u obzir kakvoću robe, to je i dalje sjajna prilika.« Okrenuo se zidu, leđima prema meni, oprezno je izvukao cipelu iz vrećice. Smeđa, kožna cipela za hodanje, lijeva. Materijali su očito bili pravi, a potplat je bio načinjen od trajne, udobne tvrde gume — savršeno za šetnju gradskim ulicama. Štoviše, cipela je bila u gotovo savršenom stanju. »Iskušajte je«, rekao je Dujardin. »Da vidimo je li dobra.« Bila je dobra. Dok sam tamo stajala, meškoljeći prstima po glatkoj koži podstave, osjećala sam se sretnijom no ikada. »Spasili ste mi život«, rekla sam. »Prodano, za trinaest glota. Dajte mi drugu, platit ću vam odmah.« Dujardin kao da se nećkao, a zatim mi je, s gotovo posramljenim izrazom lica, pokazao praznu vrećicu. »Ovo je nekakva šala?« upitala sam. »Gdje je druga cipela?«

»Nemam je sa sobom«, rekao je.

»Krasno ste me prešli, baš krasno. Pred nosom mi mašete dobrom cipelom, izvučete predujam za par, a onda mi na drugu nogu nataknete neko iznošeno smeće. Nije li tako? Pa, žao mi je, ali ne padam na takve štosove. Nećete vidjeti ni glota dok ne vidim drugu cipelu.«

»Gospodo Blume, ne, vi ne razumijete. Uopće nije tako. Druga je cipela u istom stanju kao i ova, i nitko ne traži ništa unaprijed. Zao mi je, ali tako mi bratić radi.

Inzistira da osobno dođete k njemu u ured i dovršite transakciju. Pokušavao sam ga odgovoriti, ali me nije slušao. Rekao je kako uz tako nisku cijenu nema mjesta posredniku.«

»Želite reći da vam bratić ne vjeruje čak ni za trinaest glota?«

»Priznajem, moj je položaj iznimno neugodan. No, on je težak tip. Kad je u pitanju posao, ne vjeruje nikomu. Možete zamisliti kako sam se osjećao kad mi je to rekao. Doveo je u pitanje moje poštenje, a to je, uvjeravam vas, prilična čaša žuči.«

»Ako nemate nikakve koristi, zašto ste se trudili izvršiti dogovoreno?«

»Gospođo Blume, obećao sam, i nisam želio pogaziti obećanje. To bi samo dokazalo da mi je bratić u pravu a, znate, moram misliti na svoje dostojanstvo i čast. Oni su mi važniji od novca.«

Dujardin je uistinu sjajno glumio. Bez greške — ništa nije navodilo na zaključak kako bi mogao biti išta drugo nego duboko povrijeđen čovjek. Pomislila sam kako želi ostati u bratićevoj milosti, te mi želi učiniti uslugu. To je njegova kušnja, i ako je uspješno položi, bratić će mu dopustiti da sam sklapa poslove. Vidiš kako sam se trudila biti pametna. Pomislila sam da sam ga nadmudrila te, zbog toga, nisam vjerovala da se trebam plašiti.

Blistavo popodne. Posvuda sunce, a vjetar samo što nas nije nosio u naručju. Osjećala sam se kao da sam se oporavila nakon duge bolesti — ponovno sam osjetila to svjetlo, osjećala noge kako se kreću na svježem zraku. Hodali smo brzo, izbjegavali brojne zapreke, spretno zaobilazili hrpe otpada kojeg je ostavila zima — cijelim putem jedva da smo progovorili. Proljeće je očito stizalo, no krpe snijega i leda i dalje su vrebale u sjenama koje su bacale zgrade, a po ulicama, gdje je sunce najjače sjalo, široke su rijeke kuljale između prevrnutog kamenja i komada smrvljenog pločnika. Cipele su mi se razmočile nakon deset minuta, i unutra i vani — čarape su mi potpuno promočile, nožni prsti vlažni i klizavi od hladne vode. Možda je čudno što sada spominjem te sitnice, ali one su najživlje pojedinosti toga dana — ushit putovanja, sveobuhvatan, gotovo opojan osjećaj kretanja. Nakon toga, kad smo stigli do svog odredišta, sve se zbivalo prebrzo da bih zapamtila. Ako se sad pokušam prisjetiti, vidim samo kratke, izlomljene grozdove, pojedine slike izbačene iz bilo kakvog konteksta, bljeskove svjetla i sjene. Zgrada na mene nije ostavila nikakav dojam. Sjećam se da je stajala na rubu četvrti sa skladištima u osmoj zoni, nedaleko od mjesta gdje je Ferdinand imao svoj studio za reklame — no to sam znala samo zato što mi je Isabel u prolazu pokazala ulicu — osjetila sam da sam na poznatom terenu. Možda sam bila previše rastresena da bih mogla u sebe upiti površine stvari, previše obuzeta vlastitim mislima da bih razmišljala i o čemu drugomu osim o tomu koliko će Sam biti sretan kad se vratim. Posljedica, ne mogu se sjetiti pročelja zgrade. Jednako i kako smo prošli kroz ulazna vrata i uspinjali se nekoliko katova. Kao da se sve to uopće nije dogodilo, iako jako dobro znam

da jest. Prva jasna slika koja mi se javlja lice je Dujardinovog bratića. Ne toliko lice, nego to što sam primijetila da nosi iste naočale metalnih okvira kao i Dujardin, i kako sam pomislila, u samo jednom trenutku, u djeliću trenutka — jesu li ih nabavili kod istog prodavača. Mislim da sam na tom licu zadržala pogled tek sekundu-dvije jer je ustao kako bismo se rukovali i tada su se iza njega otvorila vrata — čini se posve slučajno što je škripa šarki njegov izraz lica preobrazila iz čiste srdačnosti u neočekivanu, očajničku strepnju. Odmah se okrenuo kako bi ih zatvorio, ne trudeći se više rukovati sa mnom — u tom sam trenutku shvatila da sam izigrana, da moj dolazak tamo nema nikakve veze ni s cipelama, ni s novcem, niti s ikakvim poslom. Jer sam, upravo tada, u tom kratkom vremenu koje je proteklo prije nego što je stigao ponovno zatvoriti vrata, uspjela vidjeti što je u susjednoj sobi — nisam se prevarila — tri ili četiri ljudska tijela visjela su s mesarskih kuka, a muškarac sa satarom je, za stolom, odsijecao udove s još jednog leša. Knjižnicom su kružile glasine o postojanju klaonica za ljude, ali nisam vjerovala. No tad sam, budući da su se slučajno otvorila vrata iza Dujardinovog bratića, uspjela spaziti sudbinu koju su mi namijenili ti ljudi. Mislim da sam tada zavrištala. Ponekad čak sama sebe čujem kako bez prestanka vrištim »ubojice, ubojice«. No to nije moglo potrajati dugo. Nemoguće je rekonstruirati moje misli od tog trenutka dalje, nemoguće je znati jesam li išta više mislila. Ugledala sam prozor s lijeve strane i potrčala. Sjećam se kako su se Dujardin i njegov bratić bacili za mnom, ali sam protrčala kroz njihove ispružene ruke i bacila se kroz zatvorena okna. Pamtim zvuk lomljenja stakla i zrak koji me udario u lice. Sigurno sam padala dugo. U svakom slučaju, dovoljno dugo da shvatim kako padam. Dovoljno dugo da znam kako ću, kad jednom udarim u tlo, biti mrtva.

Malo po malo, pokušavam ti ispričati što se događalo. Ne mogu ništa protiv rupa u sjećanju. Neki se događaji odbijaju pojaviti i, bez obzira koliko se patila, nemoćna sam iskopati ih. Sigurno sam se onesvijestila u trenutku kad sam udarila u tlo, ali ne pamtim bol, ne pamtim gdje sam pala. Kad razmišljam o tome, jedino sam sigurna u činjenicu da nisam umrla. I upravo me ona zbunjuje i dalje. Prošlo je

više od dvije godine od tog skoka kroz prozor, a ja i dalje ne razumijem kako sam uspjela preživjeti.

Stenjala sam dok su me podizali, tako su mi rekli, ali sam nakon toga ostala nepokretna, jedva sam disala, jedva da sam ispustila neki zvuk. Prošlo je dugo vrijeme. Nisu mi rekli nikad koliko točno, no mislim da je bilo više od jednog dana, možda čak tri ili četiri. Kad sam naposljetku otvorila oči rekli su da je to više uskrsnuće a ne oporavak, posvemašnji uspon iz ništavila. Sjećam se da sam ugledala strop nad glavom i upitala se kako sam završila unutra, no trenutak kasnije presjeka me bol — u glavi, u desnom boku, u utrobi — boljelo je toliko da sam ostala bez daha. Ležala sam u krevetu, pravom krevetu s plahtama i jastucima, no mogla sam samo ležati i cviljeti dok mi je bol strujala tijelom. U vidnom polju mi se odjednom ukazala žena i pogledala me sa smiješkom na licu. Bilo joj je otprilike trideset osam ili četrdeset godina, imala je tamnu, valovitu kosu i velike zelene oči. Unatoč tomu kako sam se tada osjećala, vidjela sam jasno da je lijepa — možda najljepša žena koju sam vidjela otkad sam stigla u grad.

»Sigurno jako boli«, rekla je.

»Ne morate se zato smiješiti«, odvratila sam. »Nisam raspoložena za osmijehe.« Bog zna kamo mi je otišao takt, no bol me toliko mučila da sam izvalila prvo što mi je palo na pamet. Ženu to nije odvratilo, i dalje se smiješila istim, umirujućim smiješkom.

»Drago mi je što ste živi«, rekla je.

»Želite reći da nisam mrtva? To mi morate dokazati prije nego što povjerujem.«

»Slomljena vam je ruka i nekoliko rebara, i imate gadnu kvrgu na glavi. Ipak, bar zasad se čini da ste živi. Mislim da je ta vaša jezičina sasvim dovoljan dokaz.«

»A tko ste pa vi?«, upitala sam, ne želeći odbaciti osornost. »Anđeo čuvar?«

»Victoria Woburn. Ovo je Woburnova kuća. Ovdje pomažemo ljudima.«

»Lijepo žene ne smiju biti liječnice. To se protivi pravilima.«

»Nisam liječnica. Otac mi je bio, ali on je mrtav. On je osnovao Woburnovu kuću.«

»Čula sam nekoga da priča o vama. Mislila sam da izmišlja.«

»Dogada se. Teško je znati u što se više može povjerovati.«

»Vi ste me dopremili ovamo?«

»Ne. Gospodin Frick. Gospodin Frick i njegov unuk Willie. Svake srijede popodne autom obilaze grad i idu u vizite. Znae, ne mogu svi kojima treba pomoć doći ovamo, pa ih mi odlazimo tražiti. Trudimo se prihvatiti najmanje jednoga svaki tjedan.«

»Ovaj, pronašli ste me slučajno?«

»Prolazili su pored zgrade kad ste se bacili kroz prozor.«

»Nisam se pokušavala ubiti«, rekla sam, braneći se. »Ne morate pomišljati svašta.«

»Skakači ne skaču s prozora. A kad to i čine, prvo ih otvore.«

»Nikad se ne bih ubila«, rekla sam, i to glasno kako bih to naglasila, ali kad sam izgovorila te riječi, postala sam svjesna mračne istine. »Nikad se ne bih ubila«, ponovila sam. »Znae, dobit ću dijete, zašto bi se trudna žena željela ubiti? Trebala bi biti luda da učini nešto takvo.«

Izraz na licu joj se izmijenio, znala sam odmah što se dogodilo. Znala sam, i nitko mi nije morao reći. Dijete više nije bilo u meni. Pad je bio pretežak i sad je bilo mrtvo. Ne mogu ti reći kako mi se sve smračilo u tom trenutku. Obuzeo me sirov, životinjski jad u kojem nije bilo ni slika, ni misli, ništa se nije vidjelo, ni o čemu se nije moglo razmišljati. Zacijelo sam zaplakala prije nego što je progovorila ponovno.

»Pravo je čudo da ste uopće uspjeli zatrudnjeti«, rekla je, milujući mi obraz dlanom. »Ovdje se djeca više ne rađaju. To znae kao što znam i ja. Nije se dogodilo već godinama.«

»Nije me briga«, bijesno sam rekla, pokušavajući govoriti između jecaja. »Griješite. Moja beba je mogla živjeti. Znam da je moja beba mogla preživjeti.«

Kad bi mi se prsa stegnula, rebrima bi mi prostrujala jeziva bol. Trudila sam se smiriti te napade, no uspjela sam ih samo pojačati. Drhtala sam naprežući se da ostanem mirna, a umjesto toga sam oslobodila niz nepodnošljivih grčeva. Victoria me pokušavala utješiti, ali ja nisam željela njezinu utjehu. Nisam željela ničiju utjehu. »Molim vas, idite«, konačno sam izustila. »Ne želim nikoga ovdje. Stvarno ste jako dobri prema meni, ali trebam samoću.«

Trajalo je dugo dok mi se stanje nije poboljšalo. Porezotine na licu zatvorile su se bez neke stalnije štete (osim ožiljka na čelu i jednog blizu sljepoočice), a i rebra su mi zacijeljela s vremenom. No slomljena ruka nije zarastala glatko, još mi i danas zadaje muke — zaboli me kad god je pokrenem u krivom smjeru, i ne mogu je više u potpunosti ispružiti. Zavoje na glavi nosila sam gotovo mjesec dana, kvrge i kraste su nestale, ali su mi, kao trajna posljedica, ostale glavobolje — poput noža oštremigrene koje nasumično stižu, i povremeno tupobubnjanje na zatiljku. Sto se tiče ostalih nevolja, oklijevam govoriti o njima. Utroba mi je i dalje ostala zagonetkom, i nemam načina provjeriti razmjere katastrofa koje su se u njoj događale.

Ipak, fizička su oštećenja bila samo dio problema. Samo nekoliko sati nakon prvog razgovora s Victorijom saznala sam nove loše vijesti, te sam u tom trenutku gotovo odustala. Zamalo sam prestala željeti živjeti. U predvečerje tog dana ušla je u moju sobu, noseći pladanj s hranom. Rekla sam joj kako je uistinu hitno da netko ode u

Nacionalnu knjižnicu i pronađe Sama. Rekla sam da će umrijeti od brige, te da sad moram biti uz njega. Sad, zavrištala sam, trebam sad biti s njim. Odjednom sam bila izvan sebe, neobuzdano sam jecala. Poslali su petnaestogodišnjeg Willieja, no vratio se s jezivim vijestima. Ispričao je kako je tog popodneva u knjižnici buknuo požar i da se urušio krov. Nitko nije znao kako je izbio, ali je zgrada dosad posve obuhvaćena plamenom, te se priča da je unutra zarobljeno više od sto ljudi. I dalje nisam znala je li itko uspio pobjeći — glasine su govorile i za i protiv. No da je i Sam bio među tim sretnicima, ni Willie niti itko drugi nije ga mogao pronaći. Ako je umro s ostalima, tada je za mene sve propalo. Nisam vidjela izlaz. Ako je mrtav, onda ni ja nemam pravo živjeti. Ako je živ, bila sam gotovo sigurna da ga nikad više neću vidjeti.

To su bile činjenice s kojima sam se morala boriti tijekom prvih mjeseci u Woburnovoj kući. Mračna vremena, mračnija od ikojeg razdoblja koje pamtim. U početku sam se zadržavala u sobi na katu. Netko bi mi došao u posjet triput dnevno — dvaput su donosili hranu, jednom su praznili noćnu posudu. Odozdo je vječno dopirao žamor (glasovi, šuštanje koraka, stenjanje i smijeh, urlici, hrkanje noću), ali sam bila i preslaba i previše depresivna da bih se trudila izvlačiti iz

postelje. Slinila sam i buljila pred sebe, tugovala pod pokrivačima, plakala bez upozorenja. Dotad je već stiglo i proljeće, te sam najveći dio vremena provodila promatrajući oblake kroz prozor, razgledavala vijence koji su se protezali duž zidova, zagledavala se u pukotine na stropu. Prvih deset, dvanaest dana, mislim da nisam uspjela izaći ni u hodnik.

Woburnova kuća bila je peterokatnica s više od dvadeset soba — bila je dalje od ulice, a okruživao ju je mali, privatni park. Izgradio ju je djed doktora Woburna prije više od stotinu godina i smatrali su je jednom od najotmjenijih gradskih kuća. Kad su došla teška vremena, doktor Woburn bio je među prvima koji su skretali pozornost na rastući broj beskućnika. Budući da je bio poštovani liječnik iz ugledne obitelji, njegove su izjave dobivale velik publicitet, te je u bogatim krugovima ubrzo postalo pomodnim podržavati njegovu borbu. Organizirale su se dobrotvorne večere, plesovi i druga društvena događanja, da bi se, naposljetku, jedan broj zgrada u predgrađima preinačilo u skloništa. Doktor Woburn odrekao se privatne prakse kako bi vodio te »kuće zabludjelih«, kako su ih nazivali, i svakog bi jutro, u automobilu s vozačem, odlazio u vizitu, razgovarao s ljudima koji su ih nastanjivali i pružao liječničku pomoć gdje god je mogao. Postao je jedna od gradskih legendi, poznat po dobroti i idealizmu, i kad god bi se pričalo o divljaštvu tih vremena, spominjalo bi se i njega, kao dokaz da je moguće biti plemenit i činiti dobro. No to je bilo davno, davno prije nego što je itko povjerovao kako će se sve raspasti do ovih razmjera. Kako se stanje pogoršavalo, uspjeh Woburnovog projekta polagano je kopnio. Broj beskućnika rastao je u golemim, geometrijskim skokovima, a novac za financiranje skloništa nestajao je u istim razmjerima. Bogataši su posustali, iskradajući se iz zemlje sa zlatom i dijamantima, a oni preostali nisu si više mogli dopustiti da budu darežljivi. Doktor je na skloništa trošio velike svote vlastita novca, no to nije spriječilo njihov raspad, te su, jedno za drugim, zatvarala svoja vrata. Netko drugi bi digao ruke, ali on je odbio prihvatiti poraz. Rekao je da je moguće, spasiti stotine, ako ne tisuće, a ako ne stotine, onda možda dvadeset ili trideset. Brojevi nisu bili važni. Do tada se dogodilo previše toga i znao je da može ponuditi samo simboličnu pomoć — protivljenje sveopćem raspadu. To je bilo prije šest ili sedam godina, a doktor Woburn je

tada već odavno navršio šezdesetu. Uz kćerinu pomoć, odlučio je kuću otvoriti neznancima i pretvoriti prva dva kata obiteljske kuće u spoj bolnice i skloništa. Nabavljeni su kreveti, i kuhinjske potrepštine, i tako su, malo po malo, trošili ostatke bogatstva Woburnovih kako bi nastavili raditi. Kad je nestalo gotovine, počeli su prodavati naslijeđe i starine — postupno su praznili gornje sobe. Neprekidnim i nadljudskim naporima uspijevali su, u svakom trenutku, udomiti između osamnaest i dvadeset četiri beskućnika. Siromašnima su dopuštali deset dana. Teško bolesni mogli su ostati dulje. Svatko bi dobio čistu postelju i dva obroka dnevno. Time nisu riješili ništa, naravno, ali su ljudi barem dobili pribježište pred nevoljama, mogućnost za prikupljanje snage prije nego što krenu dalje. »Ne možemo učiniti mnogo«, govorio je doktor. »No činimo to malo što činimo.«

Doktor Woburn preminuo je četiri mjeseca prije mog dolaska u kuću. Victoria i ostali davali su sve od sebe da nastave, ali su morali pristati na neke promjene — osobito u medicinskom dijelu, budući da nitko nije mogao nastaviti doktorov posao. I Victoria i gospodin Frick bili su sposobni bolničari, no to je bilo daleko od prave dijagnostike i prepisivanja terapija. Mislim da to objašnjava svu skrb koju su mi pružali. Od svih ranjenika koji su u kuću stigli nakon doktorove smrti, prva sam reagirala na njihovu brigu, prva sam pokazala neke znakove oporavka. U tom sam smislu poslužila kao opravdanje njihovoj odlučnosti da održe Woburnovu kuću otvorenom. Bila sam njihov uspjeh, blistavi primjer njihovih sposobnosti te su me, zbog toga, mazili i pazili toliko dugo koliko sam, naizgled, zahtijevala, podnosili moja mračna raspoloženja i primali sve moje zdravo za gotovo.

Gospodin Frick vjerovao je da sam uistinu ustala iz mrtvih. Dugo je radio kao doktorov vozač (četrdeset jednu godinu, sam mi je rekao) i bio je bliže i životu i smrti od mnogih. No, sam je tvrdio kako nikad nije vidio nešto slično. »Ne, draga milostiva«, govorio je, »bila ste već na drugom svijetu. Vidio ja to svojim očima. Bila ste mrtvi, a onda ste se vratili u žive.« Gospodin Frick govorio je čudno, suprotno svakoj gramatici, i često bi ono što je želio izreći izlazilo kao nekakva kaša. Mislim da to nije imalo nikakve veze s njegovim umnim sposobnostima — jednostavno, riječi su mu bile preteške.

Mučio se pokretati ih jezikom, povremeno bi posrtao preko njih kao da su tvarne, doslovne stijene koje su mu zakrčivale usnu šupljinu. Zbog toga bio je osobito osjetljiv na unutaraju narav samih riječi — njihovu zvučnost razvedenu od njihova značenja, njihove simetrije i proturječnosti. »Riječi mi govore kako to trebam znati«, jednom mi je objašnjavao. »Zato sam uspio postati takvim starcem. Zovem se Otto. Naprijed i natrag, isto je. Ne završava nigdje, nego opet ispočetka. Tako ti onda živim dvaput, dvaput duže nego iko drugi. I vi, milostiva. Isto ste ime kao i moje. A-n-n-a. Naprijed-natrag, isto, baš kao i ja, O-t-t-o. Zato ste se ponovno rodila. To vam je blagoslovila sreća, gospa Anna. Bila ste mrtvi, a ja vas vidio ponovno rođenu i to svojim očima. To ti vam je jako veliki blagoslov sreće.«

U tom je starcu, u njegovoj mršavoj i koščatoj uspravnosti i obrazima boje slonovače bilo neke nepokolebljive otmjenosti. Njegova odanost doktoru Woburnu bila je neslomljiva, pa je i dalje održavao automobil kojim ga je vozio — prastari Pierce Arrow sa šesnaest cilindara i kožnim sjedalima. Pedeset godina stari automobil bio je jedini doktorov luksuz te je Frick svakog utorka uvečer, bez obzira koliko ga još posla čekalo, odlazio u garažu iza kuće i tamo provodio najmanje dva sata čisteći ga i lašteći, dovodeći ga u punu formu za popodnevene obilaske srijedom. Motor je prilagodio na pogon metanom — njegove su spretno ruke nesumnjivo bile najvažniji razlog zašto je kuća Woburn i dalje stajala na kupu. Popravljao je vodovode, ugrađivao tuševе, iskopao novi zdenac. Sva ta poboljšanja spasila su je i održala u najtežim vremenima. Njegov unuk Willie radio je kao njegov pomoćnik, šutke ga slijedio s posla na posao — mračna spodobica u zelenoj majici s kapuljačom. Frick je namjeravao podučiti dječaka kako bi, kad on umre, mali preuzeo posao, no Willie baš i nije učio previše brzo. »Nema brige«, uvjeravao me Frick jednoga dana. »S Williejem samo polako. Nema žurbe. Kad mi dođe vrijeme za otegnuti papke, mali će već jako ostariti.«

Ipak, od sviju se za mene najviše zanimala Victoria. Već sam spomenula koliko joj je moj oporavak bio važan, no mislim da je tu bilo još nečega. Bila je gladna razgovora, i kako mi se snaga postupno vraćala, sve se češće penjala na kat da me vidi. Od očeve

smrti živjela je sama s Frickom i Williejem, vodila sklonište i poslove, ali nije imala nikoga s kim bi popričala. Malo po malo, kao da sam postajala upravo ta osoba. Nije nam bilo teško razgovarati i, kako je naše prijateljstvo jačalo, spoznala sam koliko nam je toga zajedničko. Istina, nisam poput Victorije potekla iz obilja, ali sam imala sretno djetinjstvo, prepuno buržoaskog sjaja i povlastica — živjela sam uvjerenjena kako su sve moje želje nadohvat ruke. Pohađala sam dobre škole i znala raspravljati o knjigama. Znala sam razliku između beaujolaisa i bordeauxa, i razumijevala zašto je Schubert bio važniji skladatelj od Schumanna. Uzevši u obzir da se Victoria rodila u Woburnovoj kući, vjerojatno sam joj bila bliža od ijedne osobe koju je upoznala posljednjih godina. Ne mislim reći da je bila snob. Novac je nije zanimao, i okrenula je leđa svemu što je on davno prije predstavljao. Jednostavno, imale smo zajednički jezik, pa kad mi je pričala o prošlosti, razumijevala sam je i nisam trebala tražiti objašnjenja.

Udavala se dvaput — prvi brak je bio kratak, »blistava društvena podudarnost«, kako je to sarkastično nazivala, a drugi se put udala za čovjeka kojeg je nazivala Tommy, i čije prezime nisam nikad saznala. Očito je bio odvjetnik, i imali su dvoje djece, sina i kćer. Kad su počele nevolje, sve se više uvlačio u politiku, isprva radeći kao podtajnik stranke Zelenih (u jednom su se razdoblju sve političke pripadnosti označavale bojama), a zatim, kad je stranka Plavih uvukla njegovo članstvo u strateški savez, postao je urbanistički koordinator za zapadni dio grada. U vrijeme prvih pobuna protiv Carinika, prije jedanaest ili dvanaest godina, zahvatili su ga nemiri na Neronovom šetalištu, gdje ga je pokosio policijski metak. Nakon Tommyjeve smrti, otac ju je silio da s djecom pobjegne iz zemlje (tada su bili stari tri i četiri godine), ali je Victoria odbila. Umjesto toga, s Tommyjevim ih je roditeljima poslala u Englesku. Rekla je da ne želi biti među onima koji su digli ruke i pobjegli, no jednako tako ne želi djecu izložiti svim strahotama koje se spremaju. Mislim da ima odluka koje nitko nikada ne bi smio donijeti, budući da su takvi izbori preveliko breme koje liježe na um. Ma što god učinio, na kraju požališ, i žališ sve do smrti. Djeca su otputovala u Englesku, a Victoria je sljedeće dvije godine uspijevala poštom održavati vezu s njima. Tada se poštanski sustav počeo urušavati. Veze su postajale

povremene i nepredvidljive — neprekidna strepnja očekivanja poruka slijepo bačenih u more — da bi se, naposljetku, prekinule u potpunosti. To je bilo prije osam godina. Otad, ni riječi, a Victoria se odavno prestala nadati da će ih ikada više i vidjeti i čuti.

Spominjem sve to kako bih ti predočila sličnosti naših iskustava, veze koje su nam pomogle izgraditi prijateljstvo. Njezini voljeni nestali su joj iz života jednako strašno kao što su nestali i moji. Naši muževi i djeca, njezin otac i moj brat — svi su oni iščeznuli u smrt i neizvjesnost. Kad sam dovoljno prizdravila i bila sposobna otići (no kamo sam zapravo morala ići?), bilo je posve prirodno da me pozove da ostanem u kući i radim kao član osoblja. To zapravo i nisam željela, no u tim okolnostima nisam vidjela drugi izlaz. Nije mi se pretjerano sviđalo dobročiniteljstvo — ideja pružanja pomoći neznancima, žrtvovanja sebe višim ciljevima. Ta su mi načela bila previše daleka, previše iskrena, previše altruistična. Samova knjiga bila je nešto u što sam vjerovala, no Sam je bio moj dragi, moj život, te sam se pitala imam li snage u sebi predati se posvemašnjim neznancima. Victoria je primijetila moje oklijevanje, no nije mi pokušavala proturječiti niti me razuvjeravati. Mislim da sam, iznad svega, pristala upravo zbog te njezine suzdržanosti. Izbjegavala je velike riječi, i nije me pokušavala uvjeravati kako ću time spasiti dušu. Samo je rekla: »Anna, imamo mnogo posla, više nego što se možemo nadati da ćemo dovršiti. Nemam pojma što će biti s tobom, no slomljena se srca ponekad najbolje liječe radom«.

Svakodnevnica je bila beskonačna i iscrpljujuća. Nije to bio lijek, više skretanje pozornosti, ali mi je bilo dobrodošlo sve što je otupljivalo bol. Čuda ionako nisam očekivala. Već sam iskoristila bonus, i znala sam da je sve što slijedi samo posljedica — strašan, zagrobni vid života, onakav kakav će me progoniti zauvijek iako je već bio skončao. Unatoč tomu, bol nije nestajala. Ipak, malo po malo primjećivala sam da manje plačem, da jastuk ujutro nije mokar — jednom sam otkrila da sam uspjela provesti čitava tri sata ne pomislivši na Sama. Priznajem, bile su to male pobjede, i uzimajući u obzir moje stanje, nisam ih imala pravo prezirati.

U prizemlju je bilo šest soba, u svakoj tri ili četiri postelje. Na katu su bile dvije sobe za teže slučajeve — u jednoj od njih provela sam

prve tjedne u Woburnovoj kući. Kad sam počela raditi, dobila sam vlastitu spavaću sobu na četvrtom katu. Victorijina soba bila je niže niz hodnik, a Frick i Willie živjeli su u velikoj sobi točno iznad nje. U prizemlju je, u sobi pored kuhinje, živjela posljednja članica osoblja, Maggie Vine, gluhonijema, neodredive dobi, kuharica i pralja. Bila je iznimno niska, debelih, stupastih nogu i široka lica koje je krunila čupa riđe kose. Razgovarala je samo s Victorijom i to znakovnim jezikom. Svoje je poslove obavljala kao u nekom mračnom transu, predano i učinkovito izvršavajući svaki zadatak, radeći toliko da sam se ponekad pitala spava li uopće. Rijetko me pozdravljala i uopće primjećivala moje prisustvo, no ponekad bi me, kad bismo se zatekle same, lupnula po ramenu, osmjehnula se neviđeno široko, a zatim izvela pantomimu koja je trebala predstavljati opernu divu koja pjeva ariju — popraćenu svim pretjeranim gestama i drhtavim vratom. Nakon toga bi se naklonila, otmjeno primajući ovacije zamišljene publike, i naglo vratila poslu, bez ijednog trenutka pauze ili prijelaza. Savršeno ludilo. To se sigurno dogodilo šest ili sedam puta, no nikad mi nije postalo jasno pokušava li me zabaviti ili uplašiti. Victoria mi je rekla da Maggie, svih tih godina, nije pjevala nikom drugom.

Svaki stanar, kako smo ih nazivali, morao je prihvatiti određene uvjete prije nego što smo mu odobrili ostanak u Woburnovoj kući. Zabranu tučnjave i krađe, na primjer, te spremnost na sudjelovanje u nekim poslovima — spremanju kreveta, odnošenju posuđa u kuhinju nakon obroka i slično. Zauzvrat su dobivali stan i hranu, novu odjeću, mogućnost svakodnevnog tuširanja i neograničeno pravo korištenja kuće. To je uključivalo i salon u prizemlju — u kojem se nalazilo nekoliko sofa i fotelja, dobro opremljena knjižnica i razne društvene igre (karte, tombola, backgammon) — kao i stražnje dvorište, za lijepa vremena iznimno ugodno mjesto. Tamo se nalazilo igralište za krocket, mreža za badminton, i velik broj sklopivih stolaca. Po svim je mjerilima Woburnova kuća bila sklonište, idilično pribježište od jada i mraka koji su je okruživali. Čovjek bi pomislio da bi se dalo uživati u svakom trenutku provedenom tamo, no to nije uvijek bio slučaj. Većinom su bili zahvalni, naravno, neizmjereno su cijenili što se činilo za njih, no bilo je i drugih kojima je tamo bilo teško. Svađe među stanarima bile su posve uobičajene, i činilo se da ih može potaknuti bilo što — način na koji je netko jeo, kopanje

nosa, mišljenje suprotno nečijem, kašalj ili hrkanje dok bi drugi pokušavali zaspati — sve te sitnice koje nastaju kad se više ljudi nade pod istim krovom. Mislim da to nije ništa neuobičajeno, no uvijek mi je sve to djelovalo malo pretjerano, podsjećalo me na nekakvu tragikomičnu i beskonačnu farsu. Gotovo su svi stanari Woburnove kuće velik dio života proveli na ulici. Možda nisu mogli podnijeti kontrast između tog života i života u kući. Čovjek se navikne skrbiti za sebe, misliti samo na vlastito dobro, a onda mu netko kaže kako mora surađivati s hrpom neznanaca, upravo onom klasom ljudi kojoj se naučio ne vjerovati. I budući da su znali da će za samo nekoliko dana završiti na ulici, naravno da su se pitali vrijedi li zbog toga razbijati vlastitu osobnost.

Drugi stanari kao da su bili gotovo razočarani onim što su pronalazili u Woburnovoj kući. Bili su to oni koji su čekali toliko dugo da ih prime da su im očekivanja narasla preko svake mjere — kuću su preobražavali u zemaljski raj, predmet svih žudnji koje su ikada osjećali. Sama pomisao na ulazak održavala ih je iz dana u dan, no kad bi konačno ušli, bili su osuđeni na razočaranje. Nisu prodrli u začarano kraljevstvo. Woburnova kuća bila je lijepo mjesto, no mjesto koje je postojalo u stvarnome svijetu, i u kojem se moglo pronaći samo život — možda bolji, no ništa više od onoga kakvog su poznavali. Zanimljivo je bilo promatrati kako bi se svi brzo prilagodili materijalnim dobrima koja su im se nudila — posteljama, tuševima, dobroj hrani, čistoj odjeći, prilici za besposlicu. Nakon dva-tri dana provedena u kući, muškarci i žene koji su jeli iz kanti za smeće sjedali bi za privlačno postavljen stol poput spokojnih i debelih *burgera* srednje klase. Možda to i nije bilo toliko neobično. Svi mi ponešto uzimamo zdravo za gotovo, a kad su u pitanju one temeljne vrijednosti poput hrane i zaklona, koje nam vjerojatno pripadaju po prirodnom pravu, onda nam ne treba dugo da ih prihvatimo kao neodvojive dijelove nas samih. Samo kad gubimo, primjećujemo to što smo nekoć imali. Čim ih ponovno dobijemo, prestajemo ih primjećivati. To je bio problem onih koji su smatrali da ih je kuća izdala. Toliko su dugo živjeli u bijedi da nisu mogli razmišljati ni o čemu drugome, no kad su jednom povratili izgubljeno, zapanjilo ih je što to u njima nije izazvalo nikakvu veliku promjenu. Svijet je ostao isti. Imali su pune želuce, no ništa se drugo nije promijenilo.

Uvijek smo pazili da sve upozorimo na teškoće posljednjeg dana, iako mislim da tim savjetima nikome nismo previše pomogli. Nemoguće je pripremiti se na nešto takvo, i nismo mogli predvidjeti tko će se u kritičnom trenutku skameniti, a tko neće. Neki su uspijevali otići bez trauma, no drugi se jednostavno nisu mogli suočiti s tim. Patili su strašno na samu pomisao da se moraju vratiti na ulicu — osobito oni nježni, osjetljivi, oni najzahvalniji za pomoć koju smo im pružali — i tada sam ozbiljno preispitala vrijedi li išta sve to što činimo, ili bi možda bilo bolje ne činiti ništa, a ne ljudima pružati darove da bismo ih oteli samo trenutak kasnije. U srži je ležala okrutnost koju sam često smatrala nepodnošljivom. Promatrati kako odrasli muškarci i žene padaju na koljena i preklinju za još jedan dan. Promatrati suze, slušati urlike i bezumne molbe. Neki su hinili bolest — padali kao mrtvi, pretvarali se da su paralizirani — a drugi su išli toliko daleko da su se namjerno ranjavali: rezali zglavke, probadali noge škarama, amputirali prste na rukama i nogama. Krajnost su naravno, bila samoubojstva — pamtim ih najmanje tri ili četiri. U kući smo trebali pomagati ljudima, a mi smo ih, povremeno, doslovno uništavali

Ipak, dilema je neizmijerna. U trenutku kad prihvatiš ideju kako bi negdje, na primjer u Woburnovoj kući, moglo postojati nešto dobra, toneš u močvaru proturječja. Nije dovoljno samo tvrditi kako bi stanarima trebalo dopustiti dulji ostanak — osobito ako želiš biti pošten. A što je sa svima onima koji stoje vani i čekaju svoju priliku? Na svaku osobu koja je u kući zauzimala postelju dolazili su deseci koji su molili da ih primimo. Što je bolje — malo pomoći mnogima, ili puno pomoći šaćici? Mislim da odgovor ne postoji. Doktor Woburn je to utemeljio na određeni način, kojega se Victoria odlučila čvrsto držati sve do kraja. Što ga nije, neophodno, činilo ispravnim. Ali ni pogrešnim. Problem se nije skrivao toliko u metodi koliko u samoj njegovoj prirodi. Prevelik broj ljudi tražio je pomoć, a premalo ih je moglo pružati. Aritmetika je nadjačavala sve svojim bešćutnim razaranjem. Bez obzira koliko se trudili, bili smo osuđeni na neminovni poraz. To je i kraća i dulja verzija. Da nisam bila spremna prihvatiti posvemašnju jalovost te zadaće, ne bi bilo smisla nastavljati.

Najveći dio vremena provodila sam razgovarajući s mogućim stanarima, sastavljala popise, organizirala rasporede useljenja i iseljenja. Razgovori su se održavali između devet ujutro i jedan — u prosjeku sam razgovarala s dvadeset do dvadeset pet ljudi dnevno. Primala sam ih zasebno, jednog za drugim, u prednjem predvorju. U prošlosti su se tamo očito zbivale razne gadosti — siloviti napadi, skupine koje su pokušavale nasilno prodrijeti kroz vrata — tako da je, u vrijeme intervjua, tamo uvijek bio prisutan i naoružani stražar. Frick bi s puškom stajao na prednjem stubištu i nadzirao svjetinu kako bi red išao glatko, i stanje ostalo u granicama normale. Od broja ljudi pred kućom znao bi mi zastati dah, osobito u vrućim mjesecima. Nije bilo neuobičajeno da na ulici, u svako doba dana, čeka između pedeset i sedamdeset pet ljudi. To je značilo da je većina onih s kojima sam razgovarala tri do šest dana čekala samo *priliku* za razgovor — spavali su na pločnicima, polako se kretali u redu, tvrdoglavo izdržavajući sve dok ne bi bili došli na red. Jedan po jedan, doteturali su do mene — bila je to beskrajna, neprekidna ljudska bujica. Sjedali bi u crveni, kožni naslonjač nasuprot meni, ja bih im postavljala sva važna pitanja. Ime, dob, bračno stanje, posljednje zaposlenje, posljednja stalna adresa i tako dalje. Razgovor bi potrajao najviše nekoliko minuta, no rijetko bi se koji zaustavio na tomu. Svi su mi željeli ispričati svoje, a ja nisam imala izbora, morala sam slušati. Svaki put nešto drugo, no u konačnici sve se svodilo na isto. Nesreća, pogrešni proračun, sve teže okolnosti. Naši su sadašnji životi samo zbroj umnogostručjenih neizvjesnosti, i bez obzira koliko se međusobno razlikovali u detaljima, u svojoj srži svi oni dijele temeljnu nasumičnost — prvo ovo, onda ono, i zbog toga, ovo. Jednog dana sam se probudio i shvatio sam. Ozlijedila sam nogu i nisam mogla trčati dovoljno brzo. Žena mi je rekla, majka mi je pala, suprug mi je zaboravio. Čula sam stotine takvih priča, i ponekad sam znala pomišljati kako to više ne mogu podnositi. Morala sam biti suosjećajna, kimati u pravom trenutku, no taj je profesionalni spokoj, kojega sam pokušavala održati, bio slaba obrana od priča koje sam slušala. Nisam bila skrojena za slušanje priča djevojčica koje su se prostituirale u klinikama za eutanaziju. Nisam bila nadarena za slušanje majki koje su mi pričale kako su im umirala djeca. Sve je to bilo prestrašno,

previše nepokolebljivo, a ja sam se mogla skrivati samo iza maske profesionalnosti. Zapisala bih imena i davala im datume — za dva, tri, pa čak i četiri mjeseca. Tada ćemo imati mjesta za vas, govorila sam. Kad im je došlo vrijeme da uđu u Woburnovu kuću, ja sam ih dočekivala. To mi je bio glavni popodnevi posao — pokazivati okolinu pridošlicama, objašnjavati im kućni red, pomagati da se smjeste. Većina ih je uspjela doći na mjesecima prije zakazan termin, no neki se nisu pojavili. Njima smo običavali cijeli dan čuvati postelju. Ako se ni tada ne bi pojavili, izbrisala bih imena s popisa.

Woburnovu je kuću opskrbljivao Boris Stjepanovič. On nam je donosio potrebnu hranu, sapune, ručnike, raznu opremu. Dolazio je četiri-pet puta tjedno, dopremio naručeno i sa sobom odnosio još jedan komad blaga iz Woburnove riznice — kineski čajnik, komplet tabletića, violinu, okvir za sliku — sve ono uskladišteno na petom katu, što je pribavljalo gotovinu potrebnu za nastavak rada Woburnove kuće. Boris Stjepanovič već je dugo bio u poslu. Victoria mi je rekla da surađuju s njim još od vremena prvih Woburnovih skloništa. Njih dvojica očito su se poznavali već dugo prije toga, i s obzirom na ono što sam znala o doktoru, iznenadila sam se što je prijateljevao s takvim sumnjivim tipom kakav je bio Boris. Mislim da je to imalo neke veze s pričom kako mu je doktor jednom spasio život, no moglo je biti i obrnuto. Čula sam nekoliko verzija priče, i nikad nisam bila sigurna koja je od njih točna.

Boris Stjepanovič bio je punašan, sredovječan muškarac koji je, po gradskim mjerilima, djelovao čak debelo. Privlačila ga je ekstravagantna odjeća (krznene kape, štapovi, cvijeće u zapučku), a njegovo me okruglo, ogrubjelo lice podsjećalo na indijanske poglavice i orijentalne moćnike. Svaki njegov pokret bio je otmjen, čak je otmjeno i pušio — čvrsto bi stiskao cigaretu palcem i kažiprstom, elegantno i potpuno nehajno uvlačio dim, a zatim ga ispuštao kroz mesnate nosnice poput pare iz kotlića. Ponekad ga je bilo teško slijediti u razgovoru, i kako sam ga upoznavala bolje, shvatila sam da mogu očekivati neviđenu smušenost svaki put kad bi on zaustio izreći nešto. Obožavao je nejasne izjave, elipse, a prizemne bi primjedbe urešavao tolikim dodacima da bi se čovjek ubrzo izgubio u pokušajima da ga razumije. Boris nije podnosio

stajanje na mjestu te se jezikom služio kao sredstvom pokreta — neprekidno u kretnji, napadao je, izbjegavao, kružio, nestajao i pojavljivao se neočekivano na drugim mjestima. Vremenom mi je ispričao bezbroj priča o sebi, otkrio mi toliko međusobno proturječnih životopisa da sam odustala od pokušaja da povjerujem i u što. Jednog bi me dana uvjeravao kako se rodio u gradu i tamo proživio cijeli život. Drugi dan kao da je zaboravio prethodnu priču, te mi je rekao da se rodio u Parizu kao najstariji sin ruskih emigranata. Nakon toga bi promijenio ploču priznanjem kako mu Boris Stjepanovič i nije pravo ime. Zbog nekih mladenačkih nevolja s turskom policijom bio je prisiljen promijeniti identitet. Otad je ime mijenjao toliko puta da se više ne sjeća koje mu je bilo pravo. No to nije važno, govorio bi. Čovjek mora živjeti od trenutka do trenutka, i živo mu se fućka tko je bio prošli mjesec ako zna tko je danas. Zapravo, tako je rekao, rodio se u indijanskom plemenu Algonquin, no nakon očeve smrti majka mu se preudala za ruskoga grofa. On se, osobno, ili nije ženio, ili se ženio triput — ovisno koja je inačica priče u tom trenutku najbolje služila njegovim namjerama. Kad god bi otpočeo s osobnom poviješću, činio bi to uvijek kako bi dokazao neku tvrdnju — kao da se, utječući se vlastitom iskustvu, može potvrditi autoritetom za bilo koju temu. Zbog toga se bavio svim zamislivim poslovima, od najnižih fizičkih, do najuzvišenijih direktorskih. Prao je sude, radio kao žongler, prodavao aute, predavao književnost, džeparario, trgovao nekretninama, uređivao novine, i radio kao direktor velike robne kuće specijalizirane za žensku modu. Zacijelo sam pozaboravljala ostale, no mislim da ti je jasno. Boris Stjepanovič nije nikad očekivao da mu se povjeruje, ali svoje izmišljaje nije gledao kao laži. Oni su bili dio zamalo svjesnog nauma da za sebe stvori ugodniji svijet — svijet koji će se vrtjeti sukladno njegovim mušicama, i ne podlijegali svim onim zakonima i mračnim neizbježnostima koje su sve nas druge vukle u ponor. Ako ga to, strogo uzevši, i nije prikazivalo kao realista, ni u kom slučaju nije bio čovjek koji bi zavaravao samog sebe. Boris Stjepanovič nije bio zlobni lajavac kakvim se prikazivao, ispod hvastanja i srdačnosti uvijek se skrivalo nešto drugo — prodornost, možda i osjećaj nekog dubljeg poimanja. Ne bih se usudila reći da je bio dobar (ne onako kako su bile dobre Isabel ili Victoria), ali je imao vlastita pravila kojih

se pridržavao. Za razliku od svih drugih koje sam susrela ovdje, uspijevao je izdići se iznad životne stvarnosti. Glad, ubojstva, najgore okrutnosti — jednostavno bi prolazio pored ili ravno kroz njih, i naizgled nikad njima dodirnut. Kao da je svaku mogućnost zamislio već unaprijed, i stoga ga ne bi iznenadilo ništa. Takvom je stavu bio prirodan toliko dubok i razoran pesimizam, toliko usklađen s činjenicama života, da ga je zapravo uveseljavao.

Jednom ili dvaput tjedno Victoria bi me zamolila da Borisa pratim u njegovim šetnjama gradom — njegovim »kuproprodajnim ekspedicijama« kako bi ih nazivao. Nisam mu bila od velike pomoći, ali sam uvijek bila sretna kad bi mi se pružila prilika otići s posla, pa makar i na nekoliko sati. Mislim da je Victoria to shvaćala, te je pazila da me ne preopterećuje. I dalje sam bila neraspoložena, i najvećim sam svojim dijelom bila krhkoga duha — lako bih se rastužila, bila sam mrzovoljna i nekomunikativna bez nekog vidljivog razloga. Boris Stjepanović vjerojatno je bio pravi lijek za mene, te sam naše izlete počela gledati kao prekid u monotoniji misli.

Nikad nisam sudjelovala u Borisovim nabavnim pohodima (gdje je pronalazio hranu za kuću i stvari koje bismo naručivali od njega), no često bih ga promatrala dok je prodavao predmete kojih se Victoria odlučila riješiti. Uzimao je deset posto provizije, no promatrajući ga na djelu, čovjek bi pomislio da to radi isključivo za sebe. Boris je pojedinog agenta uskrsnuća posjećivao samo jednom mjesečno. Posljedično tomu, vrludali smo po cijelom gradu, svaki put kretali novim pravcem, često ulazili na područja koja dotad nisam vidjela. Boris je nekoć imao automobil — tvrdio je da je to bio *Stutz Bearcat* — no ceste su postale loše pa je sad posvuda išao pješice. Pod ruku bi strpao predmet koji bi mu Victoria dala, te bi improvizirao putove kojima bismo išli, uvijek pazeći da izbjegavamo svjetinu. Vječno bi me vodio stražnjim uličicama i napuštenim stazama, kročio sigurno preko razrovanog pločnika, prolazio bezbrojne opasnosti i zamke, skrećući čas lijevo čas desno, nijednom ne rušeći ritam koraka. Za svoju se veličinu kretao iznenađujuće spretno, često sam s teškoćom hvatala njegov korak. Pjevušio bi si u bradu, blebetao je o svačemu, kretao bi se, dobro raspoložen, gotovo plesnim koracima, dok bih se ja vukla za njim. Činilo mi se da poznaje sve agente uskrsnuća, i sa svakim je imao poseban odnos — nekima bi bučno

ulijetao raširenih ruku, dok bi se kod drugih tiho uvlačio. Svaki je od njih imao svoju Ahilovu petu, a Boris se neprestano trudio doprijeti do nje. Ako je neki agent bio slab na lasku, Boris bi mu polaskao; ako bi volio modru boju, Boris bi mu dao nešto modro. Nekima je bilo drago svečano ophođenje, neki su voljeli prisnost, treći su bili čista poslovnost. Boris im je ugađao svima redom, cijedio laži kroz zube a da ga nijednom nije zapekla savjest. No sve je to bio dio igre, a Boris ni za trenutak nije pomislio da nije riječ o igri. Priče su mu bile prenapuhane, no izmišljao ih je toliko brzo i s toliko razrađenih pojedinosti da je bilo teško oduprijeti se. »Dragoviću moj«, započeo bi. »Pogledaj, ali dobro, promotri ovu šalicu za čaj. Ako želiš, uzmi je u ruku. Sklopi oči, prinesi je usnama i zamisli kako iz nje ispijaš čaj — baš kao što sam to ja činio, prije trideset jednu godinu, u salonima grofice Oblomov. Tada sam bio mlad, na sveučilištu studirao književnost i, ako možeš vjerovati, vitak, prelijepe kudrave glave. Grofica je bila najzanosnija žena u Minsku, mlada udovica obdarena natprirodnim šarmom. Grof, nasljednik velikog blaga Oblomovih, poginuo je u dvoboju — bilo je to pitanje časti o kojem neću zboriti ovdje — i možeš zamisliti kakav je to učinak imalo na muškarce iz njezine blizine. Opsjedale su je legije prosaca, njezini su saloni izazivali zavist diljem Minska. Prijatelju, bila je to žena, slika čije me ljepote nikad nije napustila — blistava rida kosa, bijele, pune grudi, oči blistave mudrošću — o, i naravno, jedva primjetan ćuh zloće. Dovoljno da izludi čovjeka. Tukli smo se za njezinu naklonost, obožavali je, pisali joj pjesme — bili smo u ljuvenom deliriju. A ja, mladi Boris Stjepanovič, bio sam onaj koji je uspio zadobiti naklonost te jedinstvene mučiteljice. Izjavljujem to s punom skromnošću. Da si me tada mogao vidjeti, shvatio bi kako je to bilo moguće. Potajni sastanci u gradskim zabitima, kasnonoćni susreti, tajni posjeti mom potkrovlju (ulicama bi se kretala pod krinkom), i ono dugo, zanosno ljeto, koje provedoh kao gost na njezinoj daći. Grofica me zasipala svojom darežljivošću — ne samo osobnom, što bi bilo dovoljno, vjeruj, i više nego dovoljno — već i darovima koje je donosila, zasipala me beskrajnom dobrotom. U kožu uvezana Puškinova djela. Srebrni samovar. Zlatni sat. Toliko toga da nikad ne bih mogao nabrojati. Među njima i ovaj izvanredni čajni servis koji je nekoć pripadao jednom francuskom dvorjaninu (mislim da se zvao vojvoda

od Fantomasa), kojim sam se služio samo kad bi me posjećivala ona, čuvajući ga za one trenutke kad bi je strast bacala kroz snijegom prekrivene ulice Minska sve do mog naručja. Avaj, vremena bijahu teška. Servis je otrpio posljedice mnogih godina — tanjurići popucali, šalice se polomile — preostao je još samo ovaj komad, ta posljednja veza s prošlošću. Prijatelju, budi nježan. U svojoj ruci držiš moja sjećanja.«

Mislim da je glavna bila njegova sposobnost oživljavanja neživoga. Boris Stjepanovič agentima bi skretao pozornost sa samih predmeta, i vodio ih u krajeve gdje predmet za prodaju nije više bila šalica, nego grofica Oblomova osobno. Nije bilo važno jesu li priče bile istinite. Kad bi se Borisov glas bacio na posao, to je bilo dovoljno da do kraja zamuti vodu. Njegov glas bio je vjerojatno njegovo najmoćnije oružje. Posjedovao je veličanstvenu lepezu timbara i modulacija, i u svojim bi govorima uvijek titrao između mekog i tvrdog zvuka, dopuštao riječima uspone i padove dok bi one istjecale u gustoj, zamršeno načinjenoj baražnoj vatri slogova. Bio je slab na otrcane fraze i književničke sentimentalnosti, no unatoč tom jezičnom mrtvilu, priče su mu bujale životom. Predstava je bila najvažnija, a Boris se nije skanjivao koristiti ni najniže trikove. Ako je bilo potrebno, ronio bi prave suze. Ako bi situacija zahtijevala, razbio bi predmet o pod. Jednom je, dokazujući svoju vjeru u komplet čaša krhkog izgleda, žonglirao njima više od pet minuta. Zbog njegovih predstava uvijek sam osjećala malu nelagodu, no neupitno je da su uspjevale. Vrijednost određuju zalihe i potražnja, a potražnja za vrijednim starinama nije nikad bila pretjerana. Samo su ih najbogatiji mogli kupovati — profiteri s crnog tržišta, kraljevi smeća ili sami agenti uskrsnuća — stoga bi bilo pogrešno da se Boris trudio isticati njihovu upotrebljivost. Njihova bit bila je u ekstravaganciji, u tome što su ti predmeti bili dokazi bogatstva i moći. Otuda priče o grofici Oblomovoj i francuskim vojvodama iz osamnaestog stoljeća. Uz vazu kupljenu od Borisa Stjepanoviča dobivalo se i cijeli jedan svijet.

Borisov stan nalazio se u malenoj zgradi na Tirkiznoj aveniji, ni deset minuta od Woburnove kuće. Kad bismo završili poslove s agentima, često bismo navraćali tamo na čašu čaja. Boris je obožavao čaj i obično bi uz njega posluživao neka peciva — u potpunosti nemoralne gozbe iz Kuće kolača na bulevaru Winsdor:

princes-krafne, peciva s cimetom, čokoladne eklere, sve to nabavljeno uz strahovite troškove. Boris nije mogao odoljeti tim sitnim pretjerivanjima, te je u njima uživao polagano — žvakanje mu je pratilo tiho, melodiozno grgljanje iz grla, neprekinuto strujanje zvuka koji je bio nešto između smijeha i produljenog uzdaha. I ja sam uživala u tim čajankama, iako ne toliko u hrani, koliko u Borisovom nastojanju da je podijeli sa mnom. Moja prijateljica, mlada udova, previše je blijeda, znao bi izjaviti. Moramo joj nabaciti mesa na kosti, vratiti boju u obraze, sjaj u oči gospođice Anne Blume, osobno. Bilo mi je teško ne uživati u takvom ophođenju, i ponekad bih osjetila kako je sav taj njegov ushit samo predstava koju je izvodio za moje dobro. Mijenjao bi uloge klauna, podlaca i filozofa, no što sam ga bolje poznavala, sve sam ih češće shvaćala kao razne vidove jedinstvene osobnosti koja se služi raznim oruđima trudeći se vratiti me u život. Postali smo bliski prijatelji, i Borisu neizmjereno dugujem za njegovo suosjećanje, kao i one zaobilazne i neprekidne napade koje je izvodio na utvrde mojih žalosti.

Sam stan bio je ofucan, trosobni, pretrpan godinama nakupljanja — terakota, odjeća, kovčezi, dekice, sagovi, sve moguće svaštarije. Čim bi došao doma, Boris bi se povukao u spavaću sobu i preodjenuo se, odijelo bi pažljivo objesio u ormar, a na sebe navukao stare hlače, papuče i ogrtač za kupanje. Ogrtač je bio prilično fantastična uspomena iz nekih davnih dana — dug do poda, načinjen od crvenog baršuna, s ovratnikom i orukavljem od hermelinova krzna, sad posve iznošen, s rupama od moljaca po rukavima i izlizanim leđima — no Boris ga je nosio sa svom, već uobičajenom otmjenošću. Zalizao bi pramenove svoje rijetke kose, natrljao vrat kolonjskom vodom, te se odlučnim korakom zaputio u pretrpanu i prasnu dnevnu sobu kako bi pripremio čaj.

Najveći dio vremena zabavljao me pričama iz života, no bilo je trenutaka kad bi se zagledao u neki od predmeta u sobi i govorio o njima — kutije prepune čuda, bizarne male dragocjenosti, ostaci tisuća kupoprodajnih ekspedicija. Boris se osobito ponosio svojom zbirkom šešira koju je čuvao u velikom drvenom kovčegu pored prozora. Ne znam koliko ih je imao, ali mislim najmanje trideset, vjerojatno i više. Ponekad bi izvukao nekoliko njih, pa bismo ih natakli na glave dok smo ispijali čaj. Ta ga je igra neizmjereno

zabavljala, a priznajem kako sam i ja uživala u njoj, iako bih teško mogla objasniti zašto. Bilo je tamo kaubojskih šešira, polucilindara, fesova, šljemova, akademskih šešira i beretki — sve zamislive vrste pokrivala za glavu. Kad god bih ga zapitala zašto ih skuplja, dobila bih drugačiji odgovor. Jednom mi je rekao kako je nošenje šešira dio njegove religije. Drugi mi je put objasnio kako ih nosi ne bi li pomoću njih općio s dušama njihovih pokojnih vlasnika. Rekao mi je da stavljanjem šešira na glavu preuzima značajke naravi nekadašnjeg vlasnika. Istina, svakom je šeširu nadjenulo ime, no to sam više smatrala projekcijama njegovih osobnih osjećaja o šeširima nego ljudi koji su uistinu živjeli. Fes se zvao ujak Abdul. Polucilindar, sir Charles. Akademičarska kapa — profesor Solomon. Kad sam se drugom prilikom vratila na tu temu, Boris mi je objasnio da voli nositi šešire zato što oni sprečavaju da mu misli izlete iz glave. Oboje smo ih nosili dok smo pili čaj, i time se obvezali na mudrije i poticajnije razgovore. »*Le chapeau influence le cerveau*«, rekao je, prebacivši se na francuski. »*Si on protege la tete, la pensee nestplus bete.*«

Boris se, bar naizgled, opustio samo jednom prilikom, i taj razgovor pamtim najbolje — on mi je sad najživlji u sjećanju. Tog je popodneva kišilo — odvratno, cijeli dan — te sam se trudila ostati dulje nego inače, oklijevala sam napustiti topli stan i vratiti se u Woburnovu kuću. Boris je bio neobično zamišljen, te sam najveći dio popodneva govorila ja. Kad sam konačno skupila hrabrost da navučem kaput i oprostim se (pamtim miris vlažnog drva, odsjaje svijeća u prozorskim oknima, gotovo pećinski ugođaj trenutka), Boris me čvrsto uhvatio za ruku i držao je — promatrao me, smiješeći se mračno i zagonetno.

»Dušo, ti moraš shvatiti kako je sve to privid«, rekao je.

»Borise, nisam sigurna da vas razumijem.«

»Woburnova kuća. Podignuta je na temeljima od oblaka.«

»Meni izgleda savršeno čvrsto. Tamo sam svaki dan, i nije se pomakla nijednom. Nije se čak ni zaljuljala.«

»Zasad je tako. No još malo, i shvatit ćeš o čemu govorim.«

»Koliko je malo, to još malo?«

»Koliko god bude trebalo. Sobe na petom katu nisu neiscrpne, znaš i sama, prije ili kasnije neće biti više ništa za prodaju. Zalihe su već pri kraju — a kad nešto jednom nestane, nestaje u nepovrat.«

»Zašto bi to bilo toliko strašno? Borise, sve ima svoj kraj. Ne shvaćam zašto bi Woburnova kuća bila drukčija.«

»To ti možeš reći. No, što s jednom Victorijom?«

»Ona nije glupa. Sigurna sam da je i sama razmišljala o tome.«

»Ali je također i tvrdoglava. Neće se predati dok ne potroši i posljednji glot, a tada neće biti ništa bolja od onih kojima se trudi pomoći.«

»Nije li to njezin posao?«

»I da i ne. Njezinom ocu obećao sam da ću se brinuti za nju, i ne namjeravam pogaziti riječ. Da si je samo vidjela kad je bila mlada — prije godina i godina, prije raspada sistema. Tako lijepa, puna života. Strašno mi je i pomisliti da bi joj se moglo dogoditi nešto loše.«

»Borise, iznenađujete me. Zvučite kao sentimentalna budala.«

»Svi mi govorimo vlastitim jezicima sablasti, bojim se. Pročitao sam napise na zidu, i nijedan od njih me ne ohrabruje. Woburnova kuća ostat će na cjedilu. Naravno, u stanu imam još neke rezerve ...« Boris je u tom trenutku širokim pokretom ruke obuhvatio sve predmete u sobi, »... no i oni će ubrzo nestati. Ako ne budemo gledali pred sebe, ni za jedno od nas neće biti budućnosti.«

»Što želite reći?«

»Planirajte. Ispitajte mogućnosti. Djelujte.« »I očekujete da će se Victoria vezati uz vas?«

»Baš i ne. No uz vas na mojoj strani, bar postoji neka prilika.«

»Zašto mislite da bih ja mogla utjecati na nju?«

»Imam oči u glavi. Vidim što se događa tamo, Anna. Victoria ni na koga nije reagirala kao na vas. Totalno se zaljubila.«

»Mi smo prijateljice.« »Dušo, i više od toga, jako daleko više.« »Ne znam o čemu to govorite.« »Saznat ćeš. Prije ili kasnije shvatit ćeš svaku moju riječ. Jamčim ti.«

Boris je imao pravo. Naposljetku sam shvatila. Naposljetku se uistinu dogodilo sve ono što se spremalo dogoditi. Ipak, trebalo mi je dugo vremena da polovim konce. Zapravo, ne bih bila primijetila sve dok se ne bi dogodilo — no to se može oprostiti, uzevši zdravo za gotovo da sam najveća neznalica u povijesti.

Ostani uz mene. Znam da već zamuckujem, no nemam spremnih riječi kojima bih izrekla ono što želim reći. Moraš se potruditi i

zamisliti kako nam je bilo tada — osjećali smo kako se usud obrušava na nas, svaki trenutak okruživalo je posve nestvarno ozračje. Lezbijstvo je samo klinički pojam, i nepravedno osiromašuje činjenice. Victoria i ja nismo postale par u onom uobičajenom smislu. Više smo jedna drugoj postale pribježišta, mjesta na kojima smo obje mogle pronaći utjehu u samoći one druge. Gledajući cjelinu, seks je bio najmanje važan dio. Tijelo je samo tijelo, i u konačnici gotovo da i nije važno pripada li ruka koja te dodiruje muškarcu ili ženi. Bivanje s Victorijom pružalo mi je užitak, no jednako tako i hrabrost da ponovno zaživim u sadašnjosti. I to je bilo ono najvažnije. Nisam se više neprekidno vraćala u prošlost, i malo po malo, kao da sam time pokrivala bezbrojne rane koje sam posvuda vukla u sebi. Nisam postala cjelovita, no bar nisam više mrzila vlastiti život. Žena se zaljubila u mene, a nakon toga sam otkrila kako sam sposobna voljeti je. Ne tražim da razumiješ, samo prihvati to kao činjenicu. U životu žalim za mnogo čime, ali ne i za ovim.

Sve je počelo potkraj ljeta, tri ili četiri mjeseca nakon mog dolaska u Woburnovu kuću. Victoria je jedne večeri svratila na kasnonoćni razgovor — sjećam se da sam bila mrtva umorna, boljela su me križa i osjećala sam se očajnije nego obično. Počela mi je trljati leđa, posve prijateljski, trudila mi se opustiti mišiće, čineći nešto, posve sestrinski, što bi svatko učinio u tim okolnostima. Samo, mene već mjesecima nitko nije dodirnuo — nakon posljednje noći koju sam provela sa Samom — tako da sam gotovo zaboravila kako je dobro kad te netko tako masira. Victoria je klizila dlanovima gore-dolje po mojoj kičmi, da bi naposljetku ruke podvukla ispod majice, prstima dodirnuvši moju голу kožu. To je bilo nešto nesvakidašnje, pa sam ubrzo počela lebdjeti od užitka. Osjećala sam da mi se tijelo sprema raspasti. Ipak, mislim da čak ni tada nijedna od nas nije znala što će se zapravo dogoditi. Sve je teklo sporo, vijugalo iz faze u fazu, bez nekog određenog cilja. U jednom trenutku mi je s nogu kliznuo pokrivač, a ja se nisam potrudila ponovno se pokriti. Victoria je rukama klizila sve dalje i dalje, dodirivala mi noge i stražnjicu, lutala mojim bokovima i niz ramena — na kraju nije postojao nijedan djelić mene za kojeg nisam željela da ga dodirne. Prevrnula sam se na leđa i Victoria se nagnula nad mene, gola ispod ogrtača za kupanje — kroz otvor joj je provirivala jedna dojka. Tako si lijepa, rekla sam

joj, da poželim umrijeti. Malo sam se pridigla i počela ljubiti tu dojku, okruglu i prelijepu dojku, toliko veću od moje, ljubila sam meku, smeđu areolu, jezikom prelazila preko sliva modrih vena koje su se nazirale ispod površine kože. Sve mi je to bilo užasno ozbiljno i potresno — prvih nekoliko trenutaka osjećala sam da sam naišla na žudnju koju se pronalazi samo u najcrnijoj tami snova — no to nije trajalo dugo, te sam se nakon toga pustila. Ponijelo me do kraja.

Nastavile smo zajedno spavati nekoliko sljedećih mjeseci, pa sam se konačno osjetila kao kod kuće. Priroda posla u Woburnovoj kući previše je demoralizirala čovjeka bez ikoga na koga bi se mogao osloniti, bez nekog stalnog sidrišta osjećaja. Previše je ljudi dolazilo i odlazilo, prevelik je broj života protutnjio pored mene — kad bih i upoznala nekoga, taj bi obično već pakirao stvari i odlazio. Onda bi došao netko drugi, spavao u postelji u kojoj je spavao netko drugi, sjedio u istom stolcu, šetao po istom komadiću zemlje, a kad bi i njemu došlo vrijeme da ode, sve bi počelo ispočetka. Upravo suprotno tomu, Victoria i ja bile smo tamo jedna za drugu — u dobru i zlu, kako smo znale govoriti — i jedino se to nije mijenjalo, usprkos svim mijenama koje su se zbivale oko nas. Zbog te veze, bila sam sposobna pomiriti se s poslom, što je na neki način umirivalo moj duh. Zatim se dogodilo mnogo toga, i nismo više mogle nastaviti. O tom ću malo kasnije, no ono važno bilo je da se ništa zapravo i nije promijenilo. Veza je postojala i dalje, i jednom zauvijek shvatila sam koliko je Victoria zapravo sjajna.

Bilo je to sredinom prosinca, upravo u vrijeme prvih ozbiljnih hladnoća. Zima se, na kraju, nije pokazala toliko oštrom kao ona prošla, no to nitko nije mogao znati unaprijed. Hladnoća je sa sobom donijela sva mračna lanjska sjećanja, na ulicama se osjećala sve veća panika i očaj ljudi koji su se trudili pripremiti za ono najgore. Redovi pred kućom postali su dulji nego što su bili prošlih mjeseci, a ja sam otkrila da radim prekovremeno kako bih održala korak s priljevom ljudi. Tog jutra o kojem govorim, sjećam se da sam na brzinu primila desetoricu ili jedanaesticu, svakog s njegovom strašnom pričom. Jedna od njih — zvala se Melissa Reilly, stara oko šezdeset godina — bila je toliko smetena da se potpuno slomila i zaplakala preda mnom, preklinjući me da joj pomognem pronaći muža koji je nestao, odlutao je u lipnju i otad o njemu nije čula ni

riječ. Što želite da učinim? upitala sam. Ne mogu otići odavde i vući se ulicama uz vas, ovdje imam previše posla. Ona je nastavila s predstavom, a ja sam osjetila kako bjesnim na nju što me toliko tupi. Čujte, rekla sam, niste jedina u ovom gradu koja je izgubila muža. Moj je nestao jednako kao i vaš, i koliko znam, mrtav je baš kao i vaš. Plačem li zbog toga, čupam li kosu? Svi se moramo suočiti s tim. Mrzila sam sebe što sam je zasipala takvim otrcanim frazama, što sam s njom postupala tako grubo, no bilo mi je teško i razmišljati uz njezine histerične napade i besmisleno blebetanje o gospodinu Reillyju i njihovoj djeci, kao i medenom mjesecu na kojem su bili prije trideset sedam godina. Baš me briga za vas — to mi je rekla na kraju. Takva hladna drolja kakvi ste vi ne zaslužuje da ima muža, a sad si nosite tu vašu krasnu Woburnovu kuću i zagurajte si je znate već kamo. Da vas dobri doktor čuje, okretao bi se u grobu. Ili nešto slično — ne sjećam se točno njezinih riječi. Tada se gospoda Reilly podigla na noge i otišla, nošena posljednjim zapuhom indignacije. U trenutku kad je izašla, glava mi je pala na stol i sklopila sam oči, pitajući se jesam li previše iscrpljena da bih danas primila još ikoga. Intervju je bio čista propast, a ja sam pogriješila ne obuzdavajući vlastite osjećaje. Za to nije bilo isprike, nije bilo opravdanja za to što sam sve svoje muke istresla na jednu ženu, već napola ludu od boli. Tada sam zacijelo zadrijemala, možda pet minuta, možda samo nekoliko trenutaka — ne znam sigurno. Znam samo kako mi se činilo da između dva trenutka budnosti leži neizmijerna udaljenost, između trenutka kad sam sklopila oči, i onoga kad sam ih ponovno otvorila. Podigla sam pogled, a u stolici, sučelice meni, sjedio je Sam, čekajući svoj razgovor. Isprva sam pomislila da još spavam. Privid, rekla sam sebi. Došao je iz jednog od onih snova u kojima čovjek sanja da se budi, ali je buđenje samo dio sna. Onda sam sama sebi rekla: Sam — u tom sam trenutku shvatila da ne može biti nitko drugi. Bio je to Sam, no i nije bio Sam. Bio je to Sam u drugom tijelu, prosijede kose, s masnicama na obrazima, pocrnjelih, ispucalih prstiju i uništene odjeće. Sjedio je tamo, mrtva, potpuno odsutna pogleda — činilo mi se da pluta u vlastitoj nutrini, u potpunosti izgubljen. Sve sam vidjela u trenutku, u vihoru, u bljesku. Bio je to Sam, no nije me prepoznao, nije znao tko sam — osjetila sam kako mi srce udara, na trenutak pomislila da ću se onesvijestiti. A tada su

se, jako polagano, dvije suze zakotrljale niz njegove obraze. Ugrizao je donju usnicu, brada mu se nekontrolirano tresla. Odjednom mu je zadrhtalo cijelo tijelo, iz usta mu je prokuljao zrak, a s njim i jecaj kojeg se trudio obuzdati u sebi. Odvratio je lice od mene, i dalje se trudeći kontrolirati, ali su mu grčevi potresali tijelo, a iz usta bježali zadihani, hrapavi glasovi. Ustala sam iz stolca, oteturala do drugog kraja stola i zagrlila ga. U trenutku kad sam ga dodirnula, začulo se šuštanje zgužvanih novina ispod kaputa. Zaplakala sam u sljedećem trenutku i nisam mogla prestati. Privila sam se uz njega najjače što sam mogla, zarila lice u tkaninu njegova kaputa, i nikako nisam mogla prestati.

To je bilo prije više od godinu dana. Prošli su tjedni prije nego što je Sam dovoljno prizdravio da bi mogao ispričati sve što mu se dogodilo, no i tada su te priče bile mutne, prepune nedosljednosti i praznina. Sve kao da se slijeva u jedno, rekao je, i mučio se jasno ocrtati obrise pojedinih događaja, nije bio sposoban jedan dan razdvojiti od drugih. Sjećao se kako je čekao da dođem, sjedio u sobi do šest ili sedam ujutro, te me naposljetku krenuo tražiti. Kad se vratio već je bila prošla ponoć, a tada je knjižnicu već gutao plamen. Stajao je među svjetinom koja se okupila promatrati požar i tada, kad se krov konačno urušio, spazio našu knjigu kako gori sa svim ostalim u zgradi. Rekao je da ju je jasno vidio u mislima, da je znao točan trenutak kada je vatra prodrila u našu sobu i proždrla stranice rukopisa.

Nakon toga za njega sve gubi smisao. U džepu je imao novac, imao je odjeću na sebi i to je bilo sve. Dva mjeseca je gotovo neprekidno tragao za mnom — spavao je gdje je stigao, jeo kad nije imao izbora. Tako se uspio održati na životu, no do kraja ljeta novac je gotovo nestao. I gore od toga, rekao je, tada je napokon odustao od potrage. Bio je uvjeren da sam mrtva, i nije se više mogao trapiti lažnim nadama. Povukao se u zakutak Diogenovog terminala — stare željezničke postaje u sjeverozapadnom dijelu grada — i živio među ruševinama i luđacima, ljudima-sjenama koji su lutali dugim hodnicima i napuštenim čekaonicama. Kao da se pretvarao u životinju, rekao je, podzemno stvorenje koje se spremalo na hibernaciju. Jednom ili dvaput tjedno davao se u najam i prenosio

teške terete strvinarima, radio za sitniš koji su mu davali, no najveći dio vremena nije radio ništa — odbijao je pomaknuti se, osim u krajnjoj nuždi. »Odustao sam od pokušaja da budem itko«, rekao je. »Cilj mog života bio je ukloniti sebe iz okoline, živjeti tamo gdje me više ništa neće moći povrijediti. Trudio sam se, jednu po jednu, rezati sve veze, odbaciti sve ono što mi je ikad bilo važno. Namjeravao sam postići ravnodušnost, ravnodušnost toliko snažnu i vrhunaravnu da me može zaštititi od svih novih napada. Anna, oprostio sam se s tobom, oprostio sam se s knjigom, oprostio se s pomisli o povratku kući. Čak sam se trudio oprostiti i sa sobom. Malo po malo, postao sam spokojan poput Bude, sjedio u kutu, nimalo ne mareći za svijet oko mene. Da nije bilo mog tijela — povremenih zahtjeva mog želuca i utrobe — možda se nikad više ne bih pomaknuo. Ništa ne željeti, ponavljao sam si neprekidno, ne imati ništa, ne biti ništa. Nisam mogao zamisliti savršenije rješenje. Na kraju sam živio gotovo životom kamena.«

Dali smo mu sobu na drugom katu, onu u kojoj sam nekoć živjela. Bio je u strašnom stanju, i prvih deset dana bilo je čist rizik. Uz njega sam provodila gotovo sve svoje vrijeme, izbjegavala sve ostale dužnosti najviše što sam mogla — Victoria se nije bunila. Tu se ona pokazala kao sjajan čovjek. Ne samo što se nije bunila, nego me i hrabrila. U njezinom je razumijevanju te situacije bilo nešto natprirodno, u njezinoj sposobnosti prihvaćanja naglog, gotovo nasilnog okončanja života kojim smo živjeli. Neprekidno sam očekivala da otkrije karte, da eksplodira otkrivajući razočaranje ili zavist, no ništa se od toga nije dogodilo. Njezina prva reakcija na novosti bila je sreća — bila je sretna zbog mene, sretna zbog činjenice što je Sam ostao živ — a nakon toga je, poput mene, davala sve od sebe kako bi se oporavio. Iako je doživjela osobni gubitak, znala je da je njegovo prisustvo dobitak za Woburnovu kuću. Pomisao na još jednog muškarca među osobljem, osobito nekoga poput Sama — nimalo nalik ostarjelom Fricku, niti pomalo sporom i neiskusnom Willieju — njoj je bila dovoljna da time izravna račune. Otkrila sam da me takva njezina predanost cilju povremeno plašila, no Victoriji je najvažnija bila Woburnova kuća — važnija od mene, od nje same, ako je takvo nešto moguće zamisliti. Ne želim pretjerano pojednostavljivati, no s vremenom sam gotovo počela

naslućivati da mi je dopustila da se zaljubim u nju ne bi li na taj način ozdravila. Kad je to završilo, svu je svoju pozornost usmjerila na Sama. Moraš razumjeti da joj je Woburnova kuća bila jedina stvarnost, i nije postojalo ništa važnije od nje.

Sam se na kraju preselio k meni, na četvrti kat. Polagano je dobivao na težini, polagano je počeo nalikovati onom starom Samu, no njemu ništa više nije bilo isto — ni sad, niti će ikada biti. Ne govorim samo o strahotama koje je pretrpjelo njegovo tijelo — prerano je osijedio, ispali su mu zubi, ruke su mu, iako jedva primjetno, neprekidno drhtale — govorim i o njegovoj nutrini. Sam nije bio više bahati mladić s kojim sam živjela u knjižnici. Iskustva su ga preobrazila, gotovo učinila poniznim, te je postao mekši, gotovo spokojniji. Povremeno bi govorio o ponovnom pisanju knjige, ali sam osjećala da to ne govori iz srca. Knjiga mu više nije bila izlaz, i kad je jednom nestala ta fiksna ideja, izgledao je kao da može bolje pojmiti sve što se dogodilo njemu, sve što se događalo svima nama. Vratila mu se snaga, i malo po malo smo se ponovno navikli jedno na drugo, iako mi se činilo da smo sad daleko ravnopravniji nego prije. Možda sam se i ja promijenila za tih mjeseci, no uistinu sam osjećala da me Sam treba više nego onda — sviđao mi se taj osjećaj, sviđao mi se više od ičeg drugog na svijetu.

Počeo je raditi otprilike početkom veljače. Isprva sam se u potpunosti protivila zadatku kojeg mu je namijenila Victoria. Rekla je kako je o tome mnogo razmišljala, i na kraju shvatila kako će Sam najbolje služiti ciljevima Woburnove kuće tako da postane novi liječnik. »Možda ti se to čini čudnim«, nastavila je, »no nakon očeve smrti se stvarno mučimo. Kuća gubi svoju privlačnu snagu, svoju svrhovitost. Ljudima dajemo hranu i kratkotrajan zaklon, ali to je sve — minimalna skrb, kojom jedva ikome možemo pomoći. Prije su ljudi dolazili zato što su željeli biti u očevoj blizini. Iako im nije mogao pomoći kao liječnik, bio je tamo kako bi razgovarao s njima i poslušao njihove muke. To je bilo važno. Ljudima je olakšavao tegobe samim svojim postojanjem. Ljudi su tada dobivali hranu, no također su dobivali i nadu. Kad bismo ovdje imali novog liječnika, možda bismo se približili starom ozračju kuće.«

»Sam nije liječnik«, rekla sam. »Bila bi to laž, štoviše, ne shvaćam kako je lažima moguće pomoći ljudima.«

»To nije laž«, odgovorila je Victoria. »To je privid. Lažeš zbog sebičnosti, a u ovom slučaju ne činimo ništa za sebe. Radimo za druge, to je način kojim im možemo pružiti nadu. Sve dok vjeruju da je Sam liječnik, vjerovat će svemu što kaže.«

»Što ako netko otkrije? Propali smo. Nakon toga nitko nam neće vjerovati — pa čak ni kad budemo govorili istinu.«

»Nitko neće otkriti. Sam se ne može odati, budući da neće raditi u praksi. Čak i kad bi to želio, nema ničega s čime bi mogao raditi. Imamo nekoliko bočica aspirina, par kutija zavoja i to je sve. Samo zato što će se zvati doktor Farr, ne znači da će raditi ono što rade liječnici. Govorit će, a ljudi će ga slušati. Sve se svodi na to. Način da ljudi dobiju priliku pronaći vlastitu snagu.«

»Što ako Sam nije dorastao tomu?«

»Onda nije. Samo, to nećemo znati ako ne pokuša.«

Sam se naposljetku složio s planom. »Stvarno nikad nisam tako razmišljao o sebi,« rekao je, »nikad mi ne bi palo na pamet. Anna to gleda cinično, i mislim da je, dugoročno gledajući, u pravu. Ipak, tko zna nisu li i činjenice jednako toliko cinične? Ljudi umiru — dali im mi zdjelu juhe ili spasili dušu, umirat će i dalje. Ne znam način kojim bi se to moglo zaustaviti. Ako Victoria vjeruje da bi im lažni doktor svojim razgovorima olakšao muke, ne mogu tvrditi da griješi. Mislim da time nećemo učiniti previše dobra, no ne čini mi se da će iz toga proizići neka velika šteta. To je samo pokušaj, i voljan sam sudjelovati.«

Nisam krivila Sama što je pristao, ali sam se još neko vrijeme ljutila na Victoriju. Potreslo me što je svoj fanatizam opravdavala tako složenim argumentima o dobru i zlu. Možeš to nazvati kako te volja — laž, pretvaranje, cilj opravdava sredstvo — taj me se plan dojmio kao izdaja doktorovih načela. Ionako sam već i previše razbijala glavu razmišljajući o kući, i ako mi je išta pomoglo da i u najmanjoj mogućoj mjeri prihvatim to mjesto, bila je to Victoria. Njezina otvorenost, jasnoća motiva, moralna čvrstoća koju sam pronašla u njoj — sve to bili su mi primjeri koji su mi davali snagu da nastavim. Odjednom, kao da se u njoj rodilo kraljevstvo tame koje dotad nisam zamijetila. Mislim da mi je to razbilo iluzije, te sam je neko vrijeme stvarno prezirala, prestravila me spoznaja da je u tolikoj mjeri nalik svima drugima. No kad sam počela jasnije poimati stanje, bijes je

prošao. Victoria je uspjela sakriti istinu od mene, no ostala je činjenica da je Woburnova kuća teturala na rubu propasti. Maskarada sa Samom bio je samo pokušaj da se bar nešto spasi od uništenja, neobična koda, nalijepljena na već odsviranu skladbu. Sve je bilo gotovo. Samo, tada to još nisam znala.

Bilo je ironično što je Sam bio iznimno uspješan u ulozi liječnika. Imao je sve rekvizite — bijelu kutu, crnu torbu, stetoskop, toplomjer — i savršeno se služio njima. Nesumnjivo je izgledao poput liječnika, no nakon nekog vremena počeo se tako i ponašati. To je bilo stvarno nevjerovatno. Isprva sam nevoljko prihvaćala njegov preobražaj, ne želeći priznati da je Victoria imala pravo — naposljetku sam pokleknula pred činjenicama. Ljudi su mu se otvarali. Način na koji ih je slušao poticao ih je da govore, a riječi bi im potekle kroz usta u trenutku kad bi sjeo pored njih. Zacijelo mu je pomoglo i njegovo novinarsko iskustvo, ali sad, kad ga je okruživalo novo dostojanstvo, kad je postao dobrohotna osoba, i zato što su ljudi vjerovali toj osobi, govorili su mu ono što nije čuo ni od koga. Pričao je da se osjeća poput ispovjednika, te da malo-po-malo prihvaća dobro koje nastaje u trenutku kad ljudi dobiju priliku skinuti breme s leđa — ozdravljujući učinak izgovorenih riječi, riječi oslobođenih da bi ispričale priče o svemu što im se događalo. Mislim da je bio na kušnji da povjeruje u ulogu, no Sam je uspio zadržati odmak. Nasamo se šalio, i za sebe izmišljao nova imena — doktor SpRTLjavel Farr, doktor Nadriliječniković, doktor Spavalo. Ipak, ispod te šaljivosti osjećala sam da mu taj posao znači više nego što je bio spreman priznati. Uloga liječnika odjednom mu je omogućila pristup najintimnijim mislima, koje su postale dijelom njegove nove osobnosti. Njegov unutrašnji svijet je rastao, jačao, bivao sve spremniji prihvatiti ono što prodire u njega. »Bolje da ne moram biti ja«, rekao mi je jednom. »Kad ne bih imao tu osobnost iza koje se krijem — onoga u bijeloj kuti sa suosjećajnim izrazom lica — mislim da to ne bih podnio. Zatuklo bi me sve to. Sad imam način da ih mogu slušati i smjestiti ih kamo pripadaju — pored moje priče, priče o čovjeku kakav ne moram biti sve dok slušam njih.«

Te je godine proljeće stiglo rano — sredinom ožujka u stražnjem su vrtu već procvale irisi — žute i purpurne stapke izbijale su kroz

rubove travnjaka, bogato se zelenilo miješalo s blatnim lokvicama koje su se sušile. Čak su zatoplile i noći, te smo Sam i ja ponekad prošetali posjedom prije odlaska na spavanje. Bili su to lijepi trenuci — prozori kuće mračni za našim leđima, a zvijezde slabašno sjaju na nebu. Za svih tih kratkih šetnji, osjećala sam kako se ponovno zaljubljujem u njega, svaki put u toj tami, držeći ga ispod ruke i prisjećajući se kako nam je bilo na početku, u danima Strašne zime, kad smo živjeli u knjižnici i svaku noć gledali kroz veliki, lepezasti prozor. Nismo više razgovarali o budućnosti. Nismo planirali niti razgovarali o povratku kući. Sadašnjost nas je do kraja obuzimala, uza sav svakodnevni posao, uza sav umor koji je slijedio iz njega, nije bilo vremena za razmišljanje o bilo čemu drugomu. Bilo je to sablasno ravnovjesje ovog života, ali zbog toga život nije bio loš — povremeno sam se čak osjetila sretnom da živim upravo taj život, da trajem upravo u takvom stanju stvari.

Naravno, to sve nije moglo trajati. Sve su to bile iluzije, baš kao što je rekao Boris Stjepanovič, i ništa nije moglo zaustaviti dolazak promjena. Krajem travnja počeli smo osjećati oskudicu. Victoria se konačno slomila i objasnila nam situaciju, te su, jedna po jedna, zaredale neizbježne mjere štednje. Prvo smo ukinuli popodneve vizite srijedom. Nije imalo smisla trošiti novac na automobil. Gorivo je bilo preskupo, a pred vratima je čekalo i previše ljudi. Ne moramo ih još i tražiti, rekla je Victoria — nije se bunio nitko, čak ni Frick. Istog popodneva pošli smo u posljednju vožnju gradom — za volanom Frick, pored njega Willie, Sam i ja straga. Vukli smo se po bulevarima na periferiji, skretali u neke četvrti, osjećali udarne rupe, dok je Frick upravljao preko kolotečina i šahtova. Nismo govorili mnogo. Samo smo gledali grad kako prolazi pored nas, osjećali malenu strepnju izazvanu spoznajom da se to neće više ponoviti, i ubrzo smo osjećali kao da više ni ne gledamo — samo smo sjedili i osjećali neobičan očaj zbog vožnje u krugovima. Nakon toga, Frick je auto parkirao u garažu i zaključao vrata — mislim da ih otad nije više nikad otvorio. Jednom, kad smo bili zajedno u vrtu, mahnuo je rukom prema garaži preko puta i široko se i krezubo nasmiješio. »Sve to ti što vidiš, nema ti toga više«, rekao je. »Reci pa-pa i zaboravi. Samo ti sija u glavi. A onda napravi pufffiff, znaš, i neeema. Sve ti bljesne a onda zaboravi.«

Slijedila je odjeća — sve ono besplatno što smo davali stanarima, košulje, cipele, jakne, puloveri, hlače, šeširi, stare rukavice. Boris Stjepanović nabavljao ih je na veliko kod opskrbnika u četvrtoj zoni, no taj je propao — zapravo, prognao ga je konzorcij nasilnika i Agenata uskrsnuća, te nismo više imali načina da nastavimo s operacijom. Čak je i u najboljim danima nabavka odjeće odnosila trideset do četrdeset posto budžeta Woburnove kuće. Kad su došli crni dani, preostalo nam je samo prekrižiti tu stavku u knjigama. Nikakva postupna rezanja, kakva smanjenja — presjeći sve odmah, u jednom potezu. Victoria je započela s kampanjom koju je nazvala »savjesno krpanje«, i prikupljala sav mogući šivaći pribor — igle, konac, zakrpe, naprske, gljive za čarape i tako dalje — i davala sve od sebe kako bi popravila odjeću u kojoj su ljudi dolazili u kuću. Ideja je bila uštedjeti što više novca za hranu, i budući da je ona bila najvažnija i najviše koristila stanarima, svi smo se složili kako je to posve ispravan pristup. No kako su se sobe na petom katu nastavljale prazniti, čak ni opskrba hrane nije mogla preživjeti eroziju. Brisalo se jednu stavku za drugom: šećer, sol, maslac, voće, mali obroci mesa kojima smo se častili, poneka čaša mlijeka. Svaki put kad bi Victoria objavila novo rezanje, Maggie Vine dobila bi napadaj — bila je to divljačka klaunijada prepuna suza; udarala bi glavom po zidu i mahala rukama kao krilima, pokušavajući odletjeti što dalje. Svi smo se bili navikli imati dovoljno hrane i te su štednje u našim tijelima izazivale bolne šokove. Morala sam sama preispitati to pitanje — što znači biti gladan, kako ideju hrane odvojiti od ideje užitka, kako prihvatiti ono što ti se daje i ne željeti više. Do sredine ljeta prehrana se svela na razne žitarice, škrob i korjenasto povrće — repu, ciklu, mrkve. Pokušali smo iza kuće zasaditi vrt, ali je sjemena bilo malo te smo uspjeli uzgojiti samo nekoliko glavica salate. Maggie je improvizirala najbolje što je znala, kuhala bezbrojne vodenaste juhe, bijesno pripravljala složence od graha i rezanaca, tukla valjuške u bijelim oblacima brašna — ljepljive lopte tijesta kojima se lako moglo ugušiti. Uspoređeno s time kako smo jeli prije, sve su to bile splačine, no one su nas održavale na životu. Ono najcrnje nije bila sama kakvoća hrane, nego izvjesnost da će sve ići samo na gore. Malo po malo, nestajala je razlika između Woburnove

kuće i grada koji ju je okruživao. Grad nas je gutao, i nitko nije znao kako to zaustaviti.

Onda je nestala Maggie. Jednog je dana jednostavno nije bilo, i nismo pronašli nikakve tragove koji bi nam otkrili kamo je pošla. Sigurno je odlutala dok smo svi spavali na katu, no to nije baš objašnjavalo zašto je ostavila sve svoje stvari. Ako je namjeravala pobjeći, bilo bi logično da si je spakirala torbu. Willie je tragao za njom u blizini kuće sljedeća dva-tri dana, no nije našao ni traga, a nitko s kim je razgovarao nije ju vidio. Nakon toga, Willie i ja preuzeli smo kuhinju. Upravo kad sam se pomirila s poslom, dogodilo se nešto novo. Odjednom, bez i najmanjeg upozorenja, umro je Williejev djed. Pokušali smo se tješiti govoreći da je Frick bio star — bilo mu je skoro osamdeset, tako je rekla Victoria — no to nam nije previše pomoglo. Umro je u snu, jedne noći početkom listopada, a tijelo je pronašao upravo Willie — ujutro se probudio i primijetio da mu djed još leži. Kad ga je pokušao probuditi, prestravio se kad je stari tresnuo o pod. Willieju je, naravno, bilo najteže, no svi smo tugovali, svaki na svoj način. Sam je gorko plakao, a Boris Stjepanović satima nije ni s kim progovorio ni riječ nakon što smo mu priopćili novost, što je svakako bio njegov osobni rekord. Victoria nije pokazivala gotovo ništa, no kad je učinila nešto u potpunosti nepromišljeno, shvatila sam koliko se približila krajnjem očaju. Pokapati mrtve apsolutno se protivi zakonu. Svi se leševi obvezatno moraju prenijeti u jedan od Centara za transformaciju, i svi prekršitelji podliježu najtežim kaznama — globi u iznosu dvjesto pedeset glota koja se plaća na licu mjesta, ili trenutnom izgonu u jedan od radnih logora u jugozapadnom dijelu zemlje. Usprkos svemu tome, samo sat vremena nakon što je saznala za Frickovu smrt, Victoria je objavila da ga namjerava pokopati u vrtu, isto popodne. Sam ju je pokušavao odgovoriti, ali se nije dala uvjeriti. »Nitko neće saznati«, rekla je. »Čak da policija i sazna, nije važno. Moramo postupiti ispravno. Ako dopustimo da nam na put stane neki glupi zakon, onda stvarno ne vrijedimo ni pišljiva boba.« Nepromišljen i posve neodgovoran čin, no u duši sam vjerovala kako to čini zbog Willieja. Willie je bio ispodprosječno inteligentan, i sa svojih je sedamnaest godina i dalje bio okovan nasilnošću vlastitog bića koje nije razumijevalo gotovo ništa o svijetu oko njega. Frick se

skrbio za njega, razmišljao za njega, doslovno koračao umjesto njega kroz život. Njegovim naglim nestankom, nije se moglo pretpostaviti što bi mu se moglo dogoditi. Willie je trebao nešto od nas — jasno i drastično pokazanu odanost, dokaz da ćemo ostati uz njega bez obzira na posljedice. Pokop je bio neizmjeran rizik, no u svjetlu tih događaja, mislim da Victoria nije pogriješila.

Prije ceremonije, Willie je otišao u garažu, skinuo trubu s auta te je laštio gotovo čitav sat. Bila je to staromodna truba kakve se vidi na dječjim biciklima — samo veća, ljepša, s mjedenom trubom i crnom, gumenom pumpicom velikom gotovo poput grejpfruta. Zatim su on i Sam iskopali raku uz živicu u stražnjem dvorištu. Šest stanara prenijelo je Frickovo tijelo od kuće do groba, i dok su ga spuštali, Willie je trubu stavio djedu na prsa, kako bi ga svakako ukopali s njom. Zatim je Boris Stjepanović pročitao kratku pjesmu koju je napisao za tu priliku, a nakon toga su Sam i Willie nabacali zemlju u raku. Svečanost je bila prilično primitivna — bez molitve, bez pjesama — no i takva je bila dovoljno značajna. Svi su stajali zajedno — svi stanari, svi članovi osoblja — i kad je završila, mislim da smo plakali svi redom. Na grob su stavili maleni kamen kao oznaku, i tada smo se vratili u kuću.

Poslije smo se svi trudili brinuti oko Willieja. Victoria mu je dala nove dužnosti, čak mu je dopuštala da stražari s puškom dok sam razgovarala u predvorju, a Sam se trudio primiti ga u svoje okrilje — dječaka je učio kako se pravilno brijati, kako pisanim slovima napisati ime, kako zbrajati i oduzimati. Willie je dobro reagirao na tu pažnju. Da nas nije snašla nesreća, vjerujem da bi sve bilo sasvim u redu. No, otprilike dva tjedna nakon Frickova pogreba, posjetio nas je pozornik iz Središnje policijske uprave. Bio je smiješnog izgleda, tust i crvena lica, u novoj odori kakve su nedavno dobili službenici iz tog odjela — žarkocrvena tunika, bijele jahaće hlače, crne kožne čizme sa zatvaračem i okrugla kapa. Graktao je u tom suludom kostimu, i budući da je neprekidno izbacivao prsa, počela sam pomišljati da će mu popucati puceta. Kad sam mu otvorila, kucnuo je petama i salutirao i da mu nije preko ramena visjela automatska puška, vjerojatno bih mu rekla da ide. »Je li ovo kuća Victorije Woburn?« upitao je. »Da«, rekla sam. »Jedna od mnogih.«

»Gospođice, u stranu«, rekao je, gurnuvši me s puta i ušavši u predvorje. »Ovim započinje istraga.«

Poštedjet ću te pojedinosti. Netko je policiji prijavio sprovod, te su došli provjeriti pritužbu. Sigurno netko od stanara, no bila je to toliko zapanjujuća izdaja da nitko od nas nije imao hrabrosti pokušati iznaći tko je to učinio. Nesumnjivo netko od nazočnih na pogrebu, netko koga smo natjerali da napusti kuću nakon što mu je istekao boravak, i tko se želio osvetiti zato što se ponovno našao na cesti. Logična pretpostavka, ali to više nije bilo važno. Možda mu je policija dala neke novce, možda je to učinio iz čistog prkosa. Bilo kako bilo, podaci su bili savršeno točni. Pozornik se, s dvojicom pomoćnika koji su se vukli za njim, uputio iza kuće, malo pregledavao teren, i pokazao točno na mjesto gdje smo iskopali grob. Zatražio je lopate, te su se pomoćnici odmah bacili na posao, tražeći truplo za koje su znali gdje leži. »To se posvema protivi propisima«, rekao je pozornik. »Sebičnost ukopa u današnjem vremenu i dobu — zamislite samo tu bahatost. Bez trupala za spaljivanje brzo bismo propali, i to je božja istina, propali bismo svi mi redom. Otkuda nam gorivo, kako bismo se održavali na životu? U ovom trenutku nacionalne krize, svi moramo biti budni. Ne smije se poštediti nijedno truplo, a onima, koji svjesno izigravaju zakon, ne smije se dopustiti da slobodno šecu. Oni su zločinci najgoreg soja, prefrigani zlotvori, odmetnuto smeće. Treba ih iskorijeniti i kazniti.«

Tada smo se već svi okupili u vrtu, gurali smo se oko groba dok je ta budala i dalje blebetala svoje zloćudne, praznoglave fraze. Victoria je bila potpuno blijeda i, da je nisam pridržala, mislim da bi je izdale noge. S druge strane sve veće rupe, Sam je pažljivo promatrao Willieja. Dječak je plakao i, dok su pozornikovi pomoćnici nastavljali izbacivati zemlju i nepažljivo njome zasipati grmlje, počeo je panično vikati: »To je didina zemlja. Ne smijete je razbacivati. Ta zemlja je didina.« Bio je toliko glasan da je pozornik morao zastati usred govora. Pogledao je Willieja potpuno prezirno, ruka mu se približila automatskoj pušci. Sam je dlanom Willieju prekrpio usta i počeo ga vući u kuću — mučio se da dječaka, koji se izvijao i trzao, ne ispusti iz hvata dok ga je vukao preko tratine. U međuvremenu je nekoliko stanara palo na koljena i preklinjalo pozornika da povjeruje u njihovu nevinost. Oni ne znaju ništa o tom groznom zločinu. Nisu

bili ovdje kad se to dogodilo. Da im je itko rekao za takvu strahotu, nikad ne bi pristali boraviti ovdje. Njih sve redom zatočili su protiv njihove volje. Jedno preklinjanje za drugim, bujica masovnog kukavičluka — toliko su mi se zgadili da sam poželjela pljunuti. Starica — zvala se Beulah Stansky — doslovno je zgrabila pozornikovu čizmu i počela je ljubiti. Pokušao ju je skinuti, no kad nije puštala, vrškom čizme udario ju je u trbuh i oborio je — jecala je i cviljela poput prebijenog pseta. Na sreću za sve, Boris Stjepanovič odlučio je pojaviti se na sceni upravo u tom trenutku. Otvorio je francuski prozor straga, oprezno zakoračio na tratinu i došetao do cijele te gungule, potpuno spokojan, gotovo zabavljajući se. Kao da je takvo što vidio već stotinama puta, i kao da ga ništa ne može izbaciti iz takta — ni policija, ni puške, ništa, baš ništa. Kad nam je prišao, upravo su izvlačili truplo iz rake — jadni Frick ležao je na travi, oči su mu nestale, lice prljavo od zemlje, i gomile bijelih crva koji su mu se koprcali u ustima. Boris ga se nije potrudio ni pogledati. Uputio se ravno pozorniku u crvenom kaputiću, nazvao ga generalom, i zatim ga se potrudio odvući u stranu. Nisam čula što su govorili, no vidjela sam da se Boris cijelo vrijeme razgovora nije prestajao cerekati i podizati obrve. Naposljetku je iz džepa izvukao snop novčanica, izvlačio iz njega jednu novčanicu za drugom i zatim novac položio pozorniku na dlan. Nisam znala što to znači — je li Boris platio kaznu, ili su postigli neki privatni dogovor — no tu je transakcija završila: brz i kratkotrajan prijenos gotovine i gotov posao. Pomoćnici su Frickovo truplo prenijeli preko tratine, zatim kroz kuću; izašli su na glavna vrata i ubacili ga u kamion, parkiran na cesti. Pozornik nas je još jednom opomenuo sa stuba — strogo, istim riječima kojima se poslužio u vrtu — zatim salutirao, kucnuo petama i otišao do kamiona, tjerajući musave promatrače odsječnim pokretima ruku. Čim su se on i njegovi odvezli, potrčala sam u vrt potražiti automobilsku trubu. Mislila sam je ulaštiti i dati je Willieju, no nisam je mogla naći. Čak sam se spustila u grob da vidim je li tamo, no nije je bilo. Poput bezbroj drugih stvari prije nje, i truba je nestala bez traga.

I tako smo, bar nakratko, spasili kožu. U svakom slučaju, nitko nije završio u zatvoru, ali je novac koji je Boris uvalio pozorniku u velikoj

mjeri iscrpio naše zalihe. Tri dana nakon ekshumacije, rasprodali smo i posljednje stvari s petog kata — pozlaćeni nož za pisma, niski stolić od mahagonija i zavjese od modrog baršuna koje su visjele na prozorima. Nakon toga uspjeli smo nagrebat i još nešto gotovine prodajući knjige iz knjižnice u prizemlju — dvije police Dickensa, pet kompleta Shakespearea (jedan od njih sastojao se od trideset osam svezaka velikih poput dlana), Jane Austen, Schopenhauera, ilustriranog *Don Quijotea* — no cijena knjigama na tržištu tada je već u velikoj mjeri pala, tako da smo za sve to dobili neku sitnicu. Otada nas je održavao samo i jedino Boris. Njegova zaliha bila je daleko od beskonačnoga, i nismo se zavaravali vjerovanjem da će potrajati dugo. Procijenili smo da imamo tri, najviše četiri mjeseca. No s obzirom na dolazak zime, znali smo da će sve to trajati kraće.

Ono razumno bilo bi u tom trenutku zatvoriti Woburnovu kuću. Pokušali smo nagovoriti Victoriju, no to je za nju bio prevelik korak te je uslijedilo nekoliko neizvjesnih tjedana. A tada, baš kad ju je Boris naizgled gotovo uvjerio, odluku su joj oteli iz ruku, iz naših ruku. Za to je zaslužan Willie. Gledajući unatrag, ono što je uslijedilo čini se u potpunosti neizbježnim, no lagala bih kad bih rekla da je itko od nas predviđao takvo nešto. Bili smo previše u poslu, a kad se konačno dogodilo, bio je to grom iz vedra neba, kao da je eksplodirala sama zemljina jezgra.

Nakon što su iskopali Fricka, Willie nije više bio onaj stari. Radio je dalje, no šutke, u samoći tupih pogleda i slijeganja ramenima. Kad bi mu netko prišao, oči bi mu bljesnule neprijateljstvom i odbojnošću, jednom mi je čak grubo zbacio ruku s ramena kao da mi daje na znanje da će me povrijediti ako to ikada ponovim. Svakodnevno zajedno radeći u kuhinji, vjerojatno sam s njim provodila više vremena od ostalih. Trudila sam se pomoći, no mislim da do njega nije dopiralo ništa što sam rekla. Willie, djed ti je dobro, govorila bih, sad je na nebu, i to što mu rade s tijelom nije važno. Duša mu živi, i on ne bi volio da se ovako brineš. Ništa ga više ne može povrijediti. Sad je tamo sretan, i želi da i ti budeš sretan. Osjećala sam se poput roditelja koji se trudi malom djetetu objasniti što je smrt, lupetajući one iste licemjerne besmislice koje sam slušala od svojih roditelja. No nije bilo važno što sam govorila, budući da Willie to nije prihvaćao. On je bio pretpovijesni čovjek, i jedini način kojim je

reagirao na smrt bio je obožavati preminulog pretka, gledati ga kao božanstvo. Victoria je to nagonski razumijevala. Frickov je grob Willieju bio sveta zemlja, koju su sad poharali. Raspao se red stvari, i nikakve bujice mojih riječi neće ga iznova uspostaviti.

Počeo je izlaziti poslije večere i rijetko se vraćao prije dva ili tri izjutra. Bilo je nemoguće znati što je radio na ulici, budući da nije nikad govorio o tome, i nije imalo smisla ispitivati ga. Jednog jutra uopće se nije pojavio. Pomislila sam da je nestao zauvijek, ali je istog dana, poslije ručka, bez riječi ušao u kuhinju i počeo rezati povrće, kao da svojom bahatošću želi izazvati moje divljenje. Bilo je to krajem studenoga, i Willie je krenuo svojim putevima — bio je zvijezda-lutalica neodredive putanje. Prestala sam očekivati da ćemo dijeliti posao. Kad je bio tamo, prihvaćala sam njegovu pomoć — kad ga nije bilo, radila sam sama. Jednom ga nije bilo dva dana. Drugi put, tri dana. Ta, postupno sve dulja odsustva uljuljala su nas u uvjerenje da na neki način nestaje iz našeg kruga. Prije ili kasnije, mislili smo, doći će trenutak kad ga više neće biti, otprilike onako kako Maggie Vine više nije bila u kući. A u to vrijeme bilo je i previše posla, borba za spas našeg broda koji je tonuo iscrpljivala nas je do srži, pa nitko nije razmišljao o Willieju u vrijeme kad nije bio u kući. Sljedeći put nije ga bilo šest dana — mislim da smo u tom trenutku svi pomislili da ga više nećemo vidjeti. Onda nas je, jako kasno, jedne noći u prvom tjednu prosinca, probudilo stravično udaranje i lomljava iz soba u prizemlju. Prvo sam pomislila da su ljudi iz reda provalili u kuću, no tada sam, baš kad je Sam iskočio iz postelje i zgrabio pumpericu koju smo držali u sobi, začula zvuk paljbe iz automata, udarce i prštanje metaka, sve glasnije i glasnije. Čula sam vrištanje ljudi, osjetila kako kuća podrhtava od koraka, čula kako paljba razdire zidove, razbija prozore, ore po parketima. Upalila sam svijeću i pošla za Samom na vrh stuba, očekujući svakako da ću vidjeti ili pozornika ili nekog od njegovih, i pripremala se za trenutak kad će me raznijeti na komadiće. Victoria je već brzala pred nama i, koliko sam vidjela, nije nosila oružje. Naravno, nije to bio pozornik, iako nisam sumnjala da je na djelu bilo njegovo oružje. Willie je bio na polukatu i probijao se prema nama, držeći pušku. Moja svijeća bila je predaleko da bih mogla vidjeti njegovo lice, no vidjela sam kako je zastao kad je Victoria pošla prema njemu. »Willie, sad je

dosta«, rekla je. »Baci pušku. Baci pušku, i to odmah.« Ne znam je li namjeravao pucati u nju, no oružje nije bacio. Sam je tada stajao pored Victorije, i trenutak nakon što je izgovorila te riječi, povukao je obarač pumperice. Salva je Willieja pogodila u prsa i odjednom je poletio nadolje, stropoštao se niz stube sve do prizemlja. Mislim da je bio mrtav prije nego što se dokotrljao tamo, bio je mrtav prije nego što je shvatio da su ga nastrijelili.

Bilo je to prije šest ili sedam tjedana. Od osamnaest stanara koji su se u tom trenutku zatekli u kući poginulo je sedam, petoro je uspjelo pobjeći, troje ranjenih i troje je prošlo neozlijeđeno. Novopridošli, gospodin Hsia, koji nas je prethodne noći zabavljao trikovima s kartama, umro je od prostrijelnih rana u jedanaest sati ujutro. Gospodin Rosenberg i gospođa Rudniki oporavili su se oboje. Skrbili smo se za njih više od tjedan dana, i kad su dovoljno ojačali da hodaju, zamolili smo da odu. Oni su bili posljednji stanari Woburnove kuće. Jutro nakon pokolja, Sam je načinio znak i prikucao ga na ulazna vrata: woburnova kuća zatvorena. Ljudi s ulice nisu otišli odmah, no kako je jako zahladilo i kako su prolazili dani a vrata se nisu otvarala, svjetina se počela osipati. Otada sjedimo zajedno, planiramo što dalje i trudimo se preživjeti još jednu zimu. Sam i Boris provode svakodnevno nekoliko sati u garaži, ispituju auto i provjeravaju je li ispravan. Namjeravamo se odvesti odavde čim dovoljno zatopli. Čak i Victoria kaže da je spremna poći, no nisam sigurna je li iskrena. Mislim da ćemo to saznati kad dođe vrijeme. Sudeći prema tome kako se nebo ponaša posljednjih sedamdeset dva sata, mislim da nećemo dugo čekati.

Dali smo sve od sebe da se pobrinemo za mrtve, počistimo štetu, obrišemo krv. Više od toga neću reći. Završili smo tek popodne drugog dana. Sam i ja popeli smo se na kat malo odspavati, no nisam mogla zaspati. Sam je zaspao u trenu. Ne želeći ga smetati, izvukla sam se iz postelje i sjela na pod, u kut sobe. Tamo sam, posve slučajno, našla svoju staru torbu te sam, bez nekog razloga, počela kopati po njoj. Tada sam ponovno pronašla modru bilježnicu koju sam kupila za Isabel. Prvih nekoliko listova prekrivale su njezine poruke, kratke notice koje mi je pisala posljednjih dana svoje bolesti. Najvećim dijelom bile su jednostavne — »hvala ti«, »vode«, »draga

moja Anna« no kad sam na stranicama ugledala taj krhki i preveliki rukopis, sjetila se koliko se mučila da piše čitko, te jednostavne poruke nisu više djelovale nimalo jednostavno. U trenutku su me obuzele tisuće misli. Ne zastajući da razmislim, tiho sam istrgnula te listove iz bilježnice, uredno ih preklopila i spremila u torbu. Zatim sam uzela jednu od olovaka koje sam tako davno kupila od gospodina Gambina, bilježnicu položila na koljena i počela pisati pismo.

Otad ga pišem bez prekida, svakog dana dodajem nekoliko stranica, pokušavam zapisati sve to za tebe. Ponekad se upitam koliko sam izostavila, koliko je toga nepovratno izgubljeno i za mene, no na ta pitanja ne postoje odgovori. Vremena je sve manje, i ne smijem tratiti više riječi nego što moram. Na početku nisam vjerovala da će sve to trajati dugo — par dana za ono bitno, i to je to. Dosad sam ispisala gotovo cijelu bilježnicu, a jedva sam zagrebla po površini. To objašnjava zašto mi je, kako sam napredovala, rukopis postajao sve sitniji. Trudila sam se ubaciti sve, trudila se okončati prije nego što bude prekasno, ali tek sad uviđam kako sam jezivo varala samu sebe. Riječi ne dopuštaju takvo nešto. Što si bliže kraju, ostaje više toga što bi želio reći. Kraj je ionako izmišljen, odredište koje izmaštaš kako ne bi zastao, no dođe onaj trenutak kad shvatiš da nikad nećeš stići tamo. Možda tada zastaneš, ali samo zato što nemaš više vremena. Zastao si, no to ne znači da si stigao na kraj.

Riječi su sve manje i manje, toliko su malene da možda više i nisu čitljive. To me tjera da pomislim na Ferdinanda i njegove brodove, njegovu liliputansku flotu jedrenjaka i škuna. Bog zna zašto ovako ustrajavam. Ne vjerujem da postoji ijedan način da ovo pismo ikad dopre do tebe. Kao da zazivam u prazninu, kao da vrištim u beskrajnu stravu praznine. A kad si dopustim trenutak optimizma, protrnem pomislivši što će se dogoditi ako ovo dođe u tvoje ruke. Zaprepastit će te sve ovo što sam pisala, žderat ćeš se od brige, a onda ćeš učiniti istu glupost kao i ja. Molim te, nemoj, stvarno te molim. Dovoljno te dobro poznajem i znam da ćeš to učiniti. Ako me još imalo voliš, nemoj se dati uvući u tu zamku. Ne bih mogla podnijeti pomisao da strepim zbog tebe, pomisao da ćeš možda lutati ovim ulicama. Dovoljno je da je nestalo jedno od nas. Uistinu je važno da ostaneš tamo, da nastaviš bivati tamo, za mene, u mojim

mislima. Ja sam ovdje, ti si tamo. I to je jedina moja utjeha — ne smiješ učiniti ništa što bi je razorilo.

S druge strane, čak da ova bilježnica u konačnici i stigne do tebe, nigdje ne piše da je moraš pročitati. Nemaš nikakvih obveza prema meni, i ne bih željela pomišljati kako sam te natjerala da učiniš nešto protiv svoje volje. Ponekad se čak ponadam da će upravo tako završiti — da jednostavno nećeš imati hrabrosti da započneš. Ako bude tako, onda su riječi koje ti pišem već sada nevidljive za tebe. Tvoje ih oči nikad neće vidjeti, tvoj mozak nikad neće nositi ni najmanji djelić bremena svega toga što sam izrekla. Možda je tako bolje. Ipak, mislim da ne bih željela da uništiš ovo pismo, da ga baciš. Ako ga odlučiš ne pročitati, onda pismo odnesi mojim roditeljima. Sigurna sam da bi im bilo drago imati bilježnicu, čak i ako se neće nikad usuditi pročitati je. Mogli bi je spremili negdje u mojoj sobi. Mislim da bi mi to bilo drago, ta spoznaja da je bilježnica završila upravo tamo. Negdje na policama iznad mog kreveta, ili uz moje stare lutke i baletnu haljinicu koju sam nosila sa sedam godina — ono posljednje po čemu će me se pamtiti.

Više ne izlazim mnogo. Samo kad je na mene red za kupovinu, no čak i tada Sam obično ponudi da će me zamijeniti. Izgubila sam naviku kretanja ulicama, i izlasci su mi postali iznimno naporni. Mislim da je to pitanje ravnoteže. Zimus sam ponovno trpjela teške glavobolje, i kad god moram prijeći više od pedeset ili sto metara, osjećam kako počinjem posrtati. Svakim korakom pomislim da ću pasti. Bivanje u zatvorenom ne pada mi toliko teško. Najvećim dijelom kuham, no nakon kuhanja za dvadeset-trideset ljudi, obroci za četvero su prava pjesma. U svakom slučaju, ne jedemo mnogo. Tek toliko da smirimo grčeve, no gotovo ništa više od toga. Trudimo se sačuvati novac za put, i ne smijemo se skinuti s ove dijete. Zima je bila relativno hladna, gotovo jednako kao i Strašna zima, no bez onih beskonačnih vijavica i jakih vjetrova. Grijali smo se rastavljajući dijelove kuće i bacajući komade u peć. To je predložila Victoria, no ne mogu razabrati znači li to da se okrenula budućnosti, ili da je jednostavno prestala mariti. Skinuli smo rukohvate, dovratke, pregrade. Isprva sam osjećala neki čudan, anarhistički užitek — komadati kuću za ogrjev — no sad mi se već smrklo. Većina soba

potpuno je ogoljena, i osjećamo se kao da živimo u napuštenom autobusnom kolodvoru, u nekoj ruini predviđenoj za rušenje.

Posljednja dva tjedna Sam je izlazio gotovo svakodnevno i češljao rubove grada, ispitivao stanje na zidinama, pomno motrio ne bi li vidio okupljaju li se trupe. Takvi podaci mogu mnogo značiti kad dođe vrijeme. U ovom trenutku najlogičniji put vodi preko Guslačeva bastiona.

To je najzapadnija granica i iza nje cesta vodi ravno u prirodu. Također su nas vabile i Milenijske dveri na jugu. Načuli smo da je tamo promet gušći, no da dveri nisu pod toliko strogim nadzorom. Sjever je jedina mogućnost koju smo u potpunosti odbacili. Taj je dio zemlje iznimno nemiran i opasan, te ljudi već neko vrijeme govore o invaziji, o stranim vojskama koje se okupljaju u šumama i pripremaju udar na grad čim se snijeg otopi. Naravno, takve smo glasine slušali i prije, i teško je znati u što vjerovati, a u što ne. Boris Stjepanović nam je već, podmitivši nekog dužnosnika, pribavio putovnice, no i dalje nekoliko sati dnevno troši vukući se oko upravnih zgrada u središtu, nadajući se da će nam pribaviti još neki moguće koristan podatak. Sretni smo što imamo putovnice, no to ne znači da ćemo ih moći iskoristiti. Mogu biti krivotvorene, a u tom slučaju čeka nas uhićenje u trenutku kad ih pokažemo Izlaznom nadzorniku. Može nam i oduzeti bez razloga, i narediti nam da se vratimo. Sve se to događalo, i moramo se pripremiti za svaku mogućnost. Stoga Boris i dalje njuška i osluškuje, no ono što čuje previše je nejasno i proturječno da bi imalo ikakvu stvarnu vrijednost. Pretpostavlja kako to znači da će vlada ubrzo sići s vlasti. Ako se tako zbude, možda ćemo uspjeti iskoristiti tu kratkotrajnu pometnju, no ni tu nije ništa jasno. Ništa nije jasno, a mi nastavljamo čekati. U međuvremenu automobil čeka u garaži, natrpan našom prtljagom i s devet kanti rezervnog goriva.

Boris se preselio k nama prije oko mjesec dana. Daleko je mršaviji nego prije, i povremeno mu na licu primijetim sjenu iscrpljenosti, kao da pati od neke bolesti. No nikad se ne žali, i stoga je nemoguće znati kakve ga nevolje muče. Svakako, fizički je izgubio dobar dio poleta, no mislim da mu to nije načelo duh, barem ne primjetno. Ovih dana opsjednut je razmišljanjem što ćemo kad jednom iziđemo iz grada. Gotovo svakog jutra iznosi nove planove, jedan ljudi od

drugoga. Ovaj najnoviji je apsolutni vrhunac, ali mislim da se jako pouzdaje u njega. Želi da nas četvero pripremimo čarobnjačku predstavu. Autom možemo obilaziti zemlju, i davati predstave u zamjenu za stan i hranu. On će, naravno, biti čarobnjak, u crnom smokingu i svilenom cilindru. Sam će biti izvikivač, a Victoria će voditi poslove. Ja ću biti pomoćnica — privlačna mlada žena koja skakuće uokolo u tijesnom trikou sa šljokicama. Dodavat ću rekvizite maestru, a u velikom finalu ću se uvući u drvenu kutiju, u kojoj će me prepiliti na pola. Uslijedit će duga, zastrašujuća tišina i tada, upravo u trenutku kad gledatelji izgube svaku nadu, izvući ću se iz kutije, netaknuta, trijumfalno šireći ruke, i slati im poljupce sa širokim, namještenim osmijehom na licu.

Uzimajući u obzir sve čemu se možemo nadati, ugodno je snatriti o takvim besmislicama. Otapanje se čini neizbježnim, i postoji mogućnost da krenemo već sutra ujutro. Tako je bilo prije odlaska na spavanje — ako nebo bude izgledalo dobro, odlazimo bez riječi. Sad je kasna noć i vjetar puše kroz pukotine u zidovima. Svi ostali spavaju, sjedim u prizemlju u kuhinji i trudim se zamisliti što me sve čeka. Nezamislivo. Ne mogu ni početi razmišljati što će nam se događati tamo vani. Moguće je sve, a to je gotovo jednako kao i ništa, gotovo jednako kao da dolazim na svijet u svijetu koji dotad nije postojao. Možda ćemo, nakon odlaska iz grada, pronaći Williama, no neću se previše nadati. Jedino što želim sada je prilika da preživim još jedan dan. Ovo ti piše Anna Blume, tvoja prijateljica iz drugog svijeta. Čim stignemo tamo kamo idemo, obećajem, pokušat ću ti ponovno napisati nešto.